

ท

ทรงข้าวบิณฑ์, ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

ลักษณะทางศิลปกรรมที่เรียกเลียนแบบลักษณะของข้าวบิณฑ์ เช่น เรียกกลวดลายที่ผูกเป็นพุ่มในรูปทรงดังกล่าวว่า ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือ ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์.

ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์

ทรงมณฑป

ส่วนยอดของเสामณฑปทรงกลม ที่นิยมทำส่วนบนเป็นชั้น ๓ หรือ ๕ ชั้น ส่วนบนสุดต่อเป็นปลีเรียวแหลมขึ้นไป เรียกว่า “ทรงมณฑป” เช่น เสาลักเมือง กรุงเทพมหานคร บราลีที่เคยประดับบนสันหลังคาพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ที่ปักบนสันหลังคาบ้านแกลงบุษบกโดยทั่วไป นอกจากนี้ทรงมณฑปยังใช้เป็นยอดเสาแบบหนึ่งของตู้พระธรรมด้วย.

หัวเสาทรงมณฑปของเสาลักเมือง

ทรงโรง

รูปทรงทางสถาปัตยกรรมไทยของโบสถ์ วิหาร ซึ่งมีลักษณะเป็นอาคารที่มีฝ้าผนังคลุมพื้นที่ใช้สอยโดยรอบตั้งแต่หลังคาจรดพื้นหรือส่วนฐานของอาคารและไม่มีมุข ระเบียง เฉลียง หรือพะไล มีประตูทางเข้าประตูเดียว หรือ ๒ ประตู ทรงโรงนี้มีที่มาจากอาคารที่มีฝ้าคลุมพื้นดินที่เรียกว่าโรง เช่น โรงนา โรงควาย โรงพิน ตัวอย่างเช่น พระอุโบสถและพระวิหารวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พระอุโบสถวัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร พระวิหารวัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ.

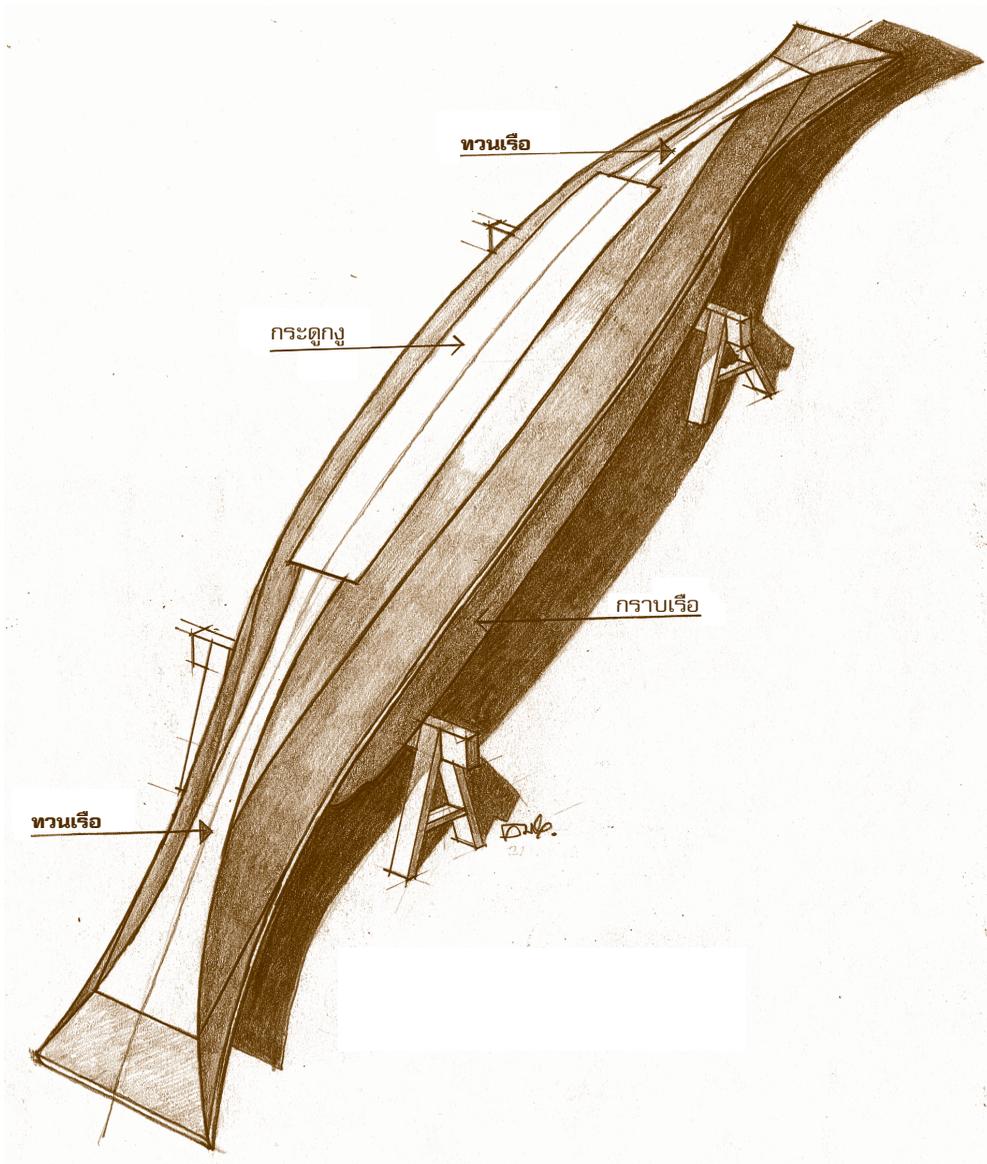
ทวนเรือ

ทวนเรือ

ตัวไม้ที่ต่อจากปลายกระดูกงูของเรือ หรือตัวไม้ที่เป็นไม้แผ่นเดียวกับกระดูกงูที่งอนขึ้นใช้เป็นส่วนของหัวเรือและท้ายเรือ ทวนเรือบางชนิดต้องตัดให้งอนเซดขึ้นเช่นทวนเรือต่อที่เรียกว่าเรือกระแซง ทวนเรือบางชนิดก็ใช้ท่อนไม้ตรง ๆ เช่น ทวนเรือ

ฉลอม ทวนเรือเอี่ยมจิ้น

ทวนเรือเป็นส่วนสำคัญ ฉะนั้นเมื่อแรกวางกระดูกงูและทวนเรือ จึงนิยมฝังเงินทองหรือของมีมงคลในทวนเรือเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้ใช้เรือลำนั่นต่อไป.

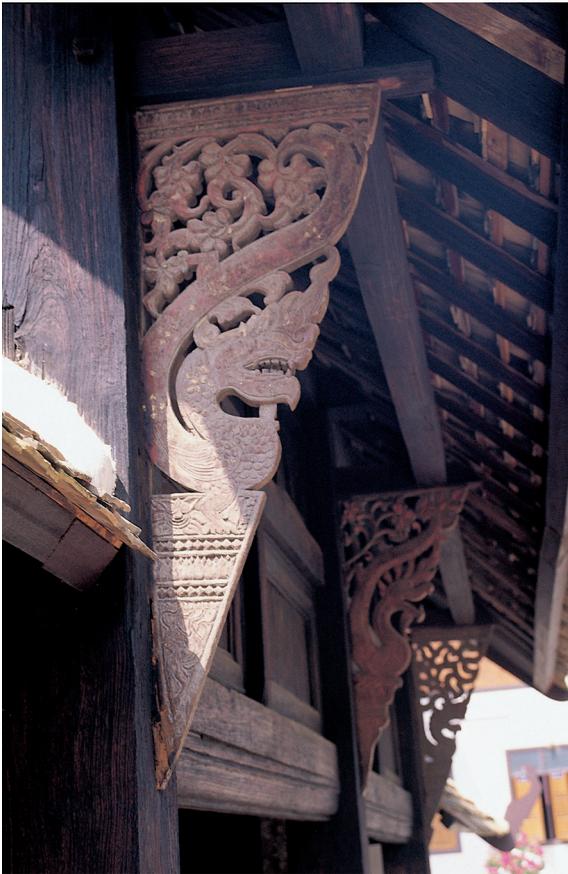
ทวนเรือชนิดที่ต่อจากกระดูกงู

ทวย

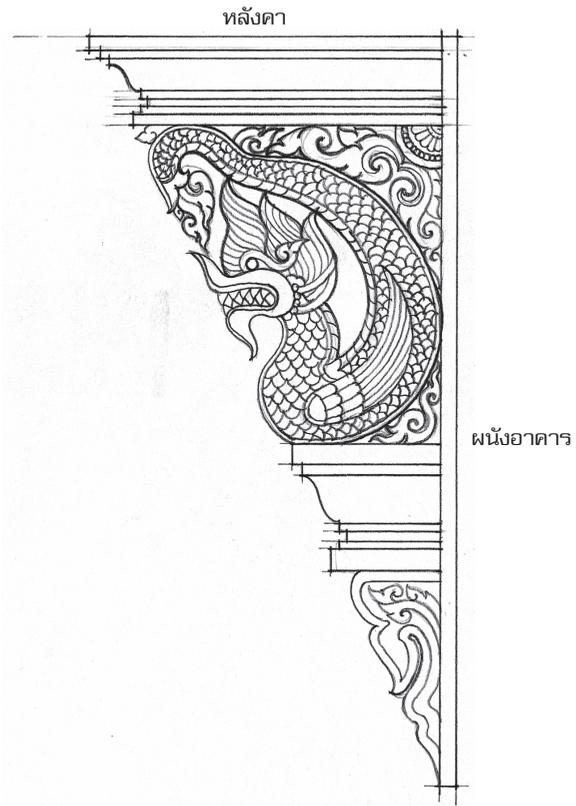
ดู คันทวย และ ค้ำยัน.

ทวยหูช้าง

เครื่องค้ำยันเต้าที่รองรับชายคาโบสถ์ วิหาร นิยมทำเป็นแผ่นไม้รูปชายธง แกะสลักเป็นตัวนาค นาคกระหวัดพันกัน หรือลายอื่น ๆ ในสถาปัตยกรรมล้านนาเรียกทวยหูช้างว่า นาคตัน นาคทัณฑ์ หรือ นาคพันต์ ทั้ง ๓ คำ อ่านว่า นากคะตัน.

ทวยหูช้างที่วิหารจามเทวี วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง

ทวยหูช้างหรือนาคตันที่วิหารจามเทวี
วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง

ทวารบาล

ผู้เฝ้าและรักษาประตู ในทางศิลปะนิยมทำเป็นรูปจิตรกรรมหรือประติมากรรมไว้ที่หน้าประตู บานประตู หรือผนังกบประตูของสถานที่สำคัญได้แก่ โบสถ์ วิหาร ปราสาทราชมนเทียร ทวารบาลมีรูปร่างลักษณะแตกต่างกันออกไป เช่น ทำเป็นรูปเทวดาในพระพุทธศาสนาและเทพในศาสนาฮินดู รูปเขี้ยวกาง นักรบหรือขุนนางจีน รูปยักษ์ นางอัปสร หรือรูปสัตว์ต่าง ๆ

ทวารบาลนี้เชื่อกันว่า เป็นผู้พิทักษ์รักษา และป้องกันภูตผีปีศาจหรือสิ่งอัปมงคลทั้งหลาย มิให้มารบกวน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความ

บานประตูไม้แกะสลักในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เชื้อของคนในยุคสมัยที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดความเชื่อนั้นออกมาเป็นรูปธรรม ดังเช่น ทวารบาลที่บานประตูมณฑปวัดพระศรีสรรเพชญ์ สมัยอยุธยา บานประตูจำหลักไม้สมัยอยุธยาทำเป็นทวารบาลจำหลักไม้รูปเทวดายืนมือหนึ่งถือช่อกระหนกอีกมือหนึ่งถือพระขรรค์ ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทวารบาลที่ประตูพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ก็ทำเป็นรูปเทวดาถือช่อกระหนกเช่นเดียวกัน แต่เป็นภาพจิตรกรรม นอกจากนั้นยังทำเป็นรูปฝรั่งกับแขกเปอร์เซียเห็นบอวูอย่างงดงามที่วัดสระเกศ ส่วนภาพทหารไทยในเครื่องแต่งกายแบบต่าง ๆ เช่น ที่บานประตูกำแพงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ที่

ทวารบาลที่ประตูพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม
จังหวัดเพชรบุรี

บานประตูกำแพงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร.

ทวารวดี, ศิลปะ

ชื่อศิลปะแบบหนึ่งในวัฒนธรรมทวารวดี เริ่มขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีศูนย์กลางอยู่ในประเทศไทย คำ “ทวารวดี” ปรากฏหลักฐานบนเหรียญเงิน ซึ่งจารึกเป็นภาษาสันสกฤตว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณย” แปลว่า “บุญกุศลของพระเจ้าศรีทวารวดีศวร” ค้นพบในบริเวณบางจังหวัดทางภาคกลาง เช่น นครปฐม สุพรรณบุรี ในบันทึก

การเดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนายังประเทศอินเดียเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ของหลวงจีนเหียนจิ่ง ได้ระบุถึงอาณาจักรแห่งหนึ่งชื่อ “โถโล-โปตี้” (T'o-lo-po-ti) ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอาณาจักรทวารวดี

ศิลปะทวารวดีมีพบทั่วไปทางภาคกลางและภาคอื่น ๆ ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม

ศิลปะทวารวดีเป็นศิลปะในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ได้พบพระพุทธรูปสลักด้วยหินจำนวนมากหนึ่งที่มีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะคุปตะและแบบหลังคุปตะ ซึ่งเจริญขึ้นในประเทศอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๓

ช่วงปลายของศิลปะทวารวดีอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอมหลักฐานของศิลปะวัฒนธรรมทวารวดี นอกจากพระพุทธรูปแล้วยังมีงานประดับเป็นต้นว่า งานปูนปั้นและงานดินเผาทำเป็นรูปเรื่องชาดกประดับฐานเจดีย์ ดังที่ฐานจุลประโทนเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ภาพพุทธประวัติหรือเรื่องชาดกสลักบนใบเสมาหินจำนวนมาก พบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ลวดลายประดับธรรมจักรซึ่งสลักหินพบในจังหวัดนครปฐม นอกจากนั้นก็มิลวดลายประดับสถาปัตยกรรมที่ทำด้วยปูนปั้นหรือดินเผาด้วย.

ทศชาติ, ภาพ

ภาพเล่าเรื่องชาดก ๑๐ เรื่อง อันเป็น ๑๐ ชาติสุดท้ายที่ยิ่งใหญ่ ก่อนชาติที่พระพุทธองค์จะ

ธรรมจักรหินศิลปะทวารวดี พบในจังหวัดนครปฐม

ประสูติและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าชาดกทั้ง ๑๐ เรื่องนี้แสดงถึงคุณธรรม ความดี และบารมี ซึ่งผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตจะต้องปฏิบัติให้สมบูรณ์ เพื่อจะได้บรรลุพระโพธิญาณในชาติสุดท้าย ภาพทศชาติส่วนใหญ่ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์วิหารเป็นต้น ที่เป็นภาพลายรดน้ำหรือภาพจำหลักก็มีบ้าง ภาพเหล่านี้บางครั้งพบเพียงตอนใดตอนหนึ่งของเรื่อง หรือบางครั้งมีหลายตอนติดต่อกันดังต่อไปนี้

เทมียชาดก นิยมเขียนภาพตอนพระเทมีย-กุมารทรงยกราชรถขึ้นแกว่งเหนือพระเศียร และอาจมีภาพตอนนายสารถีชุดหลุมเพื่อจะฝังพระองค์ด้วย ชาดกเรื่องนี้เขียนภาพได้หลายตอน

มหาชนกษัตริย์ ภาพสำคัญของชาติเรื่อง
นี้ที่พบมากคือ ตอนเรือสำเภอับปาง จะเห็นภาพ
พระมหากษัตริย์ทรงว่ายน้ำอยู่กลางท้องทะเล ปรากฏ
มีนางเมขลาเทพธิดาแห่งกลางทะเลเหาะลงมาพา
พระองค์ขึ้นจากน้ำ ตอนต่อไปจะเป็นภาพพระมหา
ชนกบรรทมหลับในอุทยาน มีราชรถมาหยุดอยู่แทบ
พระบาท

จิตรกรรมฝาผนังวัดหน่อพุทธางกูร จังหวัดสุพรรณบุรี

สุวรรณสามชาติ ภาพที่นิยมมากคือตอน
ที่สุวรรณสามกำลังใช้หม้อตักน้ำท่ามกลางสัตว์ป่า
มีกวาง เป็นต้น ยืนอยู่ข้าง ๆ บางครั้งอาจมีภาพ
พระเจ้าปิลัยกษัตริย์กำลังยิงศรไปที่สุวรรณสาม
ภาพตอนสุวรรณสามถูกศรแล้วล้มลงหม้อน้ำหก
กระเด็น ตอนต่อไปเป็นภาพบรรณศาลามีบิดา
มารดาผู้ตาบอดของสุวรรณสามกำลังก่อร่างที่
ต้องศรนั้น กับมีภาพกษัตริย์ผู้เต็มไปด้วยความ
สงสารยื่นทอดพระเนตรอยู่ด้วยความสลดพระทัย
เหนือขึ้นไปจะมีภาพเทพธิดานาม “พสุนธรี” เหาะ
ลงมาให้พรสุวรรณสามให้ฟื้นขึ้นมา และให้บิดา
มารดาหายจากตาบอด ต่อจากนั้นอาจเป็นภาพ
สุวรรณสามนั่งในบรรณศาลาถวายโอวาทแก่พระ

เจ้าปิลัยกษัตริย์

เนมิชาติก นิยมเขียนภาพตอนพระมา-
ตลีเทวบุตรนำราชรถมารับพระเนมิเสด็จขึ้นไปชม
เมืองนรกและสวรรค์ บางครั้งเป็นภาพพระเนมินั่ง
สนทนาธรรมอยู่กับพวกเทวดาภายในปราสาท
ราชฐานอันกว้างใหญ่

มโหสถชาติก เป็นชาติกซึ่งเขียนได้หลาย
ตอน ตอนที่นิยมได้แก่ภาพตอนมโหสถลักพา
พระราชมารดา มเหสี และพระธิดาของพระเจ้า
พรหมทัต เป็นตัวจํา นำ แล้วช่วยพระเจ้าวิเทหะกับ
คนอื่น ๆ หนีลอดอุโมงค์กลับสู่นครมิถิลาโดย
ปลอดภัย อีกภาพหนึ่งคือภาพมโหสถยื่นยกดาบ
ขึ้นขู่พระเจ้าจูลนีพรหมทัต

กฐินชาติก ภาพที่เห็นมากคือตอนพราหมณ์
อาลัมพายนจับนาถกฐินทัตต์จากจอมปลวกไปแสดง
การเล่นในย่านชุมชน

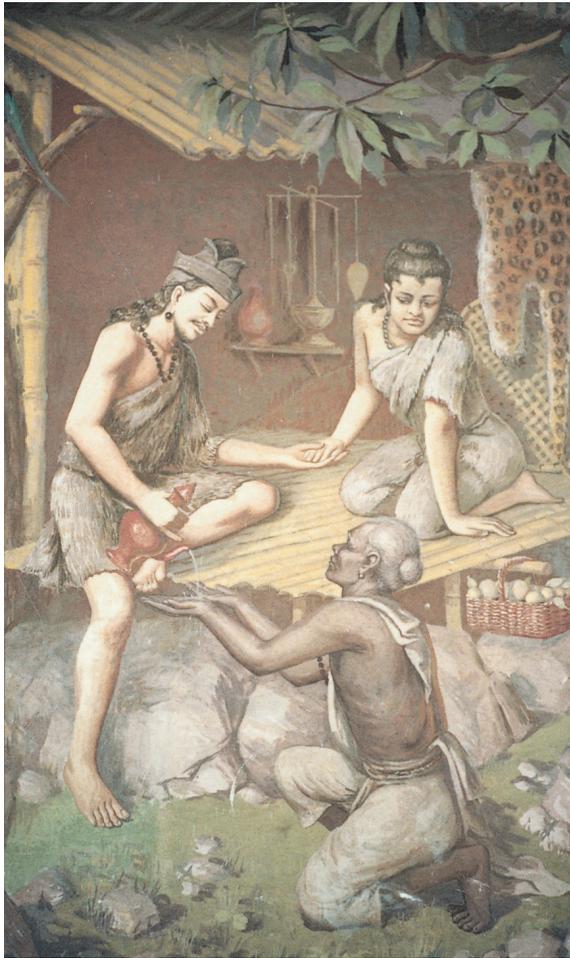
จันทกุมารชาติก ภาพที่นิยมมากคือตอน
ที่พระอินทร์ถือค้อนลงมาทุบทำลายสถานบูชาชัย
ทำให้ผู้คนตกใจ ตกตื่น วนวายกันไปทั่ว

นารทชาติก เป็นภาพตอนพระนารทโพธิ-
สัตวีใช้คานทองคำหาบภาชนะทองคำเหาะลงมา
มอบให้เจ้าหญิงรุจาใช้บริจาคตาน

วิรุทธชาติก นิยมเขียนภาพปูนฉาบยักษ์
ขี่ม้าเหาะมาในอากาศมีวิรุทธบัณฑิตเกาะอยู่ที่หาง
ม้า ภาพวิรุทธบัณฑิตถูกจับโยนลงจากหน้าผาชน
วิรุทธบัณฑิตนั่งแสดงธรรม มีปูนฉาบยักษ์นั่งสดับ
ฟังอย่างสงบ

เวสสันดรชาติก หรือนิยมเรียกกันว่า
“มหาชาติ” เนื่องจากเป็นชาติที่สำคัญที่สุดของ
พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ เนื้อเรื่องแบ่งเป็น ๑๓

กัณฑ์ นิยมเขียนตอนสำคัญของแต่ละกัณฑ์ไว้บนพื้นที่ทั้งหมด ถ้ามีพื้นที่จำกัดอาจจะเลือกเฉพาะกัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งมาแสดงไว้แทนเนื้อเรื่องทั้ง ๑๓ กัณฑ์ก็มี เช่น ภาพตอนบริจาตช้างมงคลประจำเมือง ทำเป็นภาพพระเวสสันดรประทับบนคอช้างกำลังหลั่งน้ำลงบนฝ่ามือของพราหมณ์ซึ่งแสดงถึงการยกช้างให้เป็นทาน ภาพตอนที่ถูกขับออกจากพระนคร พระนางมัทรีและกัณหาชालีประทับบนราชรถ มีพราหมณ์ยajakขอรถอยู่ข้าง

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส
กรุงเทพมหานคร

หน้า ภาพตอนที่พระเวสสันดรทรงอุ้มชालี ส่วนพระนางมัทรีทรงอุ้มกัณหาเสด็จพระราชดำเนินเคียงข้างกันไป ภาพพระเวสสันดรประทับในบรรณศาลากำลังหลั่งน้ำจากคนโทยกกัณหาชालีให้ชูชก นอกจากนั้นยังมีภาพกัณหาชालีหนีลงไปแอบซ่อนอยู่ใต้ใบบัวในสระใกล้ศาลานั้น ภาพพระนางมัทรีหาผลไม้เดินอยู่ในราวป่า มีสัตว์ร้าย เช่น เสือ สิงห์ ยืนขวางทาง พระนางยกหัตถ์พนมขอทางกลับบรรณศาลา ภาพพระเวสสันดรกำลังหลั่งน้ำจากคนโทเพื่อยกพระนางมัทรีให้แก่พราหมณ์ซึ่งคือพระอินทร์ที่แปลงกายลงมา ภาพตอนชูชกพากัณหาชालีเดินทางเข้าไปในเมืองสีพีและได้รับการต้อนรับอย่างดี ภาพกระบวนแห่ต้อนรับพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีกลับเมือง ตอนนี้อย่างนิยมเขียนเป็นภาพกษัตริย์ ๔ พระองค์ประทับบนหลังช้างและมีกัณหาชालีร่วมอยู่ในกระบวนนั้นด้วย.

ทอง

ดู ทองคำ.

ทองคละ

ทองคำเปลวชนิดหนึ่งที่ได้มาจากการนำเศษทองคำเปลวมารวมกันเป็นแผ่น.

ทองคำัด

ทองคำเปลวที่คัดเลือกขนาดและคุณภาพมาใช้ให้เหมาะกับงานที่ทำ.

ทองคำ

ธาตุแท่งชนิดหนึ่งเนื้ออ่อนมาก มีลักษณะเป็นของแข็งสีเหลือง บุกให้เป็นแผ่นจนมีความหนาน้อยกว่า ๐.๐๐๐๑ มิลลิเมตร ใช้ทำรูปพรรณต่าง ๆ และทำเป็นเงินตราในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กำหนดคุณภาพของเนื้อ ตั้งแต่เนื้อสีถึงเนื้อเก้า โดยตั้งพิกัตราตามเนื้อทอง เช่น ทองเนื้อหก คือทองหนัก ๑ บาท ราคา ๖ บาท ทองเนื้อเก้า คือทองหนัก ๑ บาท ราคา ๙ บาท ทองเนื้อเก้านี้เป็นทองแท่งบริสุทธิ์ เรียกว่า ทองธรรมชาติ หรือบางที่เรียกว่า ทองชมพูทอง นพคุณ หรือทองนพคุณแก่น้ำ ปัจจุบันกำหนดความบริสุทธิ์ของทองคำด้วยหน่วยกะรัต เรียกว่า ทองเค โดยกำหนดว่า ทองคำ ๒๔ กะรัต เป็นทองคำบริสุทธิ์ที่สุด ถ้ามีกะรัตต่ำลงมาก็แสดงว่ามีโลหะอื่นเจือมากขึ้นตามส่วน เช่น ทองคำ ๑๘ กะรัต หมายถึงมีทองคำ ๑๘ ส่วน มีโลหะอื่นปน ๑๐ ส่วน บางที่เรียกว่า ทองนอก

ในประกาศรัชกาลที่ ๔ ฉบับที่ ๒๓๔ ว่าด้วย “ประกาศพิกัตราทองแปดศกพิศพัคตังส์” ซึ่งประกาศ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๒ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จุลศักราช ๑๒๒๕ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๐๖ ได้ให้เหตุผลที่เรียกว่าทองเนื้อสีถึงทองเนื้อเก้าไว้ดังนี้

“ในเมืองเชียงใหม่ แต่ก่อนมีเงินใช้น้อย มีทองคำมาก ทองคำจึงราคาถูก ทองคำที่เนื้อต่ำขายกันหนักหนึ่งเป็นเงิน ๔ บาท จึงเรียกว่า เนื้อสีที่เนื้อสูงขึ้นไปกว่านั้น ทองคำหนักบาทหนึ่ง เป็นราคาเงิน ๕ บาท เรียกว่า เนื้อห้า ทองคำหนักบาทหนึ่ง เป็นราคาเงิน ๖ บาท เรียกว่า เนื้อหก

ทองคำหนักบาทหนึ่ง เป็นราคาเงิน ๗ บาทเรียกว่า เนื้อเจ็ด ทองคำหนักบาทหนึ่ง เป็นราคาเงิน ๘ บาท เรียกว่า เนื้อแปด ทองคำหนักบาทหนึ่ง เป็นราคาเงิน ๘ บาท ๒ สลึง เรียกว่า เนื้อแปดสองซา หรือเรียกว่า เนื้อแปดเศษสอง ตามการที่ราษฎรใช้ซื้อขายกันในเวลานั้น ทองคำเนื้อสูงอยู่อย่างเอก เช่น ทองบางตะพาน ขายกันหนักบาทหนึ่ง เป็นราคาเงิน ๙ บาท เรียกว่า นพคุณแก่น้ำ ก็ที่ว่าสองซาสามซาก็ดี หรือที่ว่าเศษสองเศษสามก็ดี โดยละเอียดนั้น คือว่า เศษสลึงแต่หน้าชั้นนั้นขึ้นไป

“ทองผสมสีเหลือง ๆ ให้ดินไม่ขึ้นทุกวันนี้ เรียกกันว่า ทองเนื้อริน แต่ก่อนลาวเรียกว่าเนื้อสอง เพราะขายกัน ๒ หนัก ทองเนื้อรินอย่างเลวหรือทองสีดอกบวบซึ่งในเวลานั้นขายกันหนักราคาต่อหนัก ลาวเรียกว่า ทองเนื้อหนึ่ง แต่โบราณได้ยินว่าบ้างอยู่ ก็ประมาณซื้อเนื้อทองเหล่านี้ทั้งปวงเดิมเป็นธรรมเนียมของลาวชาวเชียงใหม่แลใช้เป็นโวหารในการเทียบน้ำหนัก ครั้นสืบมาถึงบ้านเมืองใกล้ทะเลเงินมีมามาก ราคาทองก็แพงขึ้นไปถึง ๒ เท่าพิกัตรนั้น คือ บางที่ทองคำเนื้อนพคุณบางตะพาน ราคาถึง ๒๐ หนักถึง ๑๙ หนัก...”

คำว่า “ทองดอกบวบ” ที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้บทนิยามไว้ หมายถึง “ทองเนื้อหก มีสีเหลืองอ่อนคล้ายดอกบวบ”.

ทองคำเปลว

แผ่นทองคำที่ตีแผ่ให้เป็นแผ่นบางมาก เพื่อใช้ปิดงานศิลปะบางชนิดให้งดงามแวววาว เช่น ปิดลง

บนไม้ที่แกะสลักเป็นลวดลาย พระพุทธรูป ลายรดน้ำ.

ทองคำมูย, ทองทราย

เนื้อทองที่มีขนาดเล็ก ละเอียดอย่างเม็ดทรายและปนอยู่กับทรายตามธรรมชาติ ยังไม่ได้ถลุง ถ้าถลุงแล้วจะเรียกว่า *ทองคำผาย*.

ทองคำเลี้ยง

ทองที่ทำให้บริสุทธิ์ด้วยการถลุง บางที่เรียกว่า *ทองปัทมราด คำชา* หรือ *คำผาย*.

ทองจังกโ

ดู *จังกโ*.

ทองแดง

ธาตุชนิดหนึ่งเป็นโลหะเนื้ออ่อน สามารถรีดให้เป็นเส้นหรือแผ่เป็นแผ่นบาง ๆ ได้ ใช้ในงานศิลปกรรมหรือผสมกับโลหะอื่น ๆ เช่น ผสมกับดีบุกและสังกะสี ทำให้เกิดเป็นโลหะผสม เรียกว่า *ทองสัมฤทธิ์*. (ดู *เครื่องถม* และ *เครื่องสัมฤทธิ์* ประกอบ).

ทองทียบ

การปิดทองลงบนสิ่งของหรือเครื่องใช้ซึ่งมีผิวเรียบเกลี้ยง ไม่มีลวดลาย เช่น ตู้ไทยโบราณ ไม้ประกับ คัมภีร์ ทียบ ฯลฯ เมื่อปิดทองให้เต็มทั้งหมดเรียกว่า ปิดทองทียบ สิ่งของเครื่องใช้ที่ปิดทองทียบแล้วมักเรียกชื่อตามลักษณะการปิดทอง เช่น *ตู้ทองทียบ คัมภีร์ทองทียบ ทียบทองทียบ*.

ทองใบ

แผ่นทองคำที่ตีแผ่เป็นแผ่นแล้ว มีขนาดหนากว่าทองคำเปลว ใช้ทำเครื่องทองรูปพรรณและอื่น ๆ.

ทองประกากล้อง, ทองประกาศี,

ทองประกาศี

ทองคำเปลวที่มีเนื้อทองคุณภาพดีและมีความหนา มากกว่าทองคำเปลวทั่ว ๆ ไป.

ทองแผ่ลวด

ดู *เครื่องสูงทองแผ่ลวด*.

ทองพระพักตร์

ทองคำเปลวชนิดหนึ่งที่มีความหนามากกว่าทองคำเปลวทั่วไป เนื้อทองมีคุณภาพดี ใช้สำหรับปิดพระพักตร์พระพุทธรูป เพื่อให้สวยงามและสุกใสแวววาว บางที่เรียกว่า *ทองประกากล้อง ทองประกาศี ทองประกาศี*.

ห้องพระโรง

ห้องโถงภายในพระบรมมหาราชวัง พระราชวังหรือวัง บริเวณห้องพระโรงโดยทั่วไปมีพระราชนบัลลังก์ พระที่นั่ง หรือพระแท่น มีพระทวารหรืออัครจันทรเป็นทางเสด็จเข้าออก ใช้เป็นที่สำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือพระราชวงศ์เสด็จออกทรงว่าราชการ ทรงประกอบพระราชพิธี ทรงให้ราชทูตเข้าเฝ้าฯ เป็นต้น บางแห่งมีห้องพระโรงหลังเป็นที่โหลฐาน หรือเป็นที่ให้ฝ่ายในเข้าเฝ้าฯ เช่น ห้องพระโรงหลังของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ด้วยเหตุที่ห้องพระโรงเป็น

สถานที่สำคัญจึงต้องมีการประดับตกแต่งเป็นพิเศษ
ที่ตัวอาคารทั้งภายนอกและภายใน.

ทองไม้

ชื่อเรียกส่วนหนึ่งของฐานที่เป็นระนาบตั้งชั้นในสุด
มีลักษณะเป็นผิวเรียบ ฐานแบบต่าง ๆ ซึ่งออก
แบบตกแต่งต่อเติมแทนที่เรียบแต่เดิมให้ยื่นออก
ไปจากระนาบตั้งเดิมหรือแนวเดิมของฐาน โดยใช้
ลวดบัว เช่น หน้ากระดาน บัวคว่ำบัวหงาย แนว
เดิมของฐานก็คือส่วนที่เรียกว่า “ทองไม้”

นอกจากนั้นยังมีการประดับทองไม้ด้วย
ลูกแก้ว ลูกฟัก ลูกแก้วอกไก่ เจาะช่องหรือลวด
ลายอื่น ๆ เพื่อให้ทองไม้นั้นสวยงามยิ่งขึ้น

อนึ่ง คำทองไม้นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมม-
วงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรง
อธิบายไว้ในหนังสือจดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก
ประทานแก่ม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล ความ
ว่า “...(๖) ทองไม้จะทำสิ่งใดต้องตั้งต่อหม้อขึ้น
ก่อน แล้วประกอบตัวไม้ซึ่งลอกเปนบัว ที่ตรงไหน
เหลือว่างลึกลงไปจนถึงไม้ต่อม่อตรงนั้นเรียกว่า
ทองไม้ ที่ว่านี้ตามทางที่ทำด้วยไม้ ส่วนที่ทำด้วย
ปูนเปนของมาที่หลัง ก็อนุโลมไปตามนั้น”.

ทองยัน

ดู กระจาดทองยัน.

ทองรูปพรรณ

ทองคำที่ประดิษฐ์เป็นเครื่องประดับหรือของใช้
เช่น แหวน กำไล สายสร้อย เข็มขัด.

ทองล่องหิน

ทองที่ทาลงบนลวดลายที่ทำด้วยโลหะผสมคือทอง
แดงกับดีบุก. (ดู เครื่องล่องหิน ประกอบ).

ทองแล่ง

เส้นทองคำที่นำมารีดให้เป็นเส้นเล็ก ๆ บาง ๆ
(แล่ง) เหมือนเส้นไหม ใช้ปักหรือทอแทนด้ายหรือ
ไหม, *ไหมทอง* ก็เรียก.

ทองอังกฤษ

ดู กระจาดทองอังกฤษ.

ทองย

ตะปูหรือหมุดโลหะ มีขนาดต่าง ๆ ใช้ตอกยึดตรึง
ระหว่างดินในกับดินนอกของรูปหุ่นที่จะทำการหล่อ
รูปโลหะ ภาษาช่างเรียกว่า *กันแกนขัด* สมัยก่อน
ใช้ตะปูจีน ปัจจุบันใช้ตะปูเหล็กกลม.

ตะน

หม้อดินเผาขนาดใหญ่ กันป้องกันลม คอคอด ปากผาย
ออกเล็กน้อย บางที่มีการตกแต่งลวดลายด้วย

การปั้นหม้อตะนจะใช้วิธีตีและปั้นบน
แป้นหมุนควบคู่กันไป การปั้นจะเริ่มปั้นจากปาก
หม้อก่อน โดยนำดินที่เตรียมไว้วางลงตรงกลาง
ของแป้นหมุนที่เรียกว่า “ศูนย์หม้อ” ขณะที่แป้นหมุน
ช่างจะใช้นิ้วมือรีดดินให้เป็นสันแล้วผายออกเป็น
ปากหม้อ ส่วนคอบีบให้คอดแล้วผายออกเป็นตัว
หม้อ เหลือส่วนที่เป็นตัวหม้อและกันหม้อไว้ กะ
ประมาณว่าจะตีดินให้ป่องเป็นตัวหม้อและกันได้
พอดี จากนั้นใช้ด้ายปาดเอาดินที่ขึ้นปากหม้อแล้วนี้

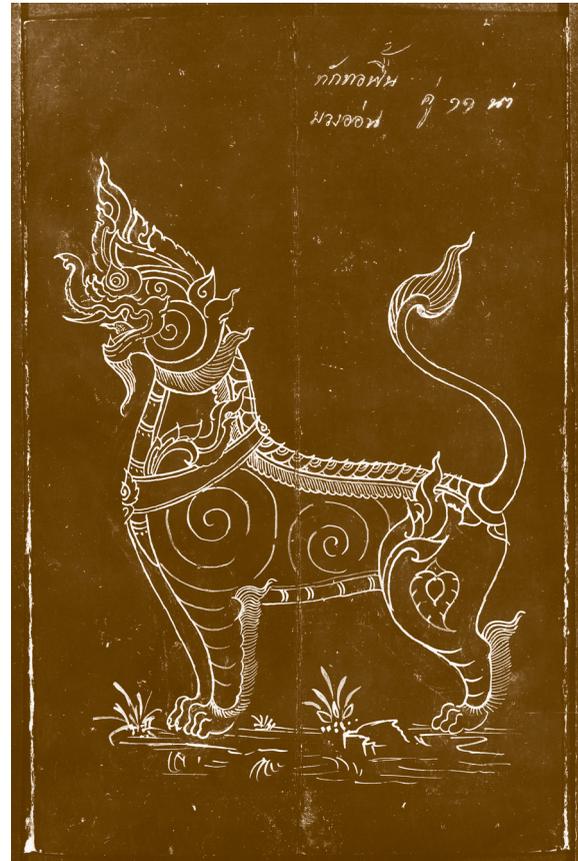
ไปฝังลมหรือฝังแดดให้หมาด เมื่อดินหมาดดีแล้ว นำมาตีเป็นตัวหม้อและตีให้กันหม้อปิดกันสนิท โดยช่างจะใช้ หินคุด หรือ ลูกกะเทอ สอดเข้าภายในหม้อเพื่อรับน้ำหนักขณะตี การตีจะใช้ไม้ตีให้ดินแผ่เป็นรูปหม้อและมีความหนาสม่ำเสมอ จากนั้นนำ ไม้ลย ซึ่งเป็นไม้แผ่นบาง ๆ มาลยเคลือบให้ผิวหม้อเรียบกลมกลึง

เมื่อได้หม้อที่มีรูปทรงตามต้องการแล้ว ช่างอาจตกแต่งลวดลายโดยการใช้น้ำโคลน ซึ่งแกะสลักเป็นลวดลายกดประทับลงบนหม้อตามส่วนที่ต้องการตกแต่ง เช่น ไหล่หม้อ คอหม้อ ตัวหม้อ จากนั้นจึงนำไปตากแดดหรือฝังลมให้แห้งสนิทแล้วนำไปเผาใช้เวลาประมาณ ๓-๕ วัน หลังจากเผาแล้วจะต้องทิ้งให้หม้อเย็นราว ๑-๒ วัน จึงนำหม้อออกไปใช้ได้.

ทักทอ

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง มีลักษณะคล้ายคชสีห์หรืออาจสร้างให้คล้ายกับคชสีห์เพื่อให้คู่กัน แม้แต่สีตัวก็คล้ายกันคือมีสีม่วงอ่อน ต่างกันที่หัวของทักทอมีลักษณะคล้ายกับไกรสรสีหะ เกษรสีหะ กิเลนไทย หรือโลโต ซึ่งเป็นสิ่งจำพวกหนึ่งที่มิงวงและงาเล็ก ๆ ส่วนคชสีห์มีหัวเหมือนช้าง ตัวคล้ายสิงห์คือเป็นช้างผสมสิงห์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือ *สาส์นสมเด็จ* ว่า “อย่างที่ว่าคิดขึ้นจากคำก็คือทักทอและสาบแปรง (หรือสาบแปลงก็ไม่ทราบ) เป็นต้นคำ ‘ทักทอ’ ก็มีมาในคำกลอนว่า ‘ทักทอนรสิงห์เม่นหมี’ ทักทอจะเป็นตัวอะไรก็ไม่ทราบพออนุมานได้ว่าทักทอมีลักษณะคล้ายเกษรสีหะ

และกิเลนไทย ที่สังเกตได้อย่างหนึ่งคือขนบนหัวของทักทอปลิวไปข้างหน้าและมีเครา”, เขียนเป็น *ทักกะทอ* ก็มี.

ทักทอ

ทัณทิตมา

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง มีกายเป็นครุฑ หัวเป็นนก มีหงอน จะงอยปากใหญ่และงอนุ่ม มีเขี้ยว ๑ คู่ หูแบบหุ้ว ตาแบบจระเข้ มีมือ ๕ นิ้ว เล็บแบบนก มีแผงขนใต้ท้องแขนและน่อง ตรงกลางหลังมีปีก หางเป็นแบบหางไก่ ลักษณะพิเศษคือมือถือไม้เท้าทองหรือไม้กระบองอยู่เสมอ จึงได้ชื่อว่า “ทัณทิตมา” (ผู้ถือกระบอง)

ทนต์ิมามาที่หน้าพระเศวตกฏาการวิหารยอด ภายในบริเวณ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

จากภาพจิตรกรรมฝาผนังจะเห็นว่านก
ทนต์ิมามากเดินอยู่บนใบบัว เช่น ภาพจิตรกรรมฝา
ผนังภายในพระอุโบสถและพระวิหารวัดสุทัศน-
เทพวราราม ส่วนที่เป็นประติมากรรม เช่น ที่หน้า
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
พระนคร ที่หน้าพระเศวตกฏาการวิหารยอด ภายใน
บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร.

ทับ

กระท่อมหรือสิ่งปลูกสร้างเพื่อใช้เป็นที่พักชั่วคราว
ทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้เนื้ออ่อน ฝาเป็นไม้ไผ่ขัดแตะ
หรือฝาดับจาก หลังคามุงด้วยตบจาก ตับแฝก
หรือตบตองตึง พื้นใช้ไม้ไผ่เรียงกันหรือเป็นพื้น
ฟากลับ.

๔๔๐

ทับเกษตร

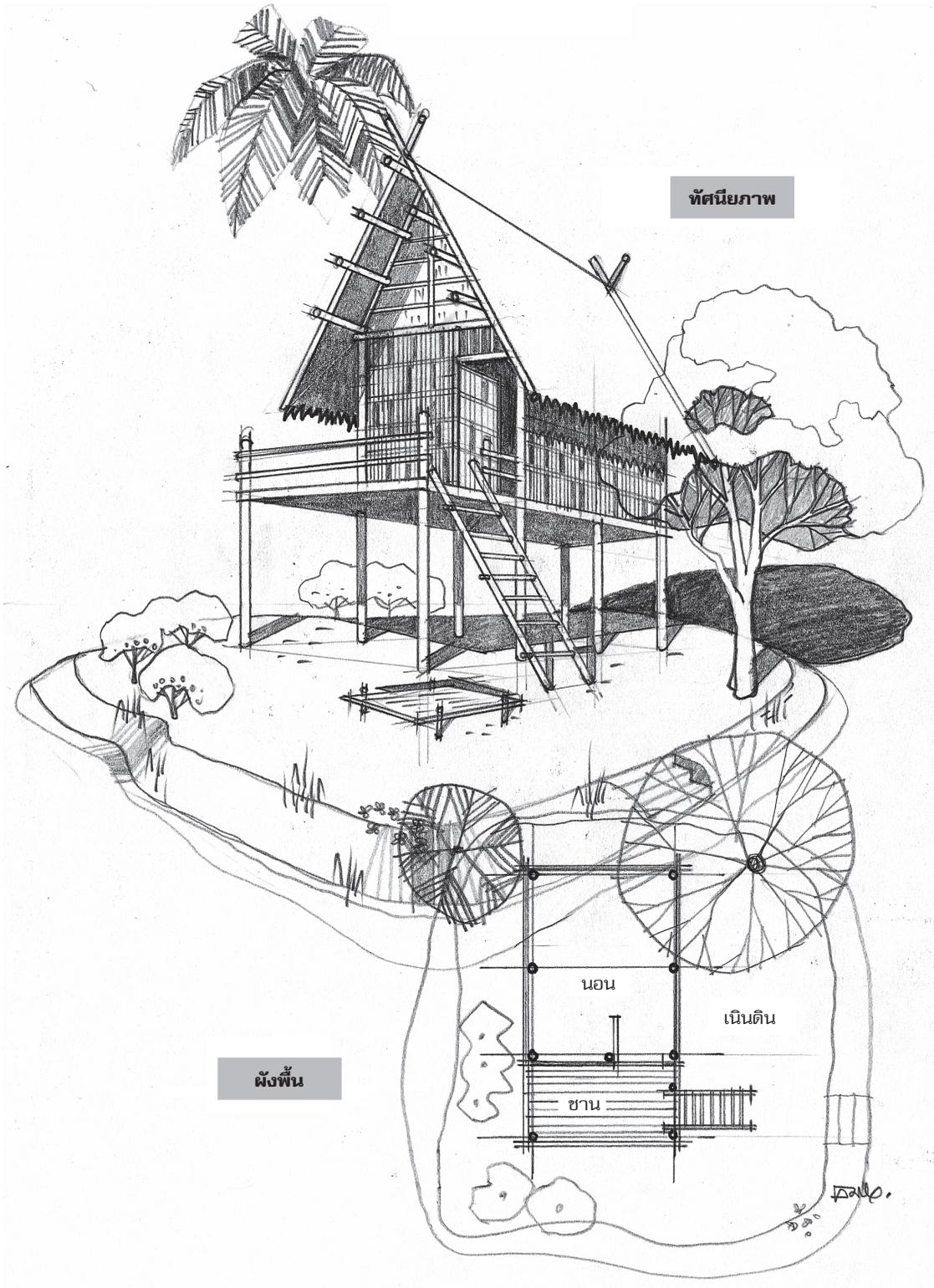
๑. ส่วนที่มีลักษณะคล้ายอาสนะรองรับองค์พระ
พุทธรูป และส่วนบนของรัตนบัลลังก์ที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูป.

ทับเกษตรรองรับองค์พระแก้วมรกต

๒. ส่วนของระเบียงหรือระเบียงคดที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูป เช่น พระระเบียงของวัดเบญจมบพิตร
ดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร.

๓. พื้นที่มีหลังคาคลุมโดยรอบองค์พระธาตุเจดีย์
สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป เช่น พระวิหารทับ
เกษตร หรือเรียกว่าพระระเบียงดินธาตุ ซึ่งหมายถึง
ถึงพระระเบียงรองรับองค์พระมหาธาตุเจดีย์ วัดพระ
มหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช.

ทับ

๔. พื้นี่และตัวอาคารซึ่งเป็นที่กำหนดขอบเขตของพระเมรุมาศ สำหรับพระสงฆ์นั่งสวดพระอภิธรรมและผู้เข้าร่วมในพิธี, ช่าง คดช่าง คดสร้าง สำช่าง หรือ สำสร้าง ก็เรียก.

ทับหลัง

ไม้ หิน หรือศิลาแลง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้าง ยาว และหนาตามความเหมาะสมในการใช้งาน ทับหลังทำหน้าที่เป็นคานชนิดหนึ่ง

ทับหลังที่ทำด้วยไม้ วางพาดอยู่เหนือประตูหรือหน้าต่างเพื่อรองรับน้ำหนักของผนังส่วนที่ตกลง และยังทำหน้าที่ยึดเดือยสำหรับหมุนเปิดบานประตูหน้าต่างทางส่วนบนด้วย ทับหลังชนิดนี้ทางช่างเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *ธรณีบัน* (ดู *ธรณีหน้าต่าง* และ *ธรณีประตู* ประกอบ)

ทับหลังที่ทำด้วยหิน มักพบว่าเป็นส่วนประกอบของปราสาทแบบขอม ตำแหน่งของทับหลังประเภทนี้วางอยู่บนกรอบประตูและเสาประดับกรอบประตู ตอนบนของทับหลังรองรับน้ำหนักกดจากส่วนที่เป็นหน้าบัน ทับหลังของปราสาทแบบขอมมีการจำหลักลวดลายพรรณ

ทับหลังที่ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

พฤกษาหรือจำหลักเป็นรูปเล่าเรื่องซึ่งดงาม นอกจากเป็นเครื่องประดับอาคารแล้ว ถ้าเป็นศาสนสถานยังบ่งบอกให้ทราบว่าศาสนสถานแห่งนั้นเป็นของลัทธิศาสนาใดมาแต่เดิม เช่น ทับหลังที่สลักเป็นรูปพระนารายณ์หรือพระคิเวแสดงว่าศาสนสถานนั้นสร้างขึ้นในศาสนาฮินดู หากสลักเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าก็แสดงว่าเป็นพุทธศาสนสถาน

ทับหลังที่ทำด้วยแท่งศิลาแลงมักทำเป็นทับหลังกำแพง ใช้วางทับบนหลังกำแพง มีลักษณะเอียงลาดลงทั้ง ๒ ข้าง เพื่อให้น้ำฝนไหลได้สะดวก.

ทัศนศิลป์

ศิลปะประเภทที่รับรู้ได้ด้วยการเห็นหรือการสัมผัสจับต้อง มักใช้กับงานประติมากรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในอุโบสถ บานประตูไม้แกะสลัก

ท่ายจรณะ

ดู *จรณะ*.

ท่ายบาทลี

ห้องท่ายเรือสำเภา มีขนาดเท่ากับความกว้างของเรือและยาวพอประมาณ อาจมีการประดับตกแต่งให้สวยงามกว่าส่วนอื่นของเรือ สำหรับได้ก่งใช้เป็นที่พักผ่อนและถือท่ายเรือ.

วิชาการจตุบท

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง มี ๔ เท้า รูปลักษณะเป็นสิงห์ หัวคล้ายสิงโตหรือโตเทพอัสตร มีปีกและหางอย่างนก ขนสีเหลืองอมส้ม ขนสั้นหลังสีเขียวอ่อน นับว่าเป็นสัตว์หิมพานต์อีกพวกหนึ่งที่ช่างประดิษฐ์ขึ้น โดยนำวิชาการคือนกไปรวมเข้ากับสิงห์ซึ่งมี ๔ เท้า จึงได้ชื่อว่า “วิชาการจตุบท”.

วิชาการจตุบท

ทิม

อาคารแบบหนึ่งที่สร้างเป็นแถวยาว ด้านหลังใช้กำแพงเป็นผนัง อยู่ในเขตพระราชฐาน ใช้สำหรับเป็นที่พัก ท่างาน ประชุมชน หรือเก็บของ เช่น ทิมสงฆ์ ทิมมหาวังค์ (ที่ประชุมนักปราชญ์แปล

หนังสือมหาวังค์และพงศาวดารลังกา) ทิมดาบตำรวจ ทิมดาบชาววัง ถ้าอยู่ตรงมุมเรียกว่า ทิมคด

นอกจากนี้ยังมีทิมอีกแบบหนึ่ง สร้างเป็นโรงแถวสั้น ๆ เรียกว่า ทิมสนม ใช้เป็นที่คุมขังหรือกักบริเวณผู้ต้องโทษที่มีฐานันดรศักดิ์.

ทิศपालก

เทพผู้รักษาทิศตามจักรวาลวิทยาในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งจำแนกตามภูมิศาสตร์ได้ ๔ ทิศใหญ่ เทพผู้รักษาทิศทั้ง ๔ นี้เรียกว่า จตุโลกบาล ได้แก่

ทิศอุดร (ทิศเหนือ) มี **ท้าวกุเวร**จอมยักษ์ เป็นเทวดาประจำทิศ บางตำราว่าท้าวเวสสุวัน หรือท้าวไพศรพณ์ เป็นเทวดาประจำทิศ ทรงภูเขาแดง ถือกระบองเป็นอาวุธ ทางพระพุทธศาสนาว่ามีพระโมคคัลลานะเป็นผู้ดูแลรักษาทิศนี้

ทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) มี **ท้าวตตรัฐ** จอมภูตหรือจอมคนธรรพ์เป็นเทวดาประจำทิศ ถือจักรเป็นอาวุธ ทางพระพุทธศาสนาว่าทิศนี้มีพระโกณฑัญญะเป็นผู้ดูแลรักษา

ทิศทักษิณ (ทิศใต้) มี **ท้าววิรุฬหก** จอมเทวดาหรือจอมกุมภัณฑ์เป็นเทวดาประจำทิศ กายสีดำล่ำหรือม่วงแก่ ทรงภูเขาแดง มีเชือกบาศและพระขรรค์เป็นอาวุธ มีม้าเป็นพาหนะ บางตำราว่า เทวดาประจำทิศนี้ได้แก่ พระยม ซึ่งมีกายสีดำล่ำ ถือเชือกบาศและพระขรรค์เป็นอาวุธ มีกระบือเป็นพาหนะ ทางพระพุทธศาสนาว่ามีพระสารีบุตรเป็นผู้ดูแลรักษา

ทิศประจิม (ทิศตะวันตก) มี **ท้าววิรูปักษ์** จอมนาครเป็นเทวดาประจำทิศ พระพักตร์สีแดง

บางตำราว่า เทวดาประจำทิศได้แก่ ทำวรุณทางพระพุทธศาสนาว่ามีพระอานนท์เป็นผู้ดูแลรักษา

นอกจากนี้ทิศใหญ่ทั้ง ๔ ดังกล่าวแล้ว ยังมีทิศเฉียงอีก ๔ ทิศ รวมทั้งหมด ๘ ทิศด้วยกันเทพผู้รักษาทิศทั้ง ๘ เรียกว่า *อัฐโลกบาล* ทิศเฉียงทั้ง ๔ ทิศ ได้แก่

ทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) มี *พระอีสาน* เป็นเทวดาประจำทิศ ทรงภูเขาขามือขวาถือตรีศูล มือซ้ายถือสังฆวาสนาค มีวัวเป็นพาหนะ ทางพระพุทธศาสนามีพระราहुลเป็นผู้ดูแลรักษา

ทิศอากาศ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) มี *พระอัคนี*หรือพระเพลิงเป็นเทวดาประจำทิศ กายสีแดงชาด ทรงภูเขาแดง ถือหอกเป็นอาวุธ มีแกะเป็นพาหนะ ตามตำนานว่าพระอัคนีแบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือภาคไพธรรมาดาที่เรียกว่า “ไพธาดูเวท” ภาคฟ้าแลบอยู่ในอากาศเรียกว่า “ไพวิชชุ” และภาคที่เป็นรัศมีของพระอาทิตย์เรียกว่า “ไพอาทิตย์” ทางพระพุทธศาสนาว่ามีพระมหากัสสปะเป็นผู้ดูแลรักษาทิศนี้

ทิศหริดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) มี *พระไนรฤติ*หรือพระนริฤติเทพอสูร เป็นผู้รักษาทิศ ผิวสีขาบหรือคราม ทรงภูเขาเหลือง ถือดาบเป็นอาวุธ มีม้าเป็นพาหนะ ทางพระพุทธศาสนามีพระอุบาสีเป็นผู้ดูแลรักษา

ทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) มี *พระพายเจ้า*แห่งลมเป็นผู้รักษาทิศ ผิวดำ ทรงภูเขาขาว ถือพระขรรค์เป็นอาวุธ มีเนื้อทรายเป็นพาหนะ ทางพระพุทธศาสนามีพระมหากัจฉายณะ

เป็นผู้ดูแลรักษา

เทพรักษาทิศดังกล่าวมาแล้วมีปรากฏในงานศิลปกรรมของไทย เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ตอนนางสีดาประสูติพระโอรส ที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ใบเสมาหินอ่อนจำหลักผีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ทวารบาลพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาราม กรุงเทพมหานคร และชั้นน้ำลายฉถมทงรูปเทพรักษาทิศ เป็นแบบผีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.

ทิศปาลกในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางสีดาประสูติพระโอรส ที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

เทพชุมนุม

ภาพหรือรูปเทพเจ้า เทวดา เทพธิดา รวมทั้งท้าวจตุโลกบาลและบริวารเป็นต้น มาชุมนุมกันเป็นจำนวนมาก ลักษณะของเทพชุมนุมมีแบบต่าง ๆ คือ เป็นภาพเทพประทับนั่งหรือยืนเรียงกันเป็นแถว เทพลีลาบนท้องฟ้า หรือภาพเทพที่หลังบานประตูหน้าต่าง ภาพเทพชุมนุมนี้มีความหมายถึงทวยเทพที่เสด็จมาถวายสักการะแด่พระพุทธเจ้าหรือองค์พระประธาน

ภาพเทพชุมนุมเหนือช่องหน้าต่างพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
กรุงเทพมหานคร

ตัวอย่างเทพชุมนุมที่พบมากคือ ภาพเทพชั้นต่าง ๆ ประทับนั่งประคองอัญชลีเรียงรายเป็นแถวเขียนไว้เหนือช่องหน้าต่างตามความยาวของฝาผนังอาคาร หันหน้าไปทางพระประธาน อาจเป็นภาพเทพเรียงกันเป็นแถวชั้นเดียวหรือหลายชั้นตามลำดับ มีภาพพุ่มหรือพัตดอกไม้มันเป็นต้น คั่นอยู่ระหว่างเทพแต่ละองค์ ภาพเทพชุมนุมบางแห่งมีลายดอกไม้ร่วงประดับอยู่ด้วย

อนึ่ง รูปเทพชุมนุมที่ประดับพระเจดีย์วัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นประติมากรรมปูนปั้นนูนสูงรูปทวยเทพยืนหรือนั่งพนมมือเรียงรายรอบผนังส่วนล่างของพระเจดีย์ ซึ่งสร้างขึ้นเนื่องในโอกาสครบ ๒,๐๐๐ ปี ของพระพุทธศาสนา รูปทวยเทพเหล่านี้อาจหมายถึงเทพที่มาชุมนุมสาธุการในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ภาพเทพชุมนุมเป็นศิลปกรรมที่แสดงลักษณะของเทพชั้นต่าง ๆ รวมทั้งลักษณะลวดลายของเครื่องศิวาภรณ์ พระภูษา และพุ่มดอกไม้ ซึ่งประดิษฐ์เป็นแบบต่าง ๆ กัน ล้วนแต่มีคุณค่าและมีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าด้านศิลปกรรม.

เทพนม

รูปเทพครึ่งองค์ประคองอัญชลี พบในงานจิตรกรรม เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนม ลายก้านขดเทพนม ฯลฯ พบในงานประติมากรรม เช่น เทพนมที่กระเบื้องหน้าอุด ที่หน้าบัน ที่บันแถลงประตูหน้าต่าง ที่เกรินราชรถ นอกจากนี้ยังมีรูปเทพนมอื่น ๆ อีก เช่น ที่เครื่องถ้วยเบญจรงค์.

เทพนมบนเครื่องถ้วยเบญจรงค์

เทพนรสิงห์

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง มีท่อนบนเป็นเทพ ท่อนล่างเป็นราชสีห์ ทำเป็นกีบเหมือนอย่างเนื้อ สีสันตัวขาว.

เทพนรสิงห์

เทพแบก

ภาพเทวดาคูกเข่า ยกมือทั้ง ๒ ข้างขึ้นในท่าแบก เรียงรายติดต่อกันไปในงานจิตรกรรมและประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ที่ฐานพระเจดีย์

พระปรารค์ ธรรมมาสน์ บุชบก.

เทพปักษี

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่งที่ช่างไทยได้สร้างสรรค์ขึ้น จากจินตนาการ รูปร่างเป็นเทพแต่มีปีกและหาง อย่างนก อาจเขียนระบายตัวเป็นสีขาว เครื่องแต่งกายสีเหลือง ปีกและหางสีหงชาด.

เทริด

ศิราภรณ์แบบหนึ่งมีลักษณะเด่นคือมีกะบังหน้าหรือกรอบหน้า ซึ่งทำเป็นรูปคล้ายใบไม้หรือขนนก เรียงกันเป็นแถวในแนวตั้งอยู่ในรูปทรงสามเหลี่ยม มีอยู่ในศิลปะอินเดียแบบปาละมาก่อน ต่อมาได้แพร่หลายเข้ามาอยู่ในศิลปะลพบุรี ทริภุญชัย และ เชียงแสน (ล้านนา) ดังตัวอย่างเทริดที่ประดับพระเศียรของพระพุทธรูปทรงเครื่องหรือรูปเทวดา เป็นต้น

ต่อมาเทริดมีความหมายคลุมไปถึงมงกุฎทรงเตี้ยที่มีกรอบหน้าด้วย และได้มีการนำรูปแบบเทริดไปใช้ในสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปหลายอย่าง เช่น ชุ่มประตู่ทรงเทริด ชุ่มจระนำทรงเทริด.

เทวดานพเคราะห์

ภาพเทวดาที่มีปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังตามตำราโหราศาสตร์ไทยกำหนดเทวดานพเคราะห์ไว้ ๙ องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระเสาร์ พระพฤหัสบดี พระราหู พระศุกร์ และพระเกตุ มีกำเนิดและลักษณะดังต่อไปนี้

พระอาทิตย์ พระอิศวรสร้างจากราชสีห์ ๖ ตัว ให้บังเกิดเป็นเทพกายสีแดง ทรงทิพย-
อาการณ์แก้วบัทมราช (พลอยสีแดง) มีไกรสรราช-
สีห์เป็นพาหนะ สถิตอยู่ทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

พระจันทร์ พระอิศวรสร้างจากนางฟ้า ๑๕ นาง บังเกิดเป็นพระจันทร์เทพบุตร มีกาย
เป็นสีนวล ทรงทิพยอาการณ์แก้วประพาฬ (สีแดง
อ่อน) มีอศุวราชเป็นพาหนะ สถิตอยู่ทิศบูรพา
(ทิศตะวันออก)

พระอังคาร พระอิศวรสร้างจากกระบือ ๘
ตัว บังเกิดเป็นพระอังคาร มีกายเป็นสีแก้วเพทาย
(สีแดงสลัว) ทรงทิพยอาการณ์แก้วโกเมน (พลอยสี
แดงเข้ม) มีกระบือเป็นพาหนะ สถิตอยู่ทิศอาคเนย์
(ทิศตะวันออกเฉียงใต้)

พระพุธ พระอิศวรสร้างจากพญาคชสาร ๑๗ เชือก บังเกิดเป็นพระพุธ มีกายสีมรกต ทรง
ทิพยอาการณ์มรกต มีช้างเป็นพาหนะ สถิตอยู่ทิศ
ทักษิณ (ทิศใต้)

พระเสาร์ พระอิศวรสร้างจากเสือ ๑๐ ตัว
บังเกิดเป็นพระเสาร์เทวราช มีกายสีดำคัล้า ทรง
ทิพยอาการณ์แก้วนิลมีเสื่อเป็นพาหนะ สถิตอยู่ทิศ
หรีดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้)

พระพฤหัสบดี พระอิศวรสร้างจากฤๅษี ๑๙
ตน บังเกิดเป็นพระพฤหัสบดี มีกายเป็นสีแก้ว
ไพฑูรย์ (เหลืองแกมเขียว) ทรงทิพยอาการณ์
มุกดาหาร มีกวางทองเป็นพาหนะ สถิตอยู่ทิศ
ประจิม (ทิศตะวันตก) นิยมเขียนเป็นเทพฤๅษี ถือ
กระดานชนวน

พระราหู พระอิศวรสร้างจากหัวผีโขมด

๑๒ หัว บังเกิดเป็นพระราหู มีกายเป็นสีทอง
ลัมฤทธิ (ดำหั่ว) ทรงทิพยสุวรรณ มีครุฑเป็น
พาหนะ สถิตอยู่ทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)
ตามภาพเขียนทั่วไปนิยมเขียนเป็นรูปแทตย์ (ยักษ์
หรืออสูร) มีครึ่งตัว

พระศุกร์ พระอิศวรสร้างจากโค ๒๒ ตัว
(บางตำราว่าสร้างจากนาคและพิทยาธร) บังเกิด
เป็นพระศุกร์ มีสีกายเลื่อมพรายเหมือนแสง
พระอาทิตย์แรกขึ้น มีโคอศุกราชหรือโคดำเป็น
พาหนะ สถิตอยู่ทิศอุดร (ทิศเหนือ) นิยมเขียนเป็น
เทพฤๅษี ถือไม้เท้าอย่างฤๅษีก็มี

พระเกตุ ตามตำนานกล่าวกันหลายอย่าง
บ้างว่าสร้างจากพญานาค ๑๐ ตัว บ้างว่าเป็น
พระสมุทรรูปครอบครองทะเล บ้างว่าเป็นทางนาค
(หรือท่อนหางของพระราหู) ที่นิยมเขียนเป็นรูป
เทวดาทรงนาคเป็นพาหนะ นักโหราศาสตร์ว่า
พระเกตุไม่มีทิศที่อยู่ประจำ ไปอาศัยอยู่กับพระ
พฤหัสบดีซึ่งสถิตอยู่ทิศตะวันตก.

เทวดานักษัตร

เทวดาประจำปีนักษัตร เช่น ชวด ฉลู ขาล พบ
เป็นภาพประกอบในตำราโหราศาสตร์แสดงลักษณะ
ของเทวดา มนุษย์ และผีเสื้อ (ยักษ์) ซึ่งมีพาหนะ
เป็นสัตว์ตามปีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ปีชวด	เทวดาผู้ชายมีหนุเป็นพาหนะ
ปีฉลู	มนุษย์ผู้ชายมีวัวเป็นพาหนะ
ปีขาล	ผีเสื้อผู้หญิงมีเสื่อเป็นพาหนะ
ปีเถาะ	มนุษย์ผู้หญิงมีกระต่ายเป็นพาหนะ
ปีมะโรง	เทวดาผู้ชายมีงูใหญ่เป็นพาหนะ
ปีมะเส็ง	มนุษย์ผู้ชายมีงูเล็กเป็นพาหนะ

ปีมะเมีย	เทวดาผู้หญิงมีม้าเป็นพาหนะ
ปีมะแม	เทวดาผู้หญิงมีแพะเป็นพาหนะ
ปีวอก	ผีเสื้อผู้ชายมีสิงเป็นพาหนะ
ปีระกา	ผีเสื้อผู้ชายมีไก่เป็นพาหนะ
ปีจอ	ผีเสื้อผู้หญิงมีสุนัขเป็นพาหนะ
ปีกุน	มนุษย์ผู้หญิงมีสุกรเป็นพาหนะ (ภาคเหนือมีช้างเป็นพาหนะ).

เทวรูป

รูปของเทพเจ้าหรือเทวดาที่สร้างขึ้นในงานจิตรกรรมและประติมากรรม เป็นตัวแทนของเทพเจ้าตามความเชื่อในลัทธิและศาสนาต่าง ๆ เพื่อเป็นที่เคารพสักการะและบูชาเช่นสรวง ในศาสนาพราหมณ์มักนิยมสร้างเทวรูป เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม ประดิษฐานอยู่ตามเทวาลัยหรือเทวสถาน ตลอดจนในปราสาทราชวัง เช่น พระสยามเทวาธิราช สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ ประดิษฐานอยู่ที่พระวิมานในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง.

เทวสถาน

อาคารหรือกลุ่มอาคารรวมทั้งปริมณฑลที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเทวรูปซึ่งนับถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระคิ่ว พระวิษณุ พระพรหม และใช้เป็นที่พักพิงในศาสนาพราหมณ์ด้วย อาคารเหล่านี้ จึงถือกันว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวสถานพนมรุ้ง หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ปราสาทหินพนมรุ้ง ซึ่งสร้างขึ้นตามคติศาสนาพราหมณ์ในลัทธิไศวนิกายเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ตรงกับศิลปะขอมสมัยนครวัด

ตอนต้น เขตเทวสถานแห่งนี้ชั้นนอกทางตะวันออกมีบันไดทางขึ้นทอดยาวผ่านซาลาเป็นชั้น ๆ สูงขึ้นเป็นลำดับ ซาลาชั้นบนสุดมีทางเข้าสู่เขตเทวสถานชั้นใน โดยเข้าทางโคปุระ (ประตูยอด) ที่ระเบียงคดซึ่งสร้างล้อมรอบบริเวณอันศักดิ์สิทธิ์ ตรงกลางมีเทวศรมองค์ใหญ่สร้างเป็นปราสาทแบบศิลปะขอมมีลักษณะเด่นเป็นประธาน และมีอาคารบริวารหรือเทวศรมขนาดเล็กสร้างไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ภายในบริเวณนั้นด้วย

ส่วนคำว่า เทวาลัย และ เทวศรม ก็หมายถึงส่วนที่สถิตของเทวดาเช่นกัน.

เท้าแขน

ดู คำย่น.

เทือก

๑. ของเหลวมีลักษณะข้น ทำจากน้ำมันยางผสมขี้เถ้าแกลบหรือใช้ขี้ผึ้งผสมน้ำมันยาง สำหรับทาเคลือบผิวหุ่นที่ต้องการหล่อก่อนถึงขั้นตอนการขึ้นหุ่น.
๒. น้ำที่ได้จากการต้มเนื้อในของเม็ดมะขาม ใช้สำหรับทาเคลือบผนังปูนที่ฉาบด้วยปูน เป็นการเตรียมผนังก่อนการเขียนภาพจิตรกรรม.

แท่น

ที่รองรับ มีรูปร่างและขนาดต่าง ๆ กัน อาจเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือแปดเหลี่ยม เป็นต้น มีชื่อเรียกและประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ กัน ตัวอย่างเช่น

แท่นเบญจา แท่นยกสูงมีเพดานดาดและ

ระบายผ้าขาว สำหรับใช้ในงานพิธีต่าง ๆ รดน้ำหรือสรงน้ำตามประเพณีโบราณ หรือทำเป็นแท่นช้อนลดหลั่นกันสำหรับประดิษฐานบุษบกพระแก้วมรกต และประดิษฐานพระบรมศพด้วย แท่นนี้มีทั้งแบบเรียบและประดับลวดลายประณีตสวยงาม

แท่นบุษบา แท่นประดิษฐานพระพุทธรูป เทวรูป พระอัฐิธาตุ หรือวางเครื่องสักการบูชา และสิ่งของถวายอื่น ๆ

แท่นประดิษฐาน แท่นที่ใช้ประดิษฐานพระบรมรูปหรือพระบรมราชานุสาวรีย์ เช่น แท่นประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ภายใต้นพภูมมหาเศวตฉัตร ที่ปราสาทเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

แท่นมณฑล แท่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาตาดผ้าขาววิมระบายชลิบทองสำหรับตั้งเครื่องบัตร์พลีสังเวทหรือทอดพระแสงราชศัสตรา เช่น ง้าว หอก ดาบ ฯลฯ หรือตั้งหมอน้ำมนต์วางสายสิญจน์ล้อมในการประกอบพิธีกรรม เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีพืชมงคล

แท่นลา แท่นสูงจากพื้นเล็กน้อย มีหลายขนาด ขนาดเล็กใช้รองพระบาทหน้าพระที่นั่งภัทรบิฐ พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ และหน้าพระที่นั่งบุษบกในเรือพระราชพิธี ส่วนขนาดใหญ่รองรับพระเก้าอี้ราชอาสน์สำหรับเสด็จออกงานพระราชพิธีสำคัญ

นอกจากนั้นยังมีแท่นแบบอื่น ๆ ที่เรียกว่า “พระที่นั่ง” เช่น พระที่นั่งอัฐทิศ พระที่นั่งภัทรบิฐ พระที่นั่งพุดตานทองซึ่งสามารถทำเป็นพระราชยานได้ เรียกว่า พระราชยานพุดตานทอง ใช้

ในงานเสด็จพระราชดำเนินกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคเช่นเสียบพระนคร หรือเสด็จไปพระราชทานผ้าพระกฐิน.

แท่นบรรทม

เตียงนอนของเจ้านาย สำหรับพระมหากษัตริย์เรียกว่า พระราชบรรจถรณ์ เป็นเตียงไม้แกะสลักลวดลายวิจิตร พนักรอบเจาะช่องประตูหน้าต่างคล้ายกังแบบจีน มีเสา โครงเพดานบุผ้าขาว และยังมีอีกแบบหนึ่งคือเฉพาะพนักหัวนอนสูงแกะลวดลาย ปูพูกหนา มีเสารับหลังคาเป็นรูปกระโจมแบบยุโรป.

แท่นบรรทมในพระที่นั่งวิมานเมฆ กรุงเทพมหานคร

แท่นเบญจา

แท่นยกพื้นสูงสำหรับนั่งในงานพิธีต่าง ๆ เช่น รดน้ำ ตามประเพณีโบราณ หรือเป็นแท่นประดับลวดลายประณีตงดงาม ตั้งช้อนลดหลั่นกัน ๕ ชั้น สำหรับประดิษฐานปูชนียวัตถุ.

แท่นแว่นฟ้า

แท่นแว่นฟ้า

แท่นที่รองรับ ทำด้วยไม้ มีลวดลายไทย ปิดทอง
ประดับกระจก มีตั้งแต่ชั้นเดียว และตั้งซ้อนกันไป
จนถึง ๕ ชั้น

แท่นแว่นฟ้านิยมใช้ในงานพระราชพิธี
ชั่วคราว ไม่ติดตั้งถาวร โดยปกติจะตั้งรองรับโกศ

ถ้าตั้งซ้อนกันมากชั้นก็แสดงถึงฐานานุศักดิ์สูง เช่น
แท่นแว่นฟ้าที่ใช้ตั้งพระบรมโกศสมเด็จพระนาง
เจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระ
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ในคราว
บำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ.

ธรณีประตู

ไม้ที่ยึดและรองรับบานประตูให้ตั้งอยู่ตามตำแหน่งของเรือนไทยภาคกลาง เช่น ประตูเรือน ประตูรั้วบ้าน รูปร่างเหมือนกับธรณีหน้าต่าง แต่มีขนาดใหญ่กว่า คือหนา ๕-๗ เซนติเมตร และกว้าง ๔-๑๐ เซนติเมตร ความยาวจะยาวกว่าความกว้างของประตูเล็กน้อย การที่ต้องมีธรณีขนาดใหญ่ เพราะบานประตูมีขนาดใหญ่และมีน้ำหนักมาก ธรณีล่างยึดติดอยู่กับกรอบฝาเหนือพริ้ง ธรณีจะลอยอยู่เหนือพื้น จึงจำเป็นต้องมีไม้ขนาดใกล้เคียงกันตั้งกับพื้นเพื่อทำเป็นพุก ๒ พุก หัวท้ายรับธรณีล่าง บานประตูเรือนไทยภาคกลางไม่มีกลอนกบที่ธรณี แต่มีกลอนดาลทั้งเดี่ยวและคู่ยึดบานประตูขณะที่บานปิด

ธรณีประตูเรือนไทยภาคกลาง

สำหรับธรณีประตูโบสถ์และวิหารนั้น มีอยู่ ๒ แบบ แบบแรกมีทับหลังเป็นธรณีบน ส่วนอีกแบบหนึ่งมีธรณีแบบประตูเรือน แต่เนื่องจากบานประตูโบสถ์ วิหารมีขนาดใหญ่ น้ำหนักมาก จึงจำเป็นต้องมีจำปายึดธรณีกับกรอบเช็ดหน้าด้านบน เพราะกรอบเช็ดหน้าด้านบนนี้จะเสียบอยู่

กับผนังมีความมั่นคงแข็งแรง ส่วนธรณีล่างมีทั้งแบบเป็นธรณีไม้แผ่นแบนวางประชิดกับกรอบเช็ดหน้าและยื่นเลยเข้าไปในผนัง และแบบที่ใช้ครกรองรับ ในปัจจุบันครกที่รองรับเดือยของบานประตูจะมีตลับลูกปืนเพื่อความเบาแรงในการปิดเปิด

การยึดประตูขณะปิดจะยึดทั้งภายนอกและภายใน การยึดภายในนั้นมีทั้งแบบกลอนกบและกลอนดาล ส่วนการยึดภายนอกจะมีสายยูแบบโซ่เพื่อใส่กับกุญแจ หรือแบบเจาะบานประตูให้เป็นรู เรียกว่า รูดาล หรือ ช่องดาล สำหรับใช้ลูกดาลเหล็กซึ่งมีรูปเป็นมุมฉาก ๒ ทบ เชี่ยวดาลประตูภายในให้อยู่ในลักษณะยึดบานประตูไม่ให้เปิด.

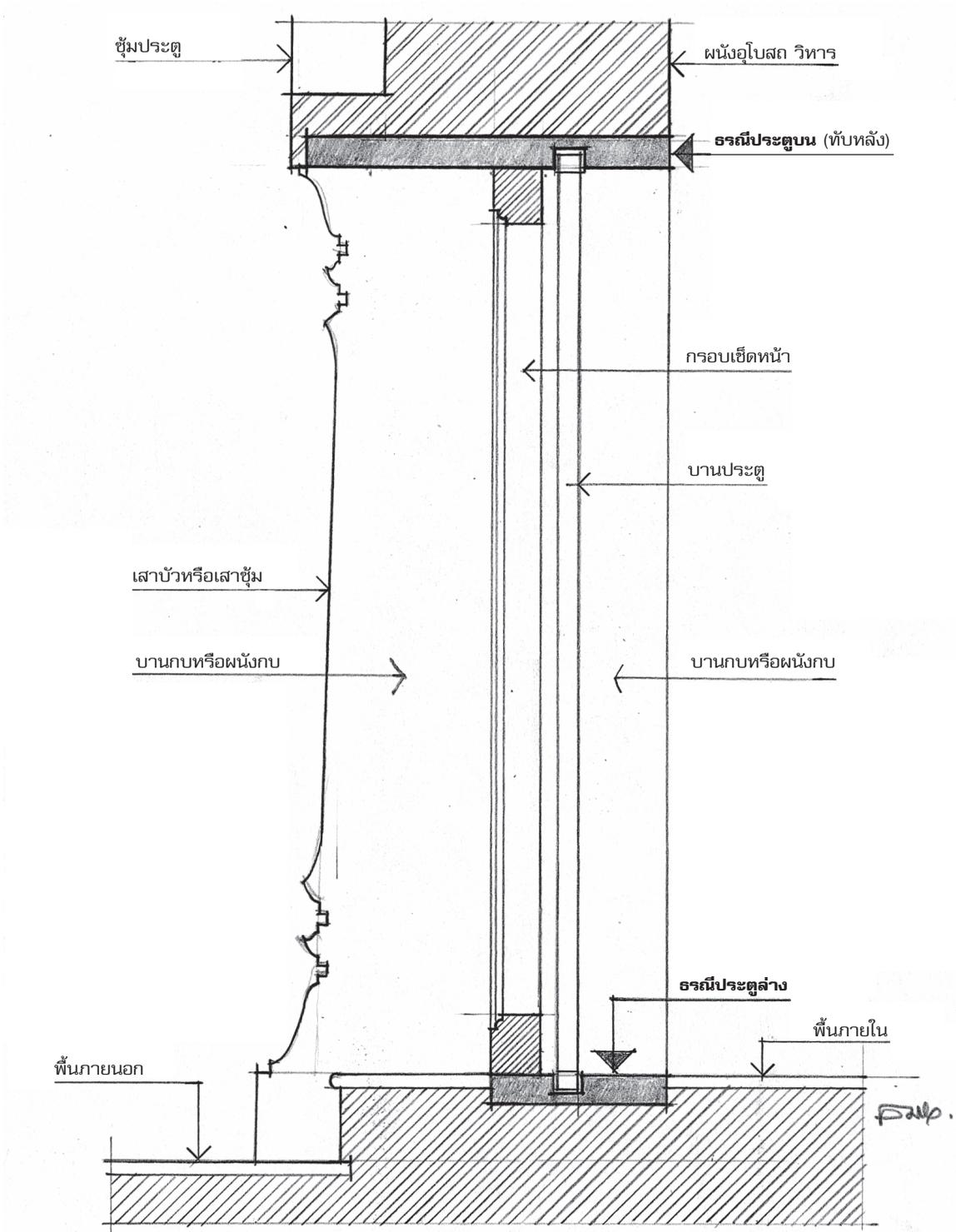
ธรณีหน้าต่าง

ไม้ที่ยึดบานหน้าต่างให้อยู่ด้านหลังกรอบเช็ดหน้าของเรือนไทยภาคกลาง โบสถ์ วิหารในพระพุทธศาสนา และปราสาทราชวัง

ธรณีหน้าต่างของเรือนไทยภาคกลางจะมีความยาวมากกว่าความกว้างของกรอบเช็ดหน้าเล็กน้อย ตอนล่างของกรอบเช็ดหน้าเรียกว่า ธรณีล่าง

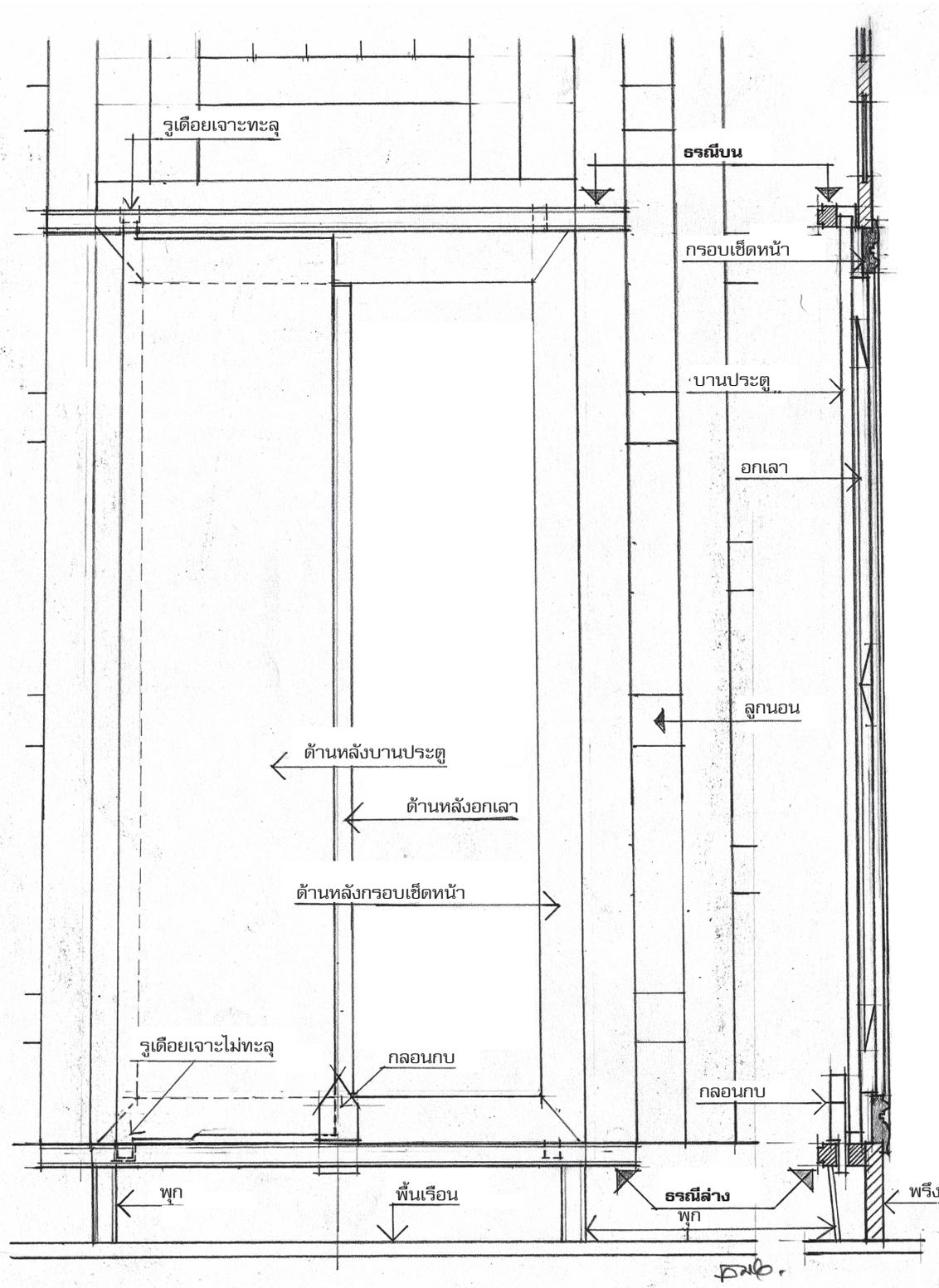

ธรณีล่างของหน้าต่าง

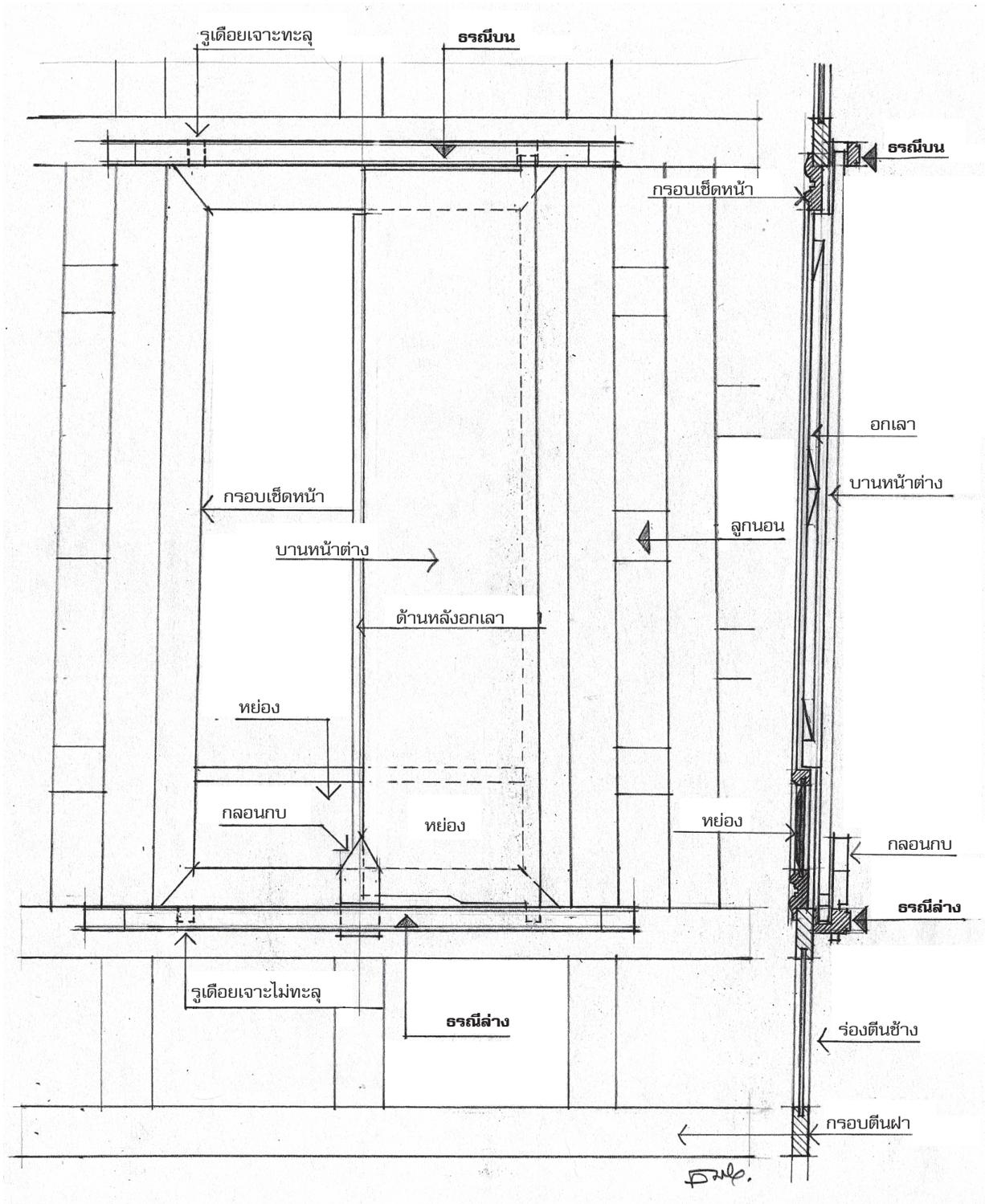
ธรณีประตู่ของอุโบสถและวิหาร

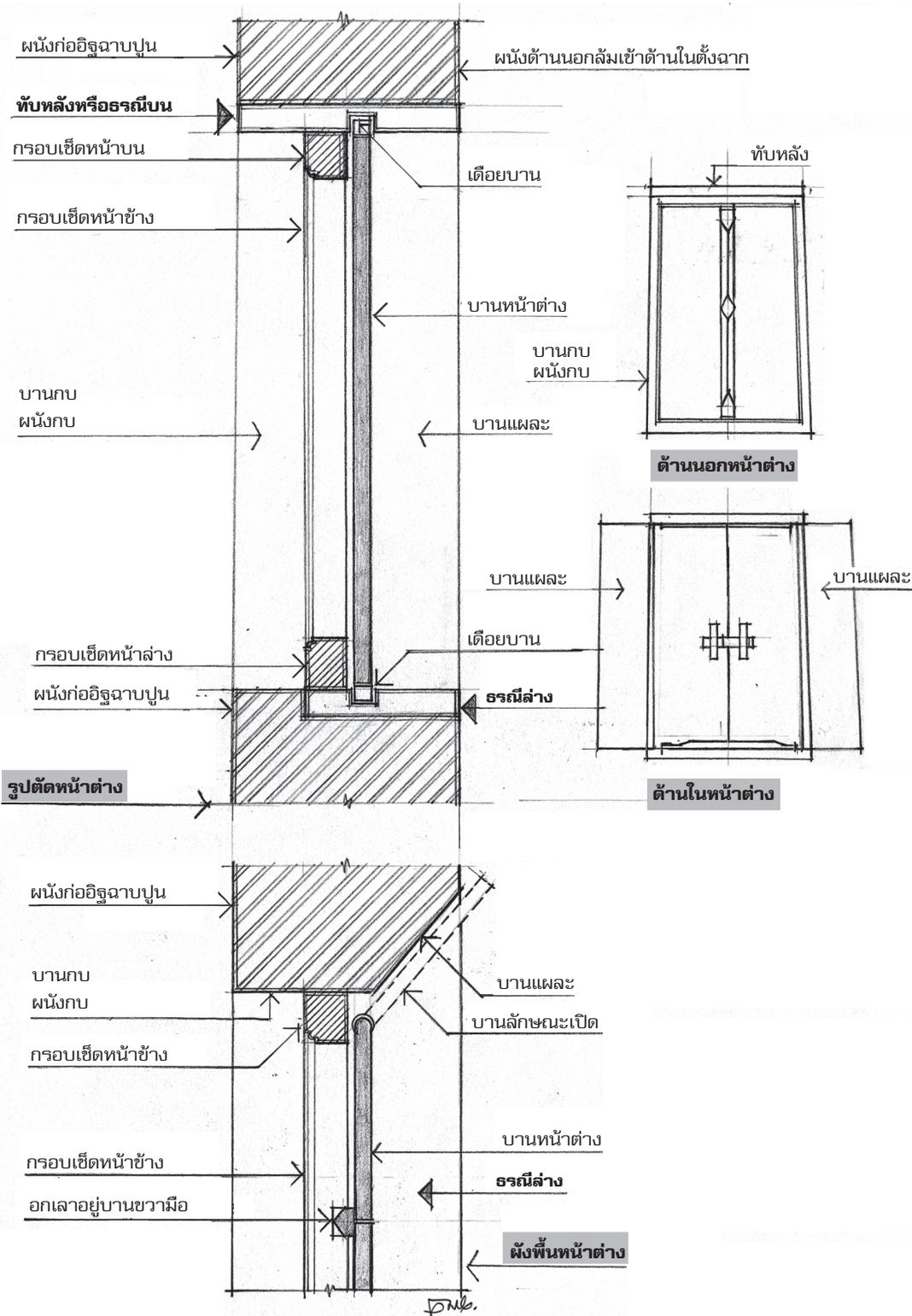
ธรณีประตูของฝาประจันห้องของเรือนไทยภาคกลาง

ธรณีหน้าต่างของภูมิและเรือนไทยภาคกลาง

ธรณีหน้าต่างของโบสถ์และวิหาร

และตอนบนของกรอบเซ็ดหน้าเรียกว่า *ธรณีบน* ธรณีส่างมีรู ๒ รู ที่เจาะไม่ทะลุเพื่อใส่เศียรของบานหน้าต่างและเป็นจุดหมุนของบานด้วย ส่วนธรณีบนเจาะรูที่ทะลุได้ ๒ รู สำหรับใส่และถอดบานหน้าต่างที่กึ่งกลางตรงที่บานหน้าต่างบรรจบกัน เวลาปิดมีรูสำหรับใส่กลอนกบเพื่อบังคับไม่ให้บานหน้าต่างเปิด

ส่วนหน้าต่างโบสถ์ วิหาร และปราสาทราชวัง ธรณีบนใช้ไม้แผ่นใหญ่และหนาวางเป็นทับหลังของช่องหน้าต่าง ส่วนธรณีส่างใช้แผ่นไม้วางอยู่ด้านหลังกรอบเซ็ดหน้า มีขนาดกว้างเท่ากับผนังด้านใน อีกแบบหนึ่งไม่ใช่ไม้เป็นธรณีแต่จะใช้ครกวางฝังเสมอผิวธรณีเพื่อรองรับเศียรของหน้าต่าง ถ้าธรณีส่างเป็นไม้จะมีกลอนกบหรือกลอนดาลบังคับบานหน้าต่าง แต่ถ้าเป็นแบบใช้ครกรองรับบานจะใช้กลอนดาลอย่างเดียว.

ธรรมเจดีย์

เจดีย์ที่บรรจุพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าสร้างขึ้นสำหรับพุทธศาสนิกชนที่ไม่อาจไปนมัสการพระธาตุเจดีย์และพระบริโกดเจดีย์ได้ ในพระธรรมเจดีย์บรรจุพระธรรมซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาไว้ได้แก่ พระอริยสัจ ๔ ว่า

“เอ ธมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุ ตถาคโคโต (อาท) เตสญจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณ” ซึ่งแปลว่า “ธรรม (สิ่ง) เหล่าใดที่เกิดมาแต่เหตุ พระตถาคต (พระพุทธเจ้า) ได้ตรัสถึงเหตุของธรรมเหล่านั้น และตรัสถึงการดับเหตุของธรรมเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะ (พระพุทธเจ้า) ทรงสอนอย่างนี้” ซึ่งเราเรียกย่อ ๆ ว่า “คาถา เอ

ธมฺมา” ในประเทศไทยคานานี้พบเป็นจารึกอยู่บนสลูปลูกหินสมัยทวารวดี ที่จังหวัดนครปฐม ปัจจุบันสลูปลูกตั้งกล่าวอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร

ต่อมาพุทธศาสนิกชนไม่เพียงแต่จารึกพระธรรมบรรจุไว้ในเจดีย์เช่นเดียวกับสมัยโบราณเท่านั้น แต่ยังได้จารึกคำสอนลงบนใบลานที่เรียกว่า “พระไตรปิฎก” ภายหลังมีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเพื่อเผยแพร่ และมีการสังคายนาตลอดจนจัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นระยะ ๆ เรื่อยมา ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่าธรรมเจดีย์ทั้งสิ้น.

ธรรมาสน์

ที่นั่งสำหรับภิกษุหรือสามเณรใช้นั่งแสดงพระธรรมเทศนา นิยมสร้างให้สูงกว่าที่นั่งของผู้ฟังธรรม มีรูปร่างแตกต่างกันไปตามยุคสมัยและความนิยมของแต่ละท้องถิ่น โดยทั่วไปทำด้วยไม้ ที่ทำด้วยศิลาก็มี เช่น ธรรมาสน์ศิลาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ธรรมาสน์มีทั้งที่เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า หกเหลี่ยม และทรงกลม แต่ที่พบโดยทั่วไปมีรูปร่างคล้ายเก้าอี้สี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ มีพนักไม้กัน ๓ ด้าน เปิดช่องด้านหน้าเป็นทางขึ้นลง ตัวธรรมาสน์มักแกะสลักเป็นลวดลายลงรักปิดทอง ประดับกระจก ตกแต่งให้สวยงาม ส่วนธรรมาสน์ที่มียอดอย่างบุษบกและทำด้วยไม้พบมากในวัดต่าง ๆ ทางภาคกลางและภาคใต้ ธรรมาสน์ชนิดที่นิยมสร้างให้สูงกว่าแบบธรรมดา มีบันไดสำหรับขึ้นลงมักประดับตกแต่งด้วยลวดลายแกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจก นอกจากนั้นยังมีธรรมาสน์บุษบกหรือบุษบก

ธรรมาสน์ปูนที่วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์
จังหวัดอุบลราชธานี

ธรรมาสน์ก่อด้วยอิฐถือปูน ประดับด้วยปูนปั้นซึ่งนิยมสร้างกันทางภาคเหนือและภาคอีสาน เช่น ธรรมาสน์ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกาแพง จังหวัดลำปาง ส่วนธรรมาสน์ที่วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี เป็นตัวอย่างธรรมาสน์พื้นบ้านที่มีลักษณะน่าสนใจคือก่อด้วยอิฐถือปูน ประดับด้วยปูนปั้น เขียนสี เป็นรูปสัตว์หิมพานต์และมีหลังคายอดแหลม

นอกจากนี้ยังมีธรรมาสน์อีกชนิดหนึ่งคือ ธรรมาสน์ปาติโมกข์ สำหรับภิกษุที่นั่งสวดปาติโมกข์ มีขนาดสูงประมาณ ๕๐ เซนติเมตร กว้างยาวด้าน

ธรรมาสน์ในวิหารจามเทวี วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง

ธรรมาสน์ในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร

ละประมาณ ๗๐ เซนติเมตร ด้านหลังมีผนังพืงสามารถเคลื่อนย้ายได้.

ธาตุ

คำที่ใช้ในภาคอีสาน หมายถึงที่บรรจุอัฐิของบรรพบุรุษหรือบุคคลสำคัญ แต่เดิมคนอีสานใช้ไม้มาถากทำเป็นเสา อาจตกแต่งด้วยการแกะสลักที่หัวเสาให้งดงาม แล้วนำไปปักไว้เพื่อแสดงที่ฝังอัฐิ หรือบางครั้งเจาะเป็นช่องที่เสาเพื่อบรรจุกระดูก แล้วนำไปปักไว้เรียกว่า “ธาตุไม้” หรือ “เสาธาตุ” ถ้าทำด้วยปูนก็เรียกว่า “ธาตุปูน” ต่อมาก่อด้วยอิฐ ในปัจจุบันนิยมหล่อด้วยปูนซีเมนต์ มีรูปทรงต่าง ๆ กันไป ส่วนคำว่า “พระธาตุ” หมายถึงที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าหรือพระธาตุพระอรหันต์. (ดู เจดีย์ ประกอบ).

พระธาตุเจดีย์ทรงบัวตูมที่วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

ธาตุเจดีย์

เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าตามพุทธประวัติกล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้ว ได้มีการจัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน เพื่อให้กษัตริย์และเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ของอินเดียสมัยโบราณนำไปนมัสการบูชาแทนองค์พระพุทธเจ้า ในประเทศไทยเข้าใจว่าจะได้พระบรมธาตุมาจากลังกา ซึ่งได้มาจากอินเดียตอนใต้ (เพราะในสมัยสุโขทัยมีการนับถือพระพุทธรูปแบบลังกาวงศ์) ดังที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุขึ้นไว้ ซึ่งปัจจุบันเชื่อ

ว่าคงเป็นพระธาตุเจดีย์ที่วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย พระธาตุเจดีย์ในประเทศไทยนิยมสร้างไว้กลางเมืองที่สำคัญของภาคต่าง ๆ และมีรูปร่างลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปตามยุคสมัยของศิลปะ เช่น พระธาตุเจดีย์ทรงบัวตูม วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย พระธาตุเจดีย์ทรงปราสาท วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี นอกจากนี้ยังมีพระธาตุเจดีย์ทรงอื่น ๆ เช่น พระธาตุเจดีย์ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

นกคาบ

ลายไทยแบบหนึ่ง ประดิษฐ์ขึ้นสำหรับออกเถาลาย และแยกเถาลาย ในกรณีที่ไม่สามารถใช้กระหนกหรือกาบลายเข้าประกอบได้ก็ใช้นกคาบเป็นทีออกเถาลายแทนกาบคู่หรือกาบไขว้.

นกเจ้า

ช่อฟ้าแบบหนึ่งของอาคารทางพระพุทธศาสนา เป็นรูปนกที่มีคอสั้น บั้นด้วยปูนนิยมหาสีขาหรือทาน้ำปูน ไม่ลกรักปิดทองประดับกระจกเหมือนช่อฟ้าแบบอื่นโดยทั่วไป นกเจ้านี้เป็นช่อฟ้าที่ใช้กับบันลมนชนิดตกแต่งทับริมกระเบื้องที่ไม่มีใบระกาเท่านั้นเท่าที่พบบ่อยเป็นองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก ประเภทศาลา หรือศาลาที่เป็นประตูทางเข้าโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ที่อยู่ภายในกำแพงแก้ว แต่เดิมศาลาที่เป็นประตูทางเข้านี้ บันลมนเป็นเพียงปูนหลบเท่านั้น ต่อมาจึงมีการตกแต่งให้เป็นช่อฟ้าแบบนกเจ้า ซึ่งปรากฏในสถาปัตยกรรมตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นที่วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร จังหวัดนนทบุรี และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นที่วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร.

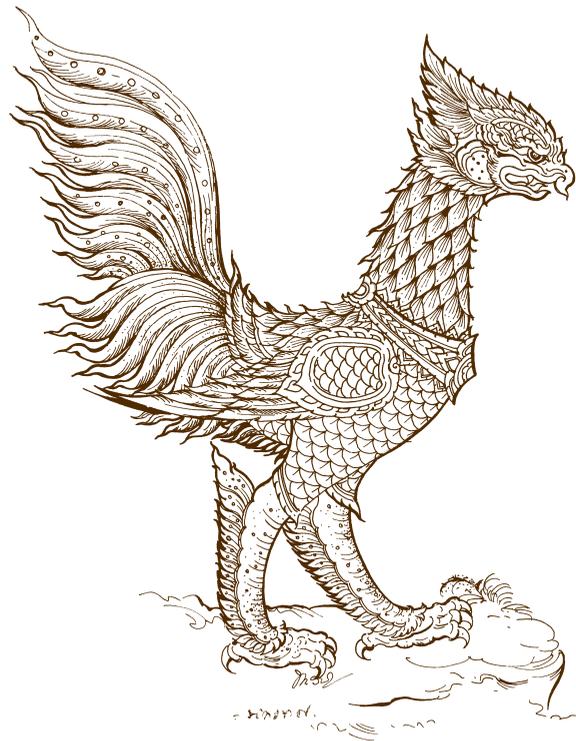
นกเทศ

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง ใช้ผูกหุ่นเป็นที่ตั้งเครื่องสังเค็ดในพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ และประดับเขาไกรลาสในพระราชพิธีโสกันต์ นอกจากนั้นยังพบในงานจิตรกรรมและประติมากรรมอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง

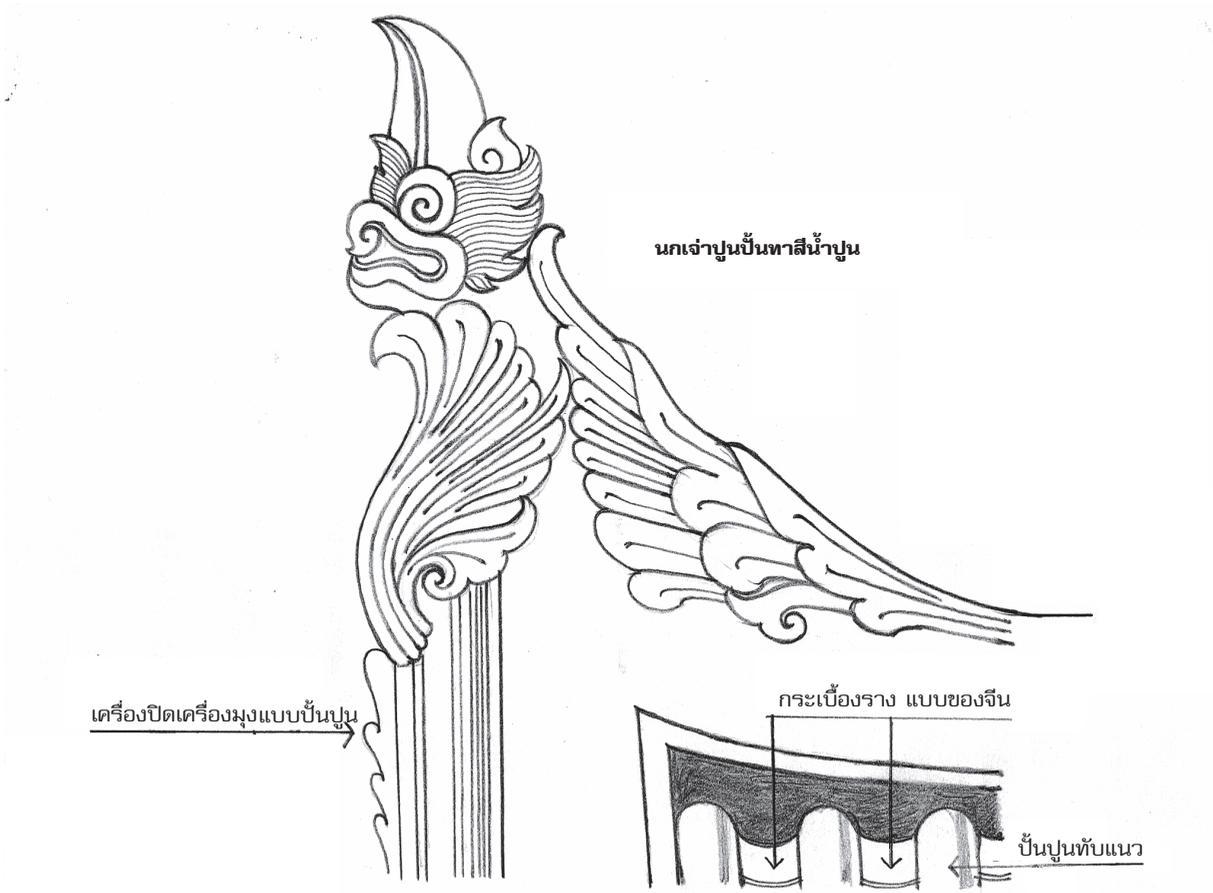
ในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร นกเทศมีรูปพรรณสัณฐานคล้ายนกอินทรี สีหงชาด.

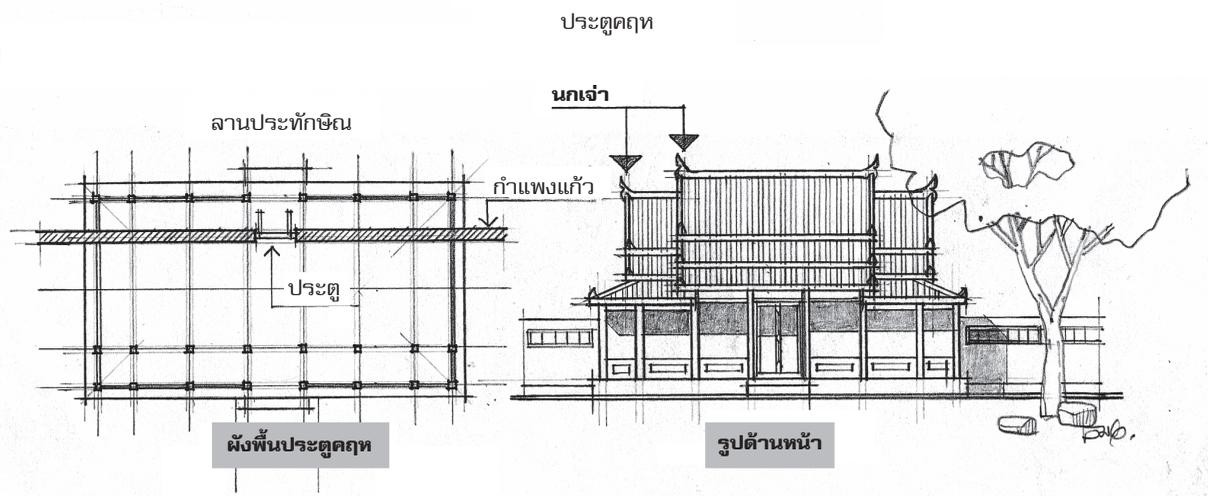
นกเทศในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร

นกเทศ

วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร จังหวัดนนทบุรี

นกเจ้า

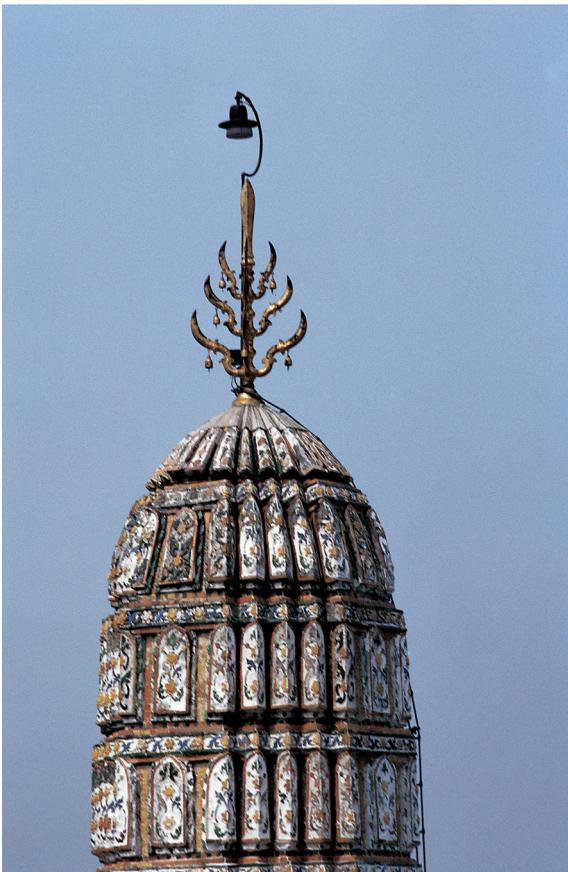

นกศูล-นมตาลปัตร

นกศูล

เครื่องประดับที่ปักไว้บนยอดปราสาท แต่เดิมเรียกว่า *ลำภูษัณ* ทำด้วยโลหะ ยอดกลางมีลักษณะเหมือนทอกหรือหลาวที่พุ่งขึ้นไปในอากาศ จึงเรียกว่า “นกศูล” มีกิ่งสาขาอีก ๒-๓ ชั้น ชั้นละ ๔ กิ่ง เรียกว่า *ฝักเพกา* หรือ *กิ่งสลัดได* รวมเป็น ๙ ยอด หรือ ๑๓ ยอด สำหรับปราสาทในศิลปะขอมนั้นมี นกศูลเป็นเครื่องประดับด้วย ดังปรากฏหลักฐาน ในรูปประติมากรรมที่หน้าบันของปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

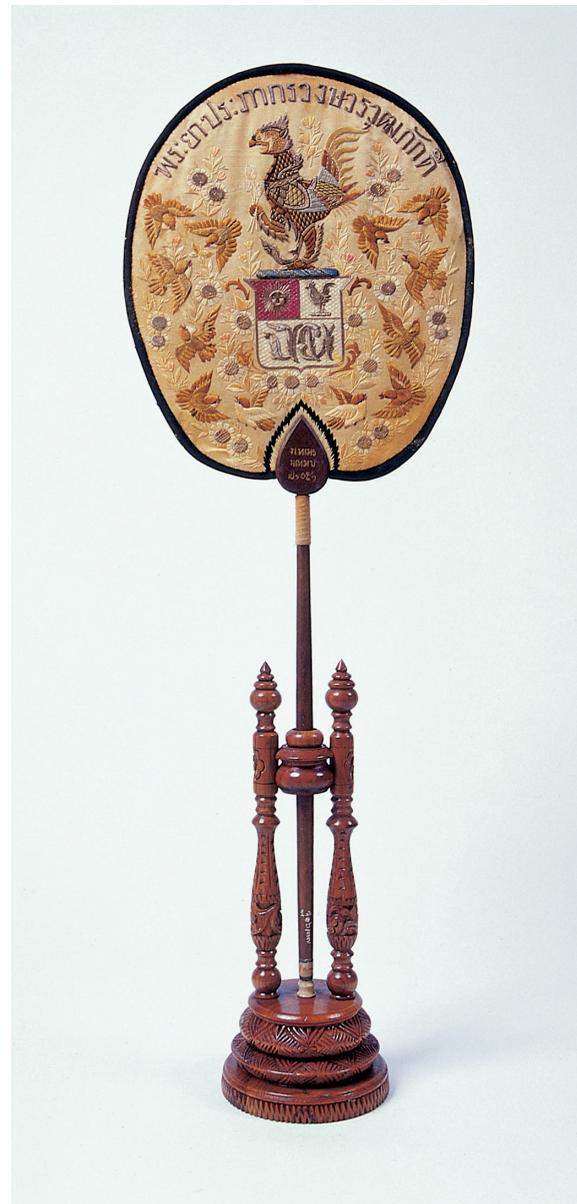
คำว่า “นกศูล” นี้ บางแห่งเขียนเป็น *นพศูล*.

นกศูล

นมตาลปัตร

ส่วนที่อยู่ตรงกลางด้ามไม้คาบพัดใบตาลหรือพัดยศ พระพิธีธรรม หรือชิ้นส่วนที่ทำด้วยงา โลหะ แกะสลักลวดลายงดงาม นำมาติดทับประดับส่วนที่เป็นนมของด้ามไม้. (ดู *ตาลปัตร* ประกอบ).

นมตาลปัตร

นมพัต

ส่วนประกอบหรือส่วนประดับของพัตรอง พัดโบก และพัดวีชนี มีลักษณะเป็นรูปดอกบัวตูม ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือรูปอื่น ๆ ทำด้วยงา ไม้ หรือโลหะ เป็นต้น มีการตกแต่งเป็นลวดลายให้สวยงามติดทับบนแป้นไม้ที่อยู่เหนือคอพัดซึ่งหุ้มผ้าแล้ว.

นมสิงห์

ส่วนประกอบของฐานสิงห์ มีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ กันตามรูปร่างของฐานสิงห์หรือขึ้นอยู่กับลักษณะของสถาปัตยกรรมในแต่ละสมัย นมสิงห์ส่วนมากจะอยู่กึ่งกลางของฐานสิงห์เพื่อทำให้ฐานสิงห์ดูไม่ยาวเกินไป ถ้าฐานสิงห์มีความยาวมาก เช่นฐานสิงห์ของโบสถ์ วิหาร จะกำหนดตำแหน่งนมสิงห์ไว้เป็นระยะ ๆ ให้ตรงกับแนวเสาทุกต้น.

นมสิงห์ที่ฐานเสมาวัดมเหยงคณ์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นมเสมา

ส่วนประดับของใบเสมา เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน อยู่ตรงเส้นกึ่งกลางของใบเสมา นมเสมานี้นิยมทำกันในสมัยรัตนโกสินทร์.

นมเสมา

นมอกเลา

ส่วนของอกเลาที่ตกแต่งเป็นรูปต่าง ๆ เช่น รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน อยู่ตรงกลาง ที่ส่วนบนและส่วนล่างของความยาวของอกเลา ซึ่งนมอกเลาที่ส่วนบนและส่วนล่างมักทำเป็นรูปทรงตัดตามขวางประมาณครึ่งหนึ่งของรูปตรงกลางโดยเพิ่มความยาวขึ้นอีกเล็กน้อย. (ดู อกเลา ประกอบ).

นรนาารี

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง ท่อนบนเป็นมนุษย์ผู้หญิง กายสีเหลือง ท่อนล่างเป็นราชสีห์ ทำเป็นกีบคู่ อย่างกีบเท้าควาง, *อัปสรสีห์* ก็เรียก

รูปนรนาารีหรืออัปสรสีห์นี้มีปรากฏในงานจิตรกรรม ประติมากรรม และจุลศิลป์ เช่น ผูกหุ่น เป็นเครื่องสังเค็ดสำหรับงานพระบรมศพ.

นรนาารี

นรสีห์

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง ท่อนบนเป็นมนุษย์ผู้ชาย กายสีขาว ท่อนล่างเป็นราชสีห์ ทำเป็นกีบคู่อย่าง กีบเท้าควาง

รูปนรสีห์นี้มีปรากฏในงานจิตรกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารพระศรีศากยมุนี

นรสีห์

วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ในงานประติมากรรม เช่น ประติมากรรมโลหะปิดทองที่ประดับบนฐานไฟที่ปราสาทพระเทพบิดร ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร และในงานจุลศิลป์ เช่น ผูกหุ่นเป็นที่ตั้งเครื่องสังเค็ดในงานพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ.

นาวกรรม

ศิลปะประเภทหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับการออกแบบอาคารสถานที่ ตลอดจนการควบคุมการก่อสร้าง คำว่า นาวกรรมนี้มีมาแต่สมัยพุทธกาล ภูมิผู้มีหน้าที่ควบคุมดูแลการปลูกสร้างถาวรวัตถุเช่นกุฏิหรือ

วิหารในอาราม ตลอดจนบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ
ในอารามที่ชำรุดทรุดโทรมหรือปรักหักพังเรียกว่า
“นวกัมมิก” หรือ “นวกัมมิกิกิษุ”

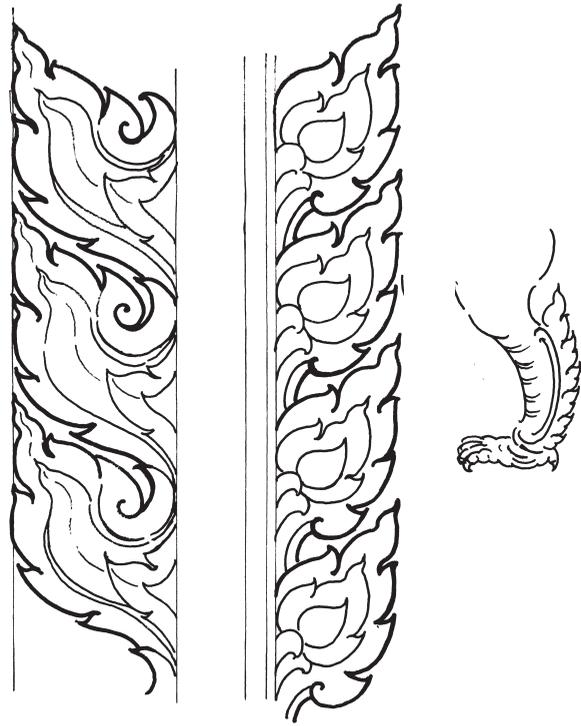
คำว่า “นวกกรรม” ในปัจจุบันคณะสงฆ์ยังคง
ใช้อยู่ มีความหมายอย่างเดียวกับงานสถาปัตยกรรม
ที่นิยมใช้กันในปัจจุบัน ส่วนทางราชการเมื่อ
ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีแผนกนวกกรรมในกอง
คำนวณออกแบบ กรมยุทธโยธาทหารเรือ คำ
“นวกการ” และ “นวกิจ” ก็มีความหมายเช่นเดียวกับ
นวกกรรม และคำว่า “นวกกรรมิก” หมายถึงผู้ดูแล
ควบคุมการก่อสร้าง ดังปรากฏในหนังสือ *นวกกรรม*
ของพระนวกการโกวิท ซึ่งองค์การคำครุสภาจัดพิมพ์
ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ศิลปินผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับ
นวกกรรมมีบรรดาศักดิ์เป็นพระนวกการโกวิท
พระนวกิจโกศล เป็นต้น ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ไม่นิยม
ใช้คำว่า นวกกรรม แต่ให้ใช้คำ สถาปัตยกรรม
วิศวกรรม แทนจนกระทั่งปัจจุบัน.

น้องสิงห์

ส่วนหลังของเท้าสิงห์ต่อจากแข้งสิงห์เข้ามาตาม
แนวขอบของน้องสิงห์จะมีการตกแต่งให้เป็นลวด
ลายด้วย.

นอนแนบ

ไม้ที่วางทาบบนกลอนผูกไปตามแนวแปทุก ๆ ตัว
ของสิ่งปลูกสร้างชนิดเครื่องผูก เพื่อบังคับไม่ให้
กลอนเคลื่อนที่แทนการตอกยึดด้วยตะปู ไม้นอน
แนบนี้ทำด้วยไม้ไผ่รวก นำมาผ่าสี่วางทาบบนกลอน
ผูกไปตามแปตลอดความกว้างของพื้นหลังคา
หว่ายผูกติดกับแปตรงกึ่งกลางระหว่างกลอนทุก ๆ

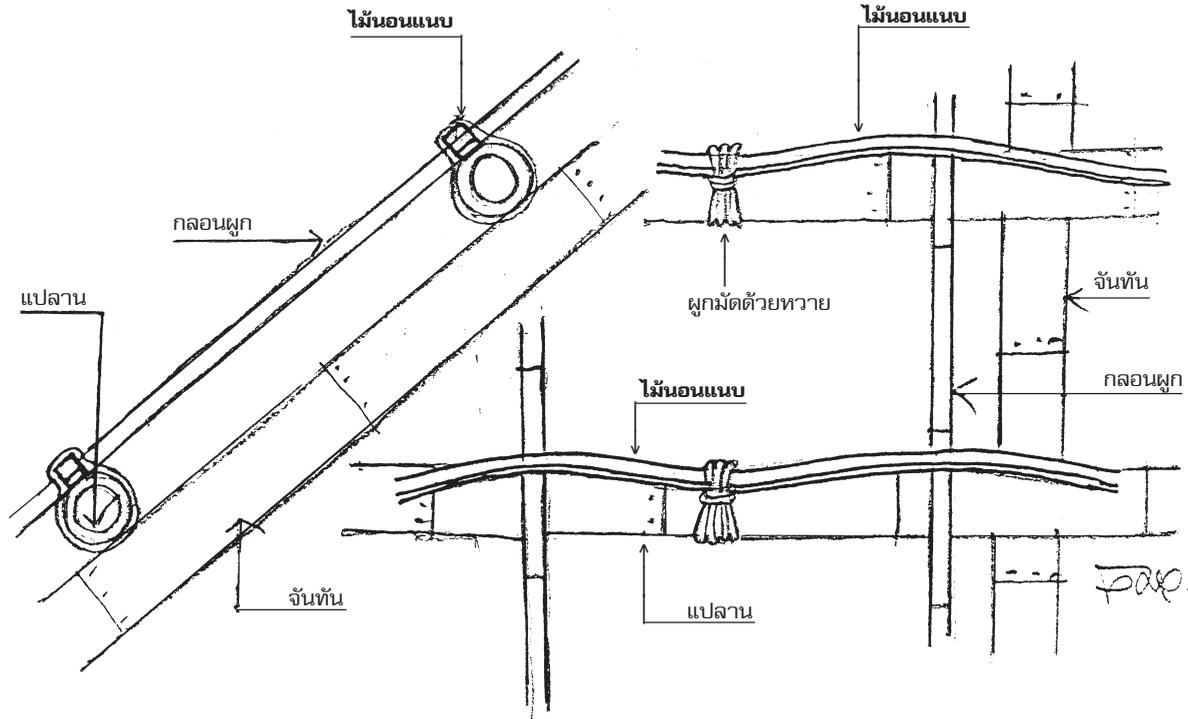
น้องสิงห์

ระยะ ไม้นอนแนบจะบังคับหรือรัดกลอนผูกไม่ให้
เคลื่อนที่.

นั่งร้าน

โครงสร้างประเภทหนึ่ง บางทีเรียกว่า *ร่างร้าน*
สร้างขึ้นใช้ชั่วคราวในงานก่อสร้าง ซ่อมแซมหรือ
ตกแต่งอาคารสถานที่ ตั้งอยู่ภายนอกหรือภายใน
อาคาร เมื่อเสร็จงานแล้วสามารถรื้อออกได้อย่าง
รวดเร็วและเก็บไว้ใช้ในคราวต่อไป นั่งร้านอาจทำ
ด้วยไม้ไผ่ ไม้ หรือเหล็ก ก็ได้

นั่งร้านไม้ไผ่นิยมใช้กันมากก่อนที่จะมีนั่ง
ร้านเหล็ก โดยนำไม้ไผ่ทั้งลำมาตั้งห่างจากตัว
อาคารหรือสถานที่ที่ก่อสร้างพอสมควร ให้เรียง
กันเหมือนเสาและมีระยะห่างกันตามความเหมาะสม

ยาวตามต้องการ แล้วนำไม้ไฟที่เหลือทาบไปตาม ขวางของลำที่ตั้งไว้ มัดด้วยเชือกปอ ชันชะเนาะให้ แน่นด้วยลูกชะเนาะไม้แสม เสร็จแล้วทำเช่นเดียวกันเป็นช่วง ๆ ขึ้นไปจนสูงตามต้องการ แต่ละช่วง มีขนาดห่างกันพอที่จะปีนขึ้นลงได้ นั่งร้านไม้ไฟ เหมาะสำหรับอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างขนาดเล็กที่ไม่สูงมากนัก เพื่อให้คนงานสามารถปีนขึ้นไปฉาบ ปูน ช่อมแซม หรือนั่งทาสีได้ เป็นต้น

ต่อมามีการใช้ไม้แปรรูปขนาด ๑.๕ x ๓ นิ้ว ตอกด้วยตะปูแทนการมัด ส่วนเสาที่ตั้งรับบางแห่ง นิยมใช้ไม้เบญจพรรณเพื่อความแข็งแรง นั่งร้าน ชนิดนี้ยังทำเป็นช่องสำหรับใช้ในการขนส่งอุปกรณ์ ก่อสร้างด้วย

ส่วนนั่งร้านเหล็ก ทำด้วยเหล็กกลวงซึ่งจัดไว้เป็นชุด ๆ เมื่อจะใช้จึงนำมาประกอบโดยต่อเข้าด้วยกันให้กว้างและสูงตามที่ต้องการ เป็นโครงนั่งร้านรอบอาคารเช่นเดียวกับนั่งร้านไม้ไฟ นั่งร้านเหล็กใช้สำหรับอาคารขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอาคารที่มีความสูงมาก ในการสร้างจึงจำเป็นต้อง คำนวณแรงรับน้ำหนักของตัวนั่งร้านอย่างรอบคอบ ด้วยเพื่อความปลอดภัย นั่งร้านชนิดนี้มีการทำช่อง สำหรับขนส่งวัสดุและอุปกรณ์การก่อสร้าง โดยมี เครื่องยนต์ทำนองเดียวกับลิฟต์ช่วยในการยกขึ้นลง นับว่าเป็นการผ่อนแรงได้มากกว่าเดิมที่เคยใช้ แรงงานคนขนส่งโดยวิธีชักรอก

ปัจจุบันอาคารมีความสูงมากตั้งแต่ ๑๐-

นั่งร้านเหล็ก

๑๐๐ ชั้น การใช้นั่งร้านไม้หรือเหล็กประกอบดังกล่าวอาจไม่สะดวก เพราะสิ้นเปลืองมากและไม่ปลอดภัย จึงใช้นั่งร้านชนิดแขวนเพื่อทำงานในแต่ละชั้น ซึ่งสามารถโยกย้ายไปติดตั้งในชั้นที่ต่ำหรือสูงขึ้นไปตามความต้องการได้

นั่งร้านอีกชนิดหนึ่งเป็นไม้ค้ำยันไม้แบบของคานและพื้นในการเทคอนกรีต ไม้ค้ำยันนี้จะรื้อออกได้ต่อเมื่อคอนกรีตแข็งตัว มีกำลังพอที่จะรับน้ำหนักตัวเองได้.

นาค

สัตว์ในนิยายปรัมปราชนิดหนึ่ง รูปร่างอย่างงูใหญ่

มีเศียรเดียวหรือหลายเศียรและมีหางอน หรือมีรูปลักษณะอื่น ๆ ตามแต่จินตนาการของช่าง เช่น บางทีมีหัวเป็นคนหลายหัว

เรื่องราวของนาคมีปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างงานศิลปกรรมของช่างไทยมาก นาคดังกล่าวอาจทำด้วยปูนหรือโลหะเป็นต้น มีทั้งเศียรเดียวและหลายเศียร เช่น เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุข ณ ต้นอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน ในช่วงนั้นได้มีฝนตกพรำไม่ขาดสาย พญามุจลินท์นาคราชได้ทำขนดล้อมพระวรกายพระพุทธองค์ ๗ ชั้น และแผ่พังพานใหญ่เหนือพระเศียร เพื่อมิให้ฝนสาดต้องพระวรกาย และเพื่อป้องกันเหลือบยุงและสัตว์เลื้อยคลานมาเบียดเบียน ในงานประติมากรรมและจิตรกรรมนิยมทำพระพุทธรูปปางนาคปรกเป็น ๒ แบบคือ แบบหนึ่งเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรกนั่งสมาธิในขนาดพญานาค อีกแบบหนึ่งเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรกนั่งสมาธิบนขนาดพญานาค นอกจากนั้นยังทำเป็นราวบันไดทางขึ้นศาสนสถานหรือที่อื่น ๆ โดยมีลำตัวทอดยาวไปตามทางขึ้น เช่น บันไดทางขึ้นพระมณฑปวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี บันไดทางขึ้นพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ทางขึ้นวิหารวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ช่างไทยยังนิยมนำนาคมาทำเป็นส่วนประกอบของงานสถาปัตยกรรมไทยอีกหลายอย่าง ดังปรากฏเป็นชื่อต่าง ๆ มีนาคเบือน นาคสะดุ้ง นาคปัก นาคเกี้ยว เป็นต้น เช่น การประดับตกแต่งหน้าบันด้วยการแกะสลักหรือปั้นเป็นรูปครุฑจับนาค การนำนาคมาทำเป็น

นาคเกี้ยว-นาคปัก

ทวย ทำโขนเรือ เช่น เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช และสิ่งอื่น ๆ จึงนับว่านาคมีอิทธิพลต่อศิลปกรรมไทยอย่างยิ่ง.

นาคเกี้ยว

๑. งานศิลปกรรมที่ทำเป็นรูปขนาดตั้งแต่ ๒ ตัวขึ้นไปเกี่ยวพันกัน ปรากฏในงานจิตรกรรม เช่น เพดานพระอุโบสถวัดชินวราราม กรุงเทพมหานคร และในงานประติมากรรมอาจทำด้วยไม้แกะสลัก ปูนปั้น หรือโลหะก็ได้ เช่น โขนเรือ กราบด้านนอกของเรือพระที่นั่งอนเนกชาติภุชงค์ ทวยหู่ช้าง สัตภัณฑ์ และงานปูนปั้นประดับตกแต่งซุ้มประตูวิหารของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน.

๒. ชื่อลายแบบหนึ่ง มีลักษณะเป็นลายผูกเกี่ยวพันกันกระจายเต็มพื้นที่, เรียกว่า ลายมะลิเลื้อย หรือ ลายโคมมะลิเลื้อย ก็มี.

นาคขบ

ลายไทยแบบหนึ่ง ประติมากรรมเป็นรูปหัวนาคขบคาบอยู่ตรงส่วนที่จะแยกก้านของลายกระหนกต่าง ๆ ออกไปจากเถาเดิม เช่นเดียวกับลายนกกคาบซึ่งเป็นรูปหัวนก ใช้ในงานเขียนลาย ลายรดน้ำ ลายประดับมุก ลายแกะสลักไม้ และปูนปั้น.

นาคตัน, นาคทนต์, นาคทนต์

ดู ทวยหู่ช้าง.

นาคเบือน

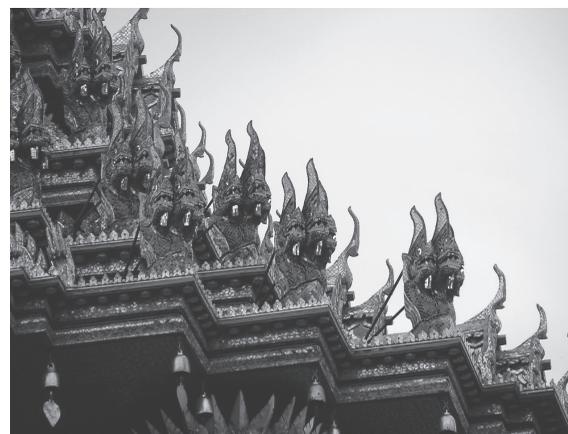
ส่วนประกอบปลายล่างสุดของเครื่องลำยอง รวยระกา หรือซุ้มทรงบันแถลงประตูปหน้าต่าง ซึ่ง

๔๖๘

ตามปรกติจะอยู่บนเชิงกลอน แปะหัวเสา และรัดเกล้า แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดให้ประดิษฐ์ส่วนที่เป็นหางหงส์ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นรูปขนาด ๓ เศียร เบือนหน้ามาทางด้านหน้าทิศทางเดียวกับช่อฟ้า คำว่า “นาคเบือน” จึงมีกำเนิดตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ตัวอย่างนาคเบือนมีปรากฏที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ปราสาท พระพุทธรัตนสถาน วัดบวรสถานสุทธาวาส กรุงเทพมหานคร เป็นต้น.

นาคปัก

รูปหัวนาคที่ประดับอยู่ข้างบนของมุกย่อไม้สิบสอง ตรงปลายสันตะเฒ่าของหลังคาแต่ละชั้นของมณฑปหรือบุษบก นาคปักนี้มีทั้งเศียรเดียวและ ๓ เศียร แกะสลักด้วยไม้ลงรักปิดทองหรือลงรักประดับกระจก เช่น นาคปักที่หลังคาซึ่งอยู่ถัดจากองค์ระฆังของมณฑปลงมา ดังปรากฏที่พระมณฑปในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร กับที่มณฑปพระพุทธบาท อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิจิตร

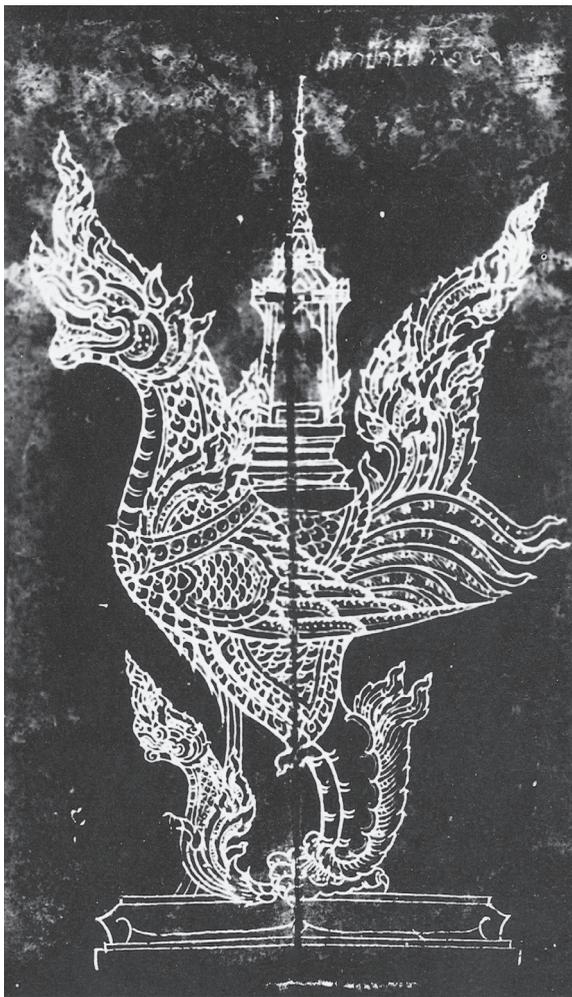
นาคปักที่หลังคาพระมณฑป
ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

พระพุทธรูปบาท จังหวัดสระบุรี และนาคปักหลังคา
บุษบกที่มูขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระ
บรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร.

นาคปักชิน

ลัทธิพิกษิตพวกหนึ่ง มีรูปลักษณะหัวเป็นนาค
ตัวเป็นนก สีหงซาด หางเป็นกระหนก

รูปนาคปักชินมีปรากฏในงานจิตรกรรม
ประติมากรรม และจุลศิลป์ เช่น ผูกหุ่นเป็นที่ตั้ง

นาคปักชิน

เครื่องสังเค็ดในงานพระราชพิธีบำเพ็ญพระราช-
กุศลพระบรมศพ.

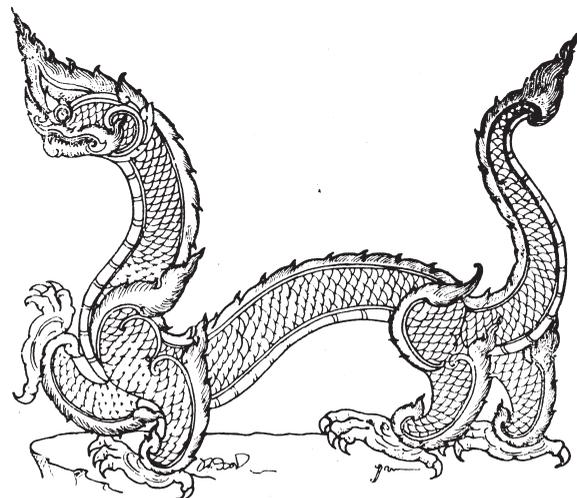
นาคปักยี่

ลัทธิพิกษิตพวกหนึ่ง มีรูปลักษณะท่อนบนเป็น
มนุษย์ผู้ชาย กายสีเขียว สวมมงกุฎยอดนาค ขา
เป็นนก หางเป็นนาค

รูปนาคปักยี่มีปรากฏเป็นลายรดน้ำ ที่บาน
ประตูพระอุโบสถวัดนางนองวรวิหาร กรุงเทพ
มหานคร.

นาคพด

ลัทธิพิกษิตพวกหนึ่ง มีรูปพรรณสัณฐานเป็นนาค
แต่มีเท้า ช่างเขียนนาคพดเป็นลายรดน้ำตู้พระธรรม
และเป็นภาพจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์บนฝาผนัง
พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในบริเวณ
พระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้ยังทำเป็นประติมา
กรรมประดับผนังพลสังห้บันไดพระอุโบสถวัด
บวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร และที่ซุ้มเรือน

นาคพด

แก้วพระพุทธรชินราช จังหวัดพิษณุโลก, เหวา หรือ เหวาพต ก็เรียก.

นาคมูม

รูปสลักขนาด ๕ ศีรษะที่ประดับอยู่ตรงมุมของเชิงบาตร ที่ชั้นรัดประคดแต่ละชั้นของเรือนยอดปราสาท แบบขอม นาคมูมนี้จะอยู่ตรงมุมกลางและมีบัน- แกลงรูปเทพฤๅษีหรือโยคีอยู่ตรงมุมในแนวเดียวกัน ศีรษะกลางของนาคจะใหญ่ที่สุด ส่วนเศียรทั้ง ๒ ข้าง ๆ ละ ๒ ศีรษะจะเล็กลงตามลำดับ เนื่องจากประดับอยู่ตรงมุมฉาก รูปของนาคจึงเป็นรูปหักมุม ฉากด้วย นาคมูมนี้เมื่อนำมาใช้ประดับในปราสาท ไทยจะตัดรายละเอียดที่เป็นรูปนาคออกเหลือเพียง ผิวเรียบ ๆ เรียกว่า *กลีบขนุน*.

นาคมูมที่ปราสาทประธาน ปราสาทหินพิมาย
จังหวัดนครราชสีมา

นาครวย

ส่วนประกอบของอาคารสถาปัตยกรรมไทย ทำหน้าที่เช่นเดียวกับบันลมหที่ป้องกันกระเบื้องมุงหลังคา

๔๗๐

มิให้ถูกลมพัดหลุด นาครวยทอดตัวอยู่บนแป ส่วนหัวอยู่บนเชิงกลอนอย่างหนึ่ง และอยู่บนเชิงกลอนกับแปหัวเสาโดยมีตีนผีเสียบอยู่ตรงกลางอีกอย่างหนึ่ง ท่อนหางวางอยู่บนนอกไก่ และปลายหางสอดเข้าไปในพุงนกระจะาบ (กระพุ้งอก) ของช่อฟ้า

เท่าที่พบปรากฏว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมใช้นาครวยเป็นส่วนประกอบของหลังคาพระที่นั่ง โบสถ์ วิหาร ของวังหน้าหรือท้องพระโรงวังเจ้าฟ้า ซึ่งอาจจะเป็นพระราชนิยมหรือชนบฐานานุศักดิ์ที่ถือเป็นธรรมเนียมกันมาแต่เดิม ส่วนหน้าบันพระที่นั่งทรงธรรมวัดเบญจม-บพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร ที่เป็นนาครวยเพราะสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาทรงสร้างโดยเสด็จพระราชกุศลอุทิศถวายแด่เจ้าฟ้ามหา-วิชรุณทิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕.

หน้าบันพระที่นั่งทรงธรรมในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
กรุงเทพมหานคร

นางจรัล

เสาที่ปักเรียงชิดกันต่อเนื่องเป็นแถวเพื่อกันเซต หรือปักเป็นรั้วมีความสูงเพียงเอว.

นางแนบ

ส่วนของกำแพงหรือผนังที่ก่อยื่นออกมาเป็นรูปเสาบาง ๆ ใช้กับอาคารประเภทที่ก่อสร้างแบบกำแพงหรือผนังรับน้ำหนัก ส่วนใหญ่มีการประดับตกแต่งด้วยบัวหัวเสาแบบต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ดูเหมือนว่าอาคารนั้นแบ่งออกเป็นหลายห้อง เช่น ที่พระตำหนักคำหยาด จังหวัดอ่างทอง ที่ผนังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร, *เสากี้จ* *เสาหลอก* หรือ *เสาอิง* ก็เรียก.

นางราย

เสารายทางซึ่งปักเป็นแนว ๒ ข้างทางเดิน เช่น *เสา ๒* ข้างทางเดินของปราสาทหินพนมรุ้ง.

เสานางรายตรงทางเข้าปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

นางเรียง

เสาที่ปักรับกันเสาที่ยื่นออกไปจากตัวเรือน แต่ละต้นมีระห่างกันพอสมควร.

นารายณ์

ชื่อหนึ่งของพระวิษณุ ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในจำนวนมหาเทพ ๓ องค์ในศาสนาพราหมณ์คือ พระพรหม พระอิศวรหรือพระศิวะ และพระวิษณุหรือพระนารายณ์ ตามประวัติพระนารายณ์มี ๔ กร ทรงตรี คทา จักร และสังข์ แต่ที่พบมากคือ ทรงสังข์ จักร คทา และดอกบัว แต่โดยเหตุที่พระ

เทวรูปพระนารายณ์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร กรุงเทพมหานคร

นารายณ์มีอาวุธหลายอย่าง การถืออาวุธจึงขึ้นอยู่กับความต้องการที่จะใช้อาวุธนั้น ๆ บางครั้งถือแต่สังข์กับจักรก็มี เทวรูปพระนารายณ์รุ่นเก่าที่พบในประเทศไทยมีลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น เทวรูปพระนารายณ์ทรงพระมาลาทรงกระบอกร มี ๔ กร ทรงสังข์ จักร คทา และธรรณี (ดอกบัว) ทรงพ้ายาวลงมาจดข้อพระบาท และมีสายรัดองค์ทำด้วยผ้าคาดอยู่บนพระโสณี (สะโพก) พบที่ตองครีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี ส่วนเทวรูปพระนารายณ์ทรงพระมาลาแปดเหลี่ยมและนุ่งผ้าโจงกระเบนสั้น พบที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์.

นารายณ์ทรงครุฑ

พระนารายณ์หรือพระวิษณุ มีครุฑเป็นพาหนะจึงเรียกกันว่า นารายณ์ทรงครุฑหรือนารายณ์ทรงสุบรรณ (พระนารายณ์จึงได้นำมาว่าพระครุฑพ่าห์อีกนามหนึ่ง) ในคำบูชาเทวดาของเก่าแต่งไว้ว่า

“ไหว้วิษณุเทพผู้ไกร อันทรงจักรไฟ
แลสังข์คทาธรรณี

ครบทั้งสี่มือครวี ชีครุฑอันมี
พหลกำลังโยยบิน”

ต้นเรื่องที่ครุฑจะเป็นพาหนะของพระนารายณ์นั้นกล่าวกันหลายอย่าง เรื่องหนึ่งว่าพญาครุฑไปขโมยน้ำอมฤต พระอินทร์ทราบเรื่องจึงออกติดตามและได้สู้รบกัน พระอินทร์สู้ไม่ไหวจนถึงพระนารายณ์ต้องมาช่วย แต่ไม่อาจเอาชนะพญาครุฑได้ ในที่สุดก็ตกลงเป็นมิตรกันโดยมีสัญญากันว่าเมื่อพระนารายณ์นั่งอยู่พญาครุฑจะต้องนั่งอยู่สูงกว่า แต่ถ้าเดินทางพญาครุฑจะต้องเป็นพาหนะให้พระนารายณ์

อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่าพระนารายณ์ชมพญาครุฑว่าขโมยน้ำอมฤตมาแล้วไม่กิน ให้พญาครุฑขอพรจากพระองค์ได้ พญาครุฑจึงขอให้ตนอยู่สูงกว่าพระนารายณ์ ขอเป็นผู้ไม่มีเวลาตาย ไม่มีเวลาเจ็บ แล้วพญาครุฑก็ให้พระนารายณ์ขอพรบ้าง พระนารายณ์จึงขอให้พญาครุฑเป็นพาหนะและอยู่ที่เสาชิงของพระนารายณ์ เพื่อจะได้อยู่สูงกว่าตามความประสงค์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมทำรูปพระนารายณ์ทรงครุฑประดับที่หน้าบันพระอุโบสถ เช่น ที่วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดชนะสงคราม วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร และที่หน้าบันพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้พระราชลัญจกรรูปพระนารายณ์ทรงครุฑได้ใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น.

นารายณ์ทรงปืน

รูปพระนารายณ์ทำเป็นรูปยืน พระหัตถ์ซ้ายทรงคันศร พระหัตถ์ขวาทรงลูกศร แต่เรียกว่า พระนารายณ์ทรงปืน เช่น เทวรูปนารายณ์ทรงปืนซึ่งหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ประดิษฐานอยู่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้ยังเป็นชื่อเรียกพระราชลัญจกรวงหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีอยู่ ๒ องค์คือ พระราชลัญจกรองค์ใหญ่และพระราชลัญจกรองค์เล็ก พระราชลัญจกรองค์ใหญ่ทำเป็นรูปปืนใหญ่

มีล้อพร้อมด้วยเทวดาถือไม้กระทุ้งดินป็น มีรูปพระนารายณ์ทรงพระขรรค์ด้วยพระหัตถ์ขวา พระหัตถ์ซ้ายเท้ากระบองป็นใหญ่ มีชื่อเรียกว่า “พระนารายณ์ทรงป็นล้อ”

พระราชลัญจกรองค์เล็กทำเป็นรูปกลมรี ตรงกลางเป็นรูปป็นใหญ่กระบองสั้นตั้งบนแท่นมีรูปพระนารายณ์สี่กร เรียกว่า “พระนารายณ์ทรงป็นบนแท่น”.

เทวรูปนารายณ์ทรงป็นหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
กรุงเทพมหานคร

นารายณ์บรรทมสินธุ์

รูปพระนารายณ์บรรทมอยู่บนขนดพญานาค เพราะตามปรกติพระนารายณ์ย่อมนบรรทมบนขนดพญานาคนั้นตนาคราชในเกษียรสมุทร(ทะเลน่านม)

เมื่อพระอิศวรต้องการให้ไปปราบผู้ประทุษร้ายแก่โลก จึงให้เทวดาไปปลุก เมื่อปฏิบัติภารกิจเสร็จแล้วก็จะเสด็จกลับไปบรรทมต่อ ตัวอย่างรูปประติมากรรมนารายณ์บรรทมสินธุ์ที่เป็นฝีมือช่างไทยสมัยรัชกาลที่ ๖ ประดิษฐานอยู่ที่บ้านบรรทมสินธุ์ ซึ่งปัจจุบันคือบ้านพิษณุโลก กรุงเทพมหานคร.

นารี

ดู กระหนก นารี กระปี่ คชชะ.

นารีผล

ดู มักกะลีผล.

น้ำเคลือบ

สารประกอบที่มีคุณสมบัติเมื่อเผาแล้วจะมีลักษณะขึ้นมันเหมือนแก้วบาง ๆ ติดอยู่กับผิวของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ต้องการให้มีผิวเรียบหรือเป็นสีต่าง ๆ โดยนำเข้าเผาในอุณหภูมิตั้งแต่ ๕๔๐ องศาเซลเซียสขึ้นไป น้ำเคลือบซึ่งมีอยู่หลายชนิดและหลายสีนั้น มีใช้กันสืบต่อจากสมัยโบราณ โดยพัฒนาขึ้นจากการพบโดยบังเอิญและการคิดค้นขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ ของโลก เช่น ในอียิปต์พบน้ำเคลือบต่าง ในแผ่นดินเมโสโปเตเมียพบน้ำเคลือบตะกั่ว ในจีนได้คิดค้นน้ำเคลือบดิน ในญี่ปุ่นได้คิดค้นทำน้ำเคลือบพริก แม้ในประเทศไทยก็สามารถคิดค้นน้ำเคลือบได้มาตั้งแต่สมัยโบราณ ตัวอย่างเช่น เครื่องสังคโลกในสมัยสุโขทัย ต่อมาได้มีการพัฒนาเป็นสูตรต่าง ๆ มากมาย

สิ่งที่เป็นส่วนประกอบของน้ำเคลือบได้แก่ หิน ดิน ทราย เช่น หินฟันม้า หินควอตซ์ ดินทอง

นา ดินขาว ดินเลน ทรายละเอียด ตลอดจนเกลือแกลง ส่วนแร่ธาตุที่ทำให้เกิดสีต่าง ๆ ได้แก่ ทองแดง ทำให้เกิดสีเขียว และถาลดอุดมหมู่ในเตาเผาแดงก็ได้สีแดง แมงกานีสทำให้เกิดสีน้ำตาล โคบอลต์ทำให้เกิดสีน้ำเงิน และเหล็กทำให้เกิดสีน้ำตาลแก่และสีดำ

น้ำเคลือบนั้นแม้ว่าจะมีอยู่มากมายหลายประเภทและหลายชนิด แต่ก็อาจแยกออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ น้ำเคลือบทึบ น้ำเคลือบขุ่น น้ำเคลือบใส

น้ำเคลือบทึบ เป็นน้ำเคลือบที่บดบังเนื้อดินของตัวภาชนะสิ่งของ และยังทำสีต่าง ๆ ได้สวยงามอีกด้วย สารที่ทำให้เกิดความทึบในการเคลือบ ได้แก่ ออกไซด์ของแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น ดีบุก ไทเทเนียม พลวง สังกะสี ฯลฯ ตลอดจนสารที่ทำให้เกิดสี เช่น สีดำ สีคล้ำ หรือสีที่มีดทึบ น้ำเคลือบทึบนี้จะมีความหนากว่าน้ำเคลือบชนิดอื่น จึงมักใช้กับผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยหิน

น้ำเคลือบขุ่น เป็นน้ำเคลือบที่โปร่งแสง กึ่งทึบแสง และสามารถทำสีต่าง ๆ ได้ การที่ทำให้มีลักษณะขุ่นได้ เกิดจากการลดสิ่งที่ทำให้ทึบในเคลือบลงตามต้องการ น้ำเคลือบขุ่นจะมีลักษณะแบบหนึ่งและมีความบางจึงเหมาะสมกับภาชนะสิ่งของขนาดเล็ก และถ้าภาชนะสิ่งของเหล่านั้นมีรอยขูดลึกลงไป น้ำเคลือบขุ่นก็จะฝังตัวอยู่ในรอยลึกลงนั้น ทำให้เกิดความงามอีกลักษณะหนึ่ง เช่น เครื่องสังคโลกของไทยบางชนิด

น้ำเคลือบใส เป็นน้ำเคลือบโปร่งแสงมองเห็นเนื้อดินของตัวภาชนะสิ่งของ เช่น น้ำเคลือบซีเถ้า น้ำเคลือบดินหรือน้ำดิน น้ำเคลือบพลึก น้ำ

เคลือบพริต ฯลฯ ส่วนประกอบสำคัญของน้ำเคลือบใสคือ หินฟันม้า หินควอตซ์ หินฟลินต์ ซึ่งล้วนแต่มีส่วนของสารที่เนื้อใสเป็นแก้วทั้งสิ้น

สำหรับน้ำเคลือบซีเถ้า นั้น ทางภาคเหนือนิยมใช้ในงานอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก เพราะต้นทุนต่ำ วัสดุหาได้ง่าย โดยใช้เถ้าจากไม้ มะกอกตาหมู หรือเถ้าจากไม้เถารกฟ้า ผสมกับน้ำดินที่ได้จากดินท้องถิ่นและดินซีเถ้าใสเดือน นอกจากนี้ในจังหวัดราชบุรียังสามารถใช้เถ้าไม้จากเตาหุงต้มไม่จำกัดชนิดของไม้ ผสมกับน้ำดินหรือดินเลนจากร่องสวนผัก เเผาเคลือบได้เช่นกัน

น้ำเคลือบใสมักใช้เคลือบสิ่งของที่มีการเขียนหรือตกแต่งด้วยน้ำดินสี เพราะมีความโปร่งใสจึงทำให้มองเห็นน้ำดินสีที่ตกแต่งอยู่ภายใต้ ได้ชัดเจน นอกจากนั้นยังมีน้ำเคลือบที่ผสมกับสีเขียนตกแต่งบนเคลือบ โดยผสมกับตะกั่วหรือบอแรกซ์ เพื่อลดจุดหลอมละลายของสีให้ต่ำลง เมื่อเขียนด้วยสีที่ผสมกับน้ำเคลือบนี้แล้วนำไปอบด้วยความร้อนเพียง ๓๗๐-๔๗๐ องศาเซลเซียส ก็จะเคลือบจับผิวของภาชนะได้แบบสนิท แต่มีความคงทนน้อย

ในปัจจุบันมีสูตรน้ำเคลือบต่าง ๆ มากมาย นับได้ว่ามีพัฒนาการก้าวหน้าขึ้นมาก.

น้ำดิน

ดินผสมน้ำจนเหลวเพื่อใช้เชื่อมประสานเนื้อดิน เช่น ดินหรือตกแต่งรูปร่างภาชนะปั้นก่อนนำไปเผา เป็นภาชนะดินเผา นอกจากนี้ น้ำดินยังมีที่ใช้ในการเคลือบผิวภาชนะดินก่อนเผา เพื่อให้ได้ผิวฉนวนเนียนหลังการเผา

นอกจากนั้น ยังใช้ในการหล่อเพื่อให้ได้รูปตามแบบที่ต้องการ โดยเทน้ำดินกรอกลงในแม่พิมพ์ซึ่งในปัจจุบันทำด้วยปูนปลาสเตอร์ ต่อจากนั้นจึงนำเข้าสู่ขั้นตอนในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาต่อไป. (ดู *น้ำเคลือบ* ประกอบ).

น้ำยา

น้ำที่ผสมสารเคมีเพื่อใช้ประโยชน์ในงานช่างของไทย มีหลายชนิด เช่น น้ำยาเขียนภาพ น้ำยาหรดล น้ำยาเคลือบ

น้ำยาเขียนภาพ ได้แก่ น้ำกาวที่ผสมกับสีเพื่อใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง สีที่นำมาใช้ได้มาจากพืช แร่ธาตุ หรือดิน เป็นต้น ช่างบางคนไม่เรียกน้ำยาชนิดนี้ว่าสี แต่เรียกว่า “น้ำยา” หรือ “สีน้ำยา” ซึ่งคงจะกร่อนมาจากคำว่า กระจยารงค์ (ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือ *บันทึกเรื่องควมรู้ต่าง ๆ*) น้ำยาที่ใช้เขียนภาพนี้ บางทีก็เรียกว่า *สีน้ำกาว*

น้ำยาหรดล ได้แก่ น้ำแช่ฝักส้มป่อย และน้ำกาวที่ได้จากยางมะขวิด ยางกระถินเทศ นำมาผสมกับผงหรดล ใช้สำหรับเขียนบนพื้นรัก เพื่อปิดทองรดน้ำ ส่วนการเขียนตัวอักษรลงบนสมุดไทยดำ จะใช้กาวยางมะขวิด น้ำมะนาว ฯลฯ และหรดลผสมกัน

น้ำยาเคลือบ ได้แก่ น้ำที่ผสมกับออกไซด์ของแร่บางชนิด ใช้เคลือบดินหรือโลหะแล้วนำไปเผา จะทำให้เกิดเป็นสีต่าง ๆ ตามชนิดของแร่ธาตุที่นำมาผสมการเคลือบเป็นการตกแต่งผิวของวัสดุให้มีความเรียบ แกร่ง หรือด้าน ให้สวยงามตาม

ต้องการ ช่างเรียกกันโดยทั่วไปว่า น้ำเคลือบ. (ดู *ช่างเขียนสีน้ำกาว* และ *น้ำเคลือบ* ประกอบ).

น้ำยาหรดล

น้ำยาชนิดหนึ่งที่ใช้ในงานศิลปกรรมไทย แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ น้ำยาหรดลสำหรับเขียนสมุดไทยดำ และน้ำยาหรดลสำหรับเขียนลายรดน้ำ

น้ำยาหรดลที่ใช้เขียนสมุดไทยดำ ทำด้วยหรดลกลีบทองที่บดละเอียดละลายกับน้ำฝนเล็กน้อยให้เข้ากัน ถ้าต้องการให้มีสีเหลืองจัดต้องผสมชาดลงไปด้วย ผสมกับสารส้มบดละเอียดกวนเข้าด้วยกัน แล้วตั้งทิ้งไว้จนตกตะกอนจึงรินน้ำทิ้ง ต่อจากนั้นเติมน้ำลงกวนรอจนตกตะกอน รินน้ำทิ้ง ทำซ้ำประมาณ ๓-๔ ครั้ง เติมน้ำมะนาวที่กรองแล้วลงไปกวน แล้วรอจนตกตะกอน รินน้ำออกเติมน้ำลงไปกวน และทิ้งไว้ให้ตกตะกอนจึงรินน้ำทิ้ง ทำเช่นนี้ประมาณ ๓-๔ ครั้ง ต่อจากนั้นใส่ยางมะขวิดชั้น ๆ ที่กรองแล้วลงไปกวนให้เข้ากัน ตามด้วยรงทองละลายน้ำชั้น ๆ แล้วตั้งทิ้งไว้จนตกตะกอนเช่นเดิม รินน้ำออก เมื่อเสร็จแล้วนำน้ำยามาลองเขียนดู ถ้าเส้นเสมอกันแสดงว่าน้ำยานั้นใช้ได้ แต่ถ้าเส้นขาดตอนไม่เสมอกัน ต้องเติมน้ำยางมะขวิด แล้วกวนต่อไปจนได้ที่

น้ำยาหรดลที่ใช้ในการเขียนลายรดน้ำได้จากหรดลที่บดจนเป็นผงละเอียด นำไปผสมกับน้ำแช่ฝักส้มป่อยบึงไฟกวนให้เข้ากัน รอให้ตกตะกอน แล้วรินน้ำทิ้ง ทำเช่นนี้ ๒-๓ ครั้ง จนหรดลหมดความเค็ม จากนั้นจึงละลายน้ำยางมะขวิดผสมลงไป กวนให้เข้ากันจนข้น แล้วทดลองเขียนบนพื้นรัก ถ้าเส้นที่เขียนติดต่อเสมอกันไม่

เน้น

ขาด แสดงว่าน้ำยานั้นใช้ได้ แต่ถ้าชั้นมากหรือแห้งไป ให้เติมน้ำฝักส้มป่อยลงอีก จนกว่าจะใช้ได้.

เน้น

การทำให้งานศิลปะมีจุดเด่น ความสำคัญ น่าสนใจ หรือประทับใจเป็นพิเศษ ด้วยการใช้เส้น สี รูปทรง เป็นต้น เช่น การวาดภาพพระพุทธเจ้าประทับอยู่

ท่ามกลางพุทธสาวก จะต้องเน้นภาพพระพุทธเจ้า โดยการเขียนให้มีพระรัศมีรอบพระเศียรเด่นแปลกไปจากพระสาวกองค์อื่น ๆ ซึ่งไม่มีรัศมี หรือจะใช้สีทองเขียนเป็นการเน้นให้มีลักษณะน่าสนใจเป็นพิเศษ นอกจากนี้ในการออกแบบพระที่นั่ง อาจเน้นให้เด่นด้วยการทำยอดเป็นทรงมณฑป หรือทรงปราสาท เป็นต้น.

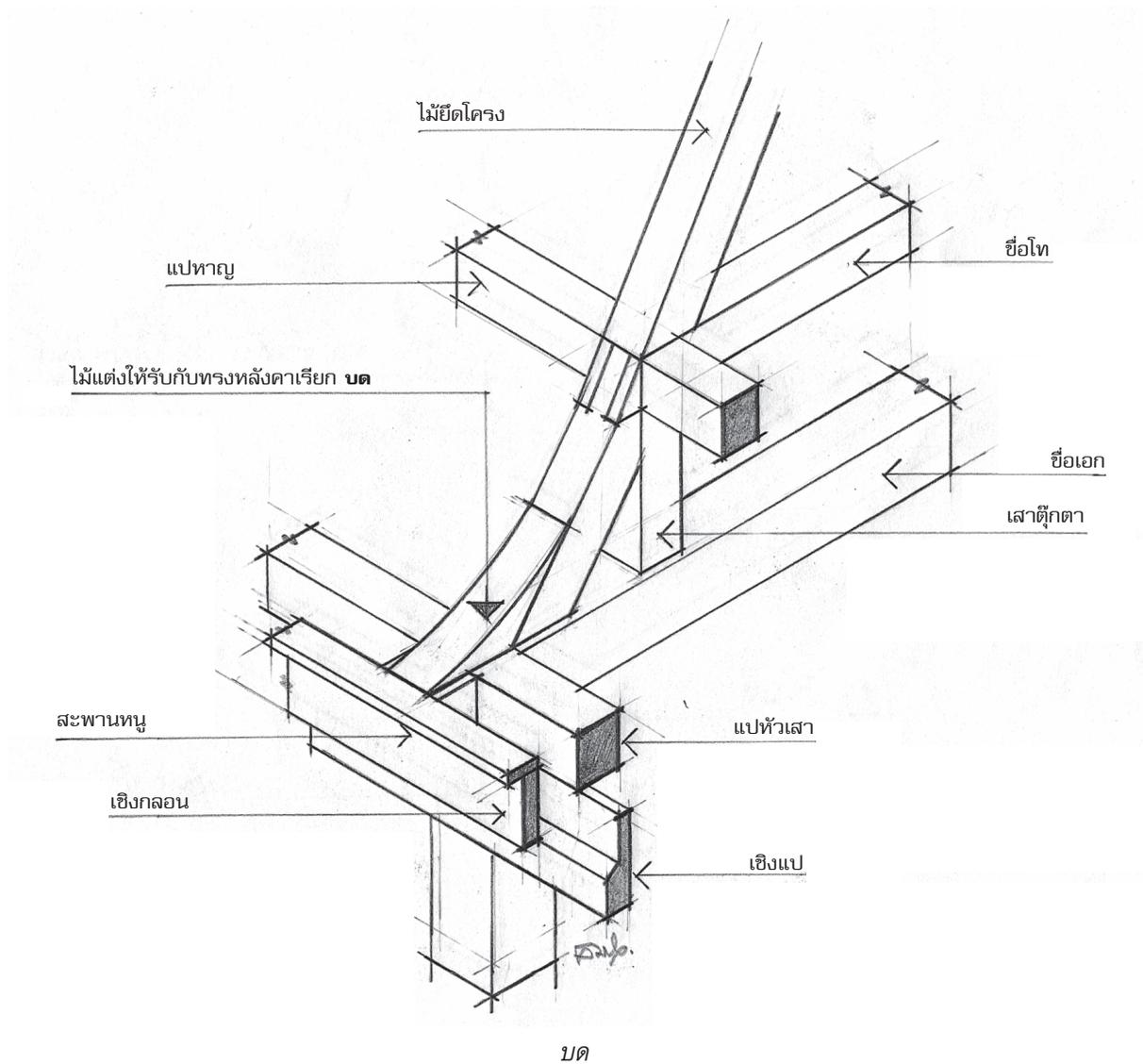
บ

บด

บด

วิธีการเขียนแบบโครงสร้างหลังคาสถาปัตยกรรมไทยประเภทโบสถ์ วิหาร การเปรียญ โดยกำหนดเส้นแนวกระเบื้องทุก ๆ ตับของหลังคา เริ่มตั้งแต่แปตัวที่หนึ่งจนถึงเชิงกลอน หรือตั้งแต่แปหัวเสา

จนถึงเชิงกลอนของหลังคาอาคารประเภทศาลา ชนิดต่าง ๆ แล้วเขียนระยะดังกล่าวให้อ่อนจนปลายของกลอนจดสะพานหนู แต่ไม่เลยริมนอกของเชิงกลอนออกไป.

บราลี

เครื่องประดับที่ตั้งเรียงรายบนสันหลังคาอาคาร บางประเภท เช่น ปราสาทแบบขอม พระที่นั่ง สันหลังคาของซุ้มทรงบันแถลงหรือซุ้มรังไก่อของ เครื่องยอด มีรูปทรงแตกต่างกันไปตามลักษณะ ของอาคารหรือวัสดุก่อสร้าง มักทำด้วยไม้ หิน ปูน เครื่องเคลือบ บราลีบนสันหลังคาทรงจั่วของ สถาปัตยกรรมไทยที่สร้างด้วยไม้จะมีลักษณะเรียว แหลม เช่น หลังคาธรรมมาสน์วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร บราลีประดับส่วน ที่เป็นสันหลังคาของปราสาทแบบขอมจะมีลักษณะ อ้วนป้อม ทำด้วยหิน เช่น ที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ สำหรับอาคารที่มีรูปทรงเลียนแบบ สถาปัตยกรรมขอม บราลีก็จะอ้วนป้อมด้วยแม้ว่า จะทำด้วยดินเผา ดังเช่นที่หลังคาคุนยน์ราธิป ถนนหน้าพระธาตุ กรุงเทพมหานคร

คำ บราลี นี้ใช้ว่า *ปะราลี* ก็มี.

บราลีประดับสันหลังคาปราสาทหินพนมรุ้ง
จังหวัดบุรีรัมย์

บริสุทธิ

ธาตุทองแดงที่มีคุณภาพดีไม่มีวัตถุอื่นเจือปน เป็น ส่วนผสมอย่างหนึ่งในวาลโลหะ.

บังนก

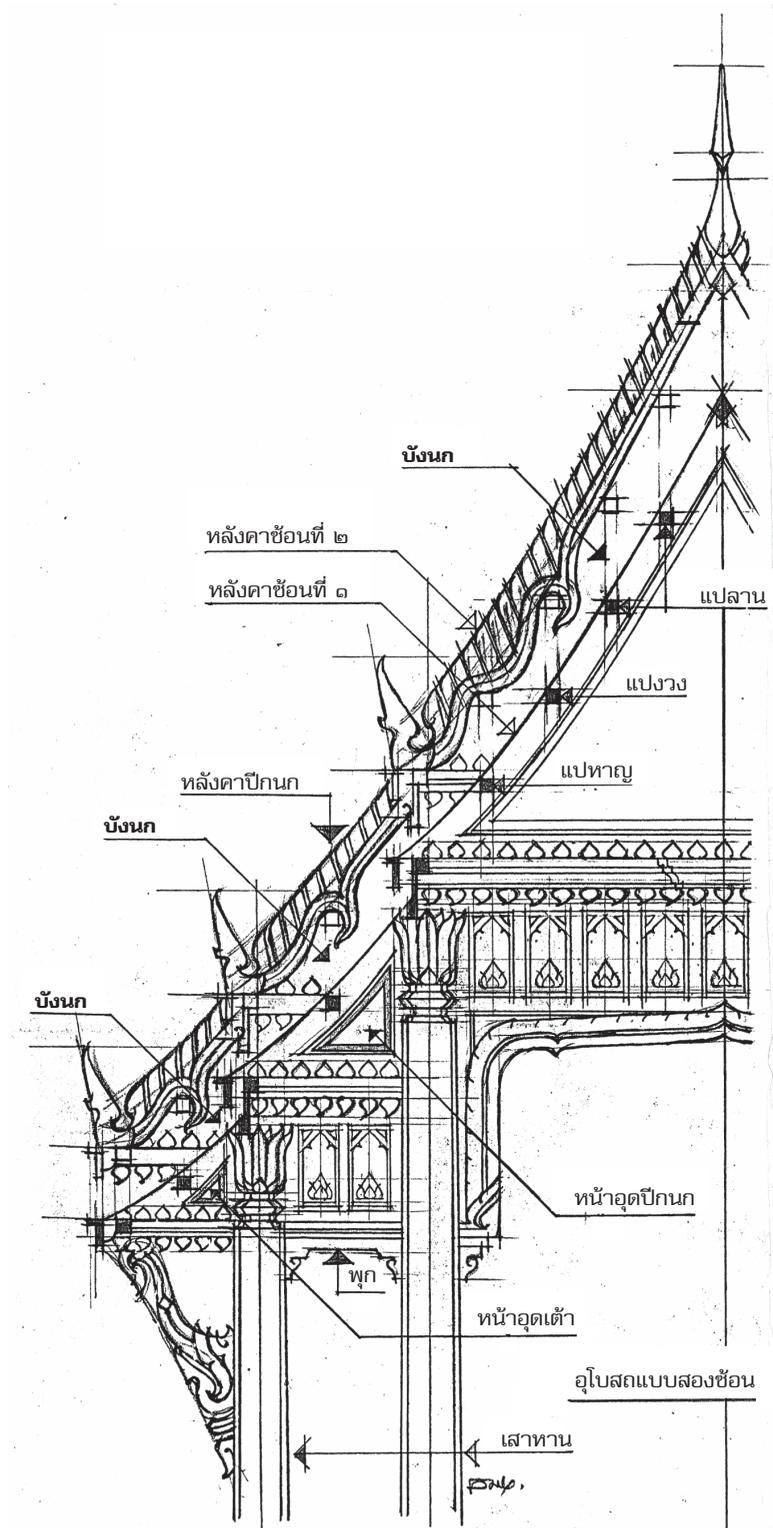
ส่วนที่ปิดช่องว่างระหว่างหลังคาที่ซ้อนกันของ อาคารสถาปัตยกรรมไทยประเภทโบสถ์ วิหาร เป็นต้น ทำด้วยไม้หรือปูน ใช้ป้องกันฝนสาดเข้า ภายใน รวมทั้งป้องกันนกและสัตว์ต่าง ๆ ด้วย.

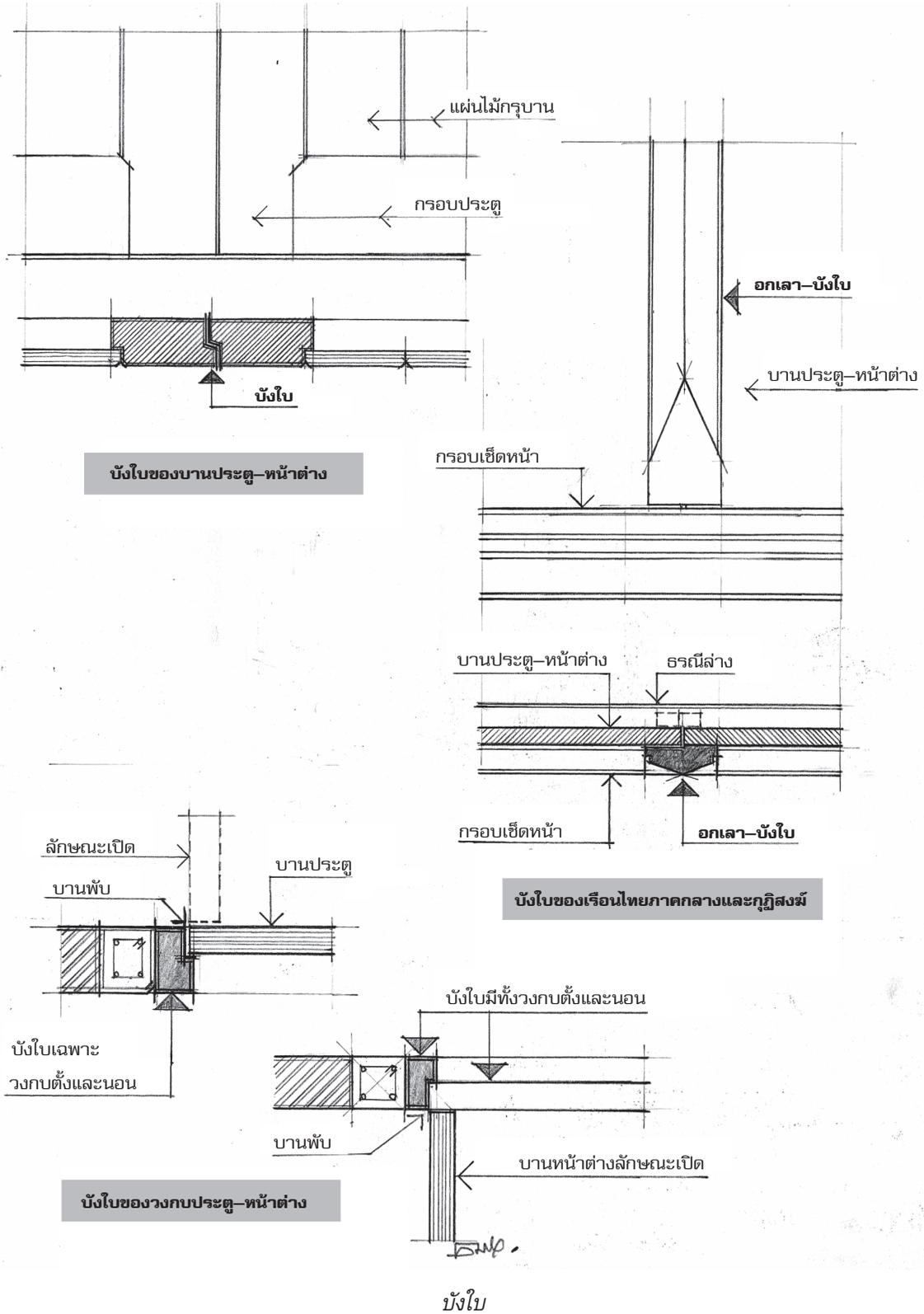
บังใบ

๑. ชื่อกษัตริย์หนึ่งที่ใช้ในงานช่างไม้. (ดู *กบบังใบ*).
๒. ส่วนของบานประตูหรือบานหน้าต่างด้านที่ปิด เข้าหากันที่เขาะให้เป็นปีกสลับด้านให้ลึกครึ่งต่อ ครึ่งของความหนาของแผ่นบาน เพื่อบังคับให้แผ่น บานปิดสนิทก่อนที่จะล้มดาลหรือลงกลอน บังใบ ของเรือนไทยภาคกลาง โบสถ์ วิหาร จะเป็นไม้อีก ชั้นหนึ่งนำมาติดเป็นสันทาบอยู่ที่บานหนึ่ง บังใบ แบบนี้เรียกว่า *อกเสา*.
๓. การเขาะริมไม้ให้ลึกลงไปจากผิวเดิมด้วยการ ใช้กบบังใบไส แล้วนำมาประกอบเป็นวงกบและ วงกรอบของบานประตูหรือบานหน้าต่าง วิธีนี้ใช้ ในการเพลาะไม้ให้สนิท.

บันได

ส่วนประกอบของอาคารและเครื่องใช้ที่เป็นขั้น ๆ สำหรับก้าวขึ้นลง ทำด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น ไม้ ไม้ไผ่ โลหะ คอนกรีต มีหลายรูปแบบ มีอยู่ทั้ง ภายในและภายนอกอาคาร ถ้าแต่ละชั้นของอาคาร มีความสูงมากต้องมีชานพักบันได ส่วนมากบันได

บังใบของบานประตู-หน้าต่าง

บังใบของเรือนไทยภาคกลางและภูมิภาคอื่น

บังใบของวงกบประตู-หน้าต่าง

ต้องมีแม่บันไดเพื่อรองรับชั้นและต้องมีราวสำหรับเกาะ มีลูกกรงบันไดเพื่อป้องกันการตก นอกจากนี้บันไดที่สร้างติดกับที่แล้วยังมีบันไดที่ยกเก็บได้และบันไดที่ใช้สำหรับปีนหรือขึ้นที่สูง บันไดทั้ง ๒ ชนิดนี้จะไม่มีราวและลูกกรงบันได, *กระได* ก็เรียก.

บันไดแก้ว

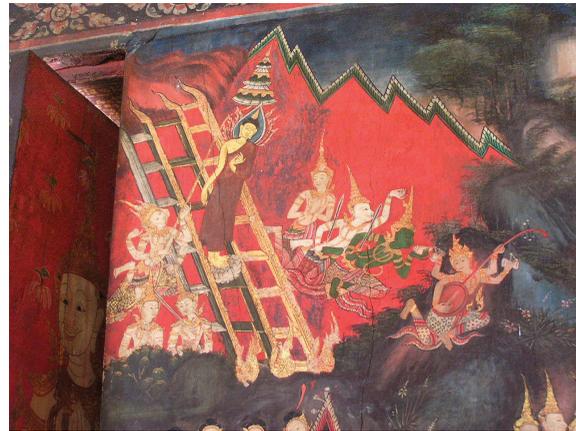
๑. ที่พาดหรือวางพระแสงดาบราชศัสตราวุธ คัมภีร์ไบบลาน เป็นต้น ซึ่งจัดว่าเป็นของสูงหรือมีความศักดิ์สิทธิ์ บันไดแก้วมีลักษณะเป็นราวบันไดขนาดเล็กเรียงคู่ขนานห่างกันประมาณ ๒๐-๕๐ เซนติเมตร ไม่มีชั้นบันได ตอนล่างทำเป็นฐานสำหรับยึดเพื่อให้ตั้งได้ จุดหรือตำแหน่งที่ควรเป็นชั้นบันไดจะเจาะเป็นช่องเว้าให้ตรงกันทั้ง ๒ ข้างหรือทำหมุดยื่นออกมาใช้เป็นที่พักพระแสงหรือวางคัมภีร์ไบบลาน บันไดแก้วนี้ส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ ตกแต่งเป็นลวดลายไทย นิยมทำเป็นลายรดน้ำ และประดับกระจก เป็นต้น, *กระไดแก้ว* ก็เรียก.

๒. บันไดที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เขียน

บันไดแก้วสำหรับวางพระแสงดาบ

ขึ้นตามจินตนาการของช่างเขียนไทย เป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยบันไดแก้ว ซึ่ง ๒ ข้างมีบันไดทองและบันไดเงินอย่างภาพเขียนพุทธประวัติในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร หรือบางแห่งเขียนเพียงบันไดแก้วอย่างเดียวก็มี.

ภาพพุทธประวัติในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

บันไดเจาะ

บันไดที่เจาะแม่บันไดให้เป็นรูเพื่อเป็นที่ยึดชั้นบันได บันไดเจาะมี ๒ ชนิด คือ บันไดเจาะไม้จริงที่นิยมใช้กับเรือนไทยโบราณ และบันไดเจาะไม้ไผ่ที่นิยมใช้กับเรือนเครื่องผูกหรือใช้เป็นการชั่วคราว การเจาะแม่บันไดจะเจาะชั้นบนสุด ชั้นกึ่งกลาง และชั้นต่ำสุดให้ทะลุ เพื่อสอดเดือยของชั้นให้โผล่ยื่นออกมาสำหรับใส่ลูกสลักยึดแม่บันได ๒ ข้างให้คงที่ ส่วนชั้นอื่น ๆ จะเจาะรูเดือยให้ลึกเพียงครึ่งหนึ่งของความหนาของแม่บันได.

บันไดทองเรียบ

บันไดคอนกรีตเสริมเหล็กชนิดที่ทองบันไดเรียบ จะมีแม่บันไดหรือไม่มีก็ได้ แต่ใช้ลูกตั้งและลูกนอนเป็นโครงสร้างของบันไดไปในตัว มีจุดยึดที่คานตอนบนสุดและตอนล่างสุด. (ดู *บันไดพับผ้า* ประกอบ).

บันไดพับผ้า

บันไดชนิดที่มีลักษณะเหมือนกับการพับของผ้า ไม่มีแม่บันไดยึดลูกตั้งและลูกนอน ส่วนมากเป็นบันไดคอนกรีตเสริมเหล็ก ใช้ลูกตั้งและลูกนอนเป็นโครงสร้างโดยมีจุดยึดที่คานตอนบนและคานตอนล่าง.

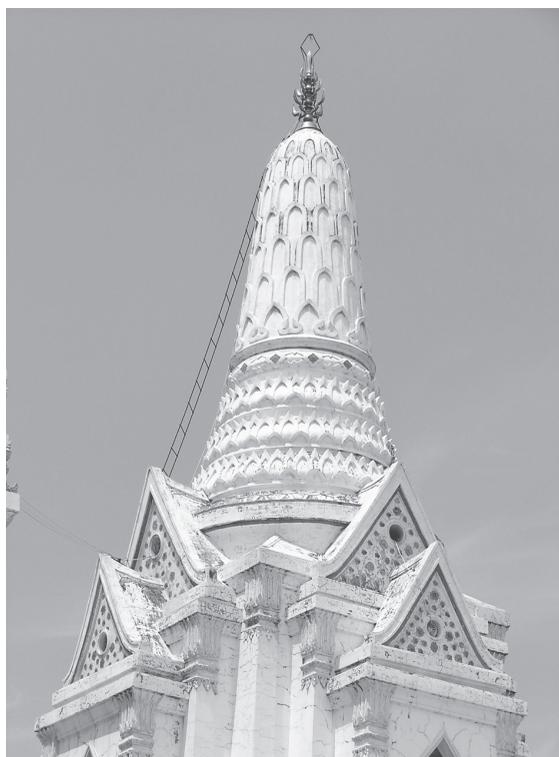
บันไดพุก

บันไดชนิดที่ใช้ไม้เป็นแผ่นรองรับชั้นบันไดและเป็นที่ยึดกับแม่บันไดด้วย ไม้นี้เรียกว่า พุก บันไดหนึ่งชั้นจะมีพุกเท่ากับจำนวนแม่บันได การยึดพุกกับแม่บันไดมี ๒ ชนิดคือ ยึดโดยการแนบพุกกับด้านข้างของแม่บันไดแล้วยึดด้วยสลักเกลียวกับนอต และยึดโดยการวางพุกลงบนความหนาของแม่บันไดแล้วยึดด้วยตะปูจนแน่นก่อนที่จะวางชั้นบันได.

บันไดลิง

บันไดขนาดเล็กที่ใช้ไต่ขึ้นลงได้ทีละคนในที่สูงชัน เช่น ขึ้นลงเจดีย์หรือปราสาท ทำจากวัสดุต่าง ๆ เช่น เชือก ไม้ โลหะ ที่ยึดติดทั้งส่วนบนและส่วนล่าง หรือตรึงติดเฉพาะส่วนบน ส่วนปลายห้อยลง

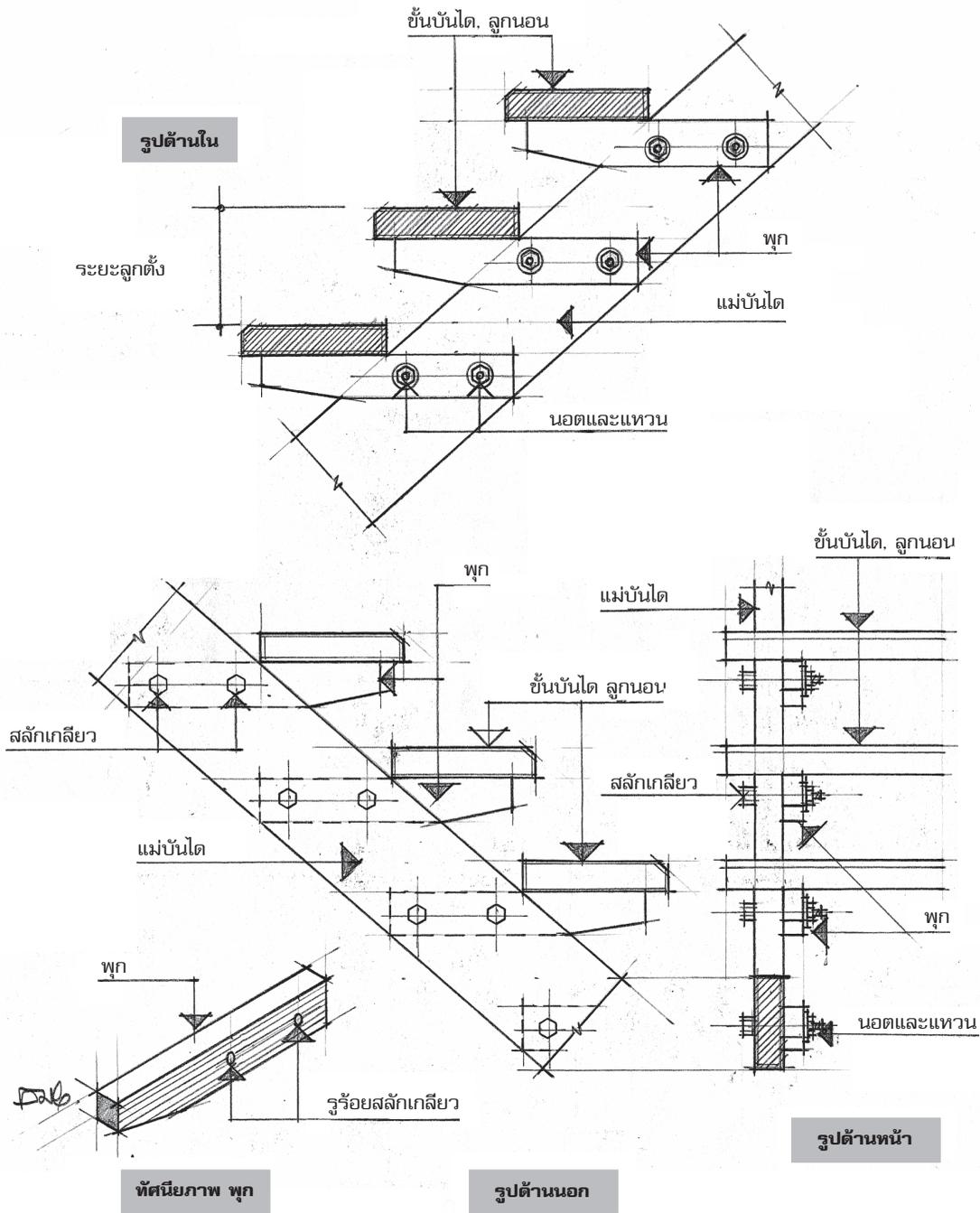
มาแกว่งได้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า *กระดิ่ง* บันไดลิงมีลักษณะและที่ใช้แตกต่างกันออกไป เช่น ทำเป็นบันไดลวดเหล็กตรึงพาดตามส่วนโค้งขององค์ปราสาท สร้างทาบติดกับกำแพงหรือผนังสำหรับเป็นบันไดหนีไฟในอาคาร หรือทำเป็นบันไดขึ้นลงจากตาดฟ้าเรือไปยังรังกานยอดเสากระโดงเรือก็ได้.

บันไดลิงที่วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

บันไดเลื่อน

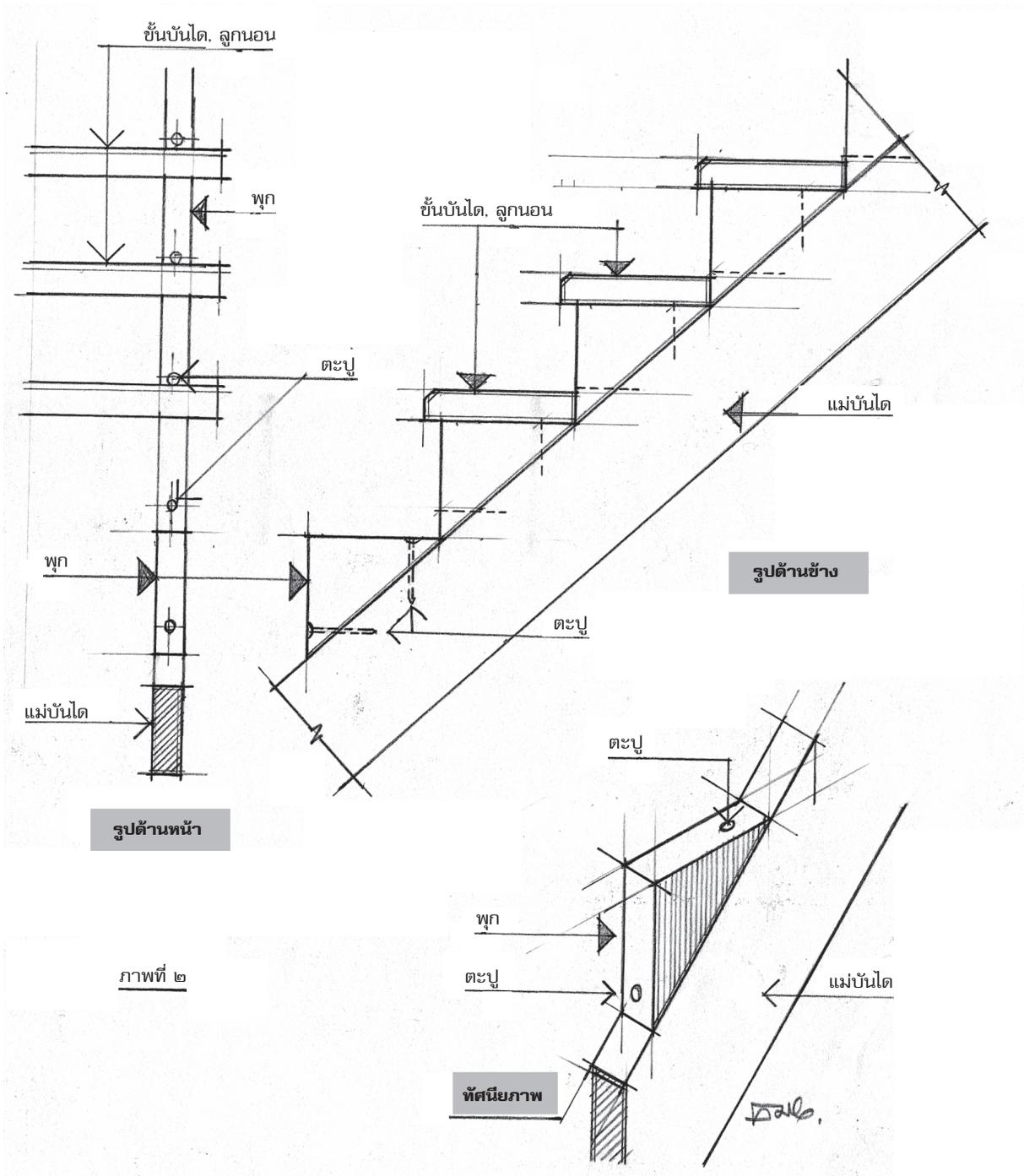
บันไดชนิดที่นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ มีลูกตั้งและลูกนอนเหมือนบันไดโดยทั่ว ๆ ไป ชั้นบันไดเคลื่อนที่จากระดับหนึ่งไปอีกระดับหนึ่งของพื้นโดยใช้กำลังของเครื่องจักร.

ภาพที่ ๓

บันไดพุก

บันไดพุก

บันไดเวียน

บันไดชนิดที่มีเสาต้นเดียวทำหน้าที่เป็นแม่บันได ราวบันไดจะอยู่ด้านนอก โดยปลายด้านหนึ่งของชั้นบันไดยึดกับเสานี้ ความกว้างของบันไดยื่นออกจากเสาประหนึ่งรัศมีของวงกลม ความกว้างของชั้นบันไดที่ยึดกับเสานี้จะน้อยกว่าความกว้างที่ปลาย ชั้นบันไดด้านนอก ชั้นบันไดจะเวียนไปรอบเสาโดยเพิ่มความสูงของลูกตั้งทีละชั้นจนถึงชั้นบนสุด บันไดเวียนนี้ใช้พื้นที่น้อยกว่าบันไดชนิดอื่น.

บันไดเวียนของหออcean ที่มีลยดบ้านดาไต้ะ
จังหวัดปัตตานี

บันแถลง

รูปแบบของอาคารซึ่งมองเห็นจากด้านหน้า เมื่อนำ

มาใช้ในงานประดับสถาปัตยกรรม ทำเป็นรูปเลียนแบบเชิงสัญลักษณ์คือ เสาคู่หมายถึงตัวเรือนหรือฝาเรือน ครอบด้วยรูปสามเหลี่ยมทรงจั่วหมายถึงหลังคา

บันแถลงใช้เป็นส่วนประดับมุมและด้านของชั้นหลังคาลดหล่นอันเป็นส่วนบนของปราสาทแบบขอม บันแถลงจึงหมายถึงวิมานของเหล่าเทพดาประจำชั้นสวรรค์ที่ซ้อนลดหล่นเหล่านั้น

เมื่อปราสาทแบบขอมวิวัฒนาการมาเป็นเจดีย์ทรงปราสาทในศิลปะอยุธยา บันแถลงก็ยังมีประดับที่ตำแหน่งเดิม แต่ช่างไทยเรียกชื่อตามลักษณะที่วิวัฒนาการมาซึ่งคล้ายกลีบขนุนหรือกาบขนุน ทั้งนี้คงประกอบด้วยลักษณะที่คลี่คลายมานั้นไม่มีรายละเอียดที่ทำเป็นรูปเสาเรือนและหลังคาทรงจั่วอีกแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในศิลปะอยุธยาต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์มีการใช้บันแถลงประดับโดยนัยของวิมานเช่นกัน แต่ประดับเพียงรูปจั่วเรียงรายที่ขอบของชั้นหลังคาลดซึ่งซ้อนลดหล่นของอาคารทรงมณฑป ทางช่างมีที่เรียกบันแถลงนี้อีกชื่อหนึ่งว่า *ซุ้มรังไก่อ* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายสาเหตุที่บันแถลงมีเพียงรูปจั่วว่า เพราะช่างปรับปรุงโดยตัดเสาคู่หรือฝาเรือนออก อนึ่ง การตัดออกดังกล่าวมีผลให้ความสูงชะลูดของทรงหลังคาของมณฑปลดลง ได้เป็นทรวดทรงของกรวยสี่เหลี่ยมที่งดงามและเหมาะสมกับรสนิยมในศิลปะไทย

คำ “บันแถลง” นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรง

ประธานอธิบายไว้ในหนังสือบันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ ว่า “...ส่วนกลีบขนุนนั้นเป็นนาคบักรรพ-แกลง แน่ เห็นได้จากปรารงค์เก่า” และอีกข้อความหนึ่งที่ว่า “ถ้าดูปราสาทพม่าแล้วจะเห็นได้ เพราะเขาไซชั้นสูงมีบัวชรด้วย ของเราย่นชั้นลงมาจนทำให้ฝาหายไป บรรพแกลง ก็คือ ชุ่มหน้าต่างนั่นเอง”.

บัลลังก์

๑. พระแท่นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ภายใต้เศวตฉัตร มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ทำด้วยไม้แกะสลักลงรักปิดทอง ประดับกระຈก ประดับมุก

บัลลังก์เหนือองค์ระฆังของเจดีย์ วัดมเหยงคณ์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

หรือทำเป็นพระแท่นถม เช่น พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งพุทธานถมที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง.

๒. แท่นสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมย่อมไม้สิบสองที่อยู่เหนือองค์ระฆังของสถูป เจดีย์ หรือบุษบก เป็นต้น.

๓. พระแท่นที่ประทับของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า โพิธิบัลลังก์ หรือแท่นรองรับพระพุทธรูปที่เรียกว่า รัตนบัลลังก์ ซึ่งมีรูปแบบต่าง ๆ กันตามยุคสมัย เช่น ในสมัยรัตนโกสินทร์นิยมทำเป็นฐานสิงห์ มีผ้าทิพย์.

บัว

๑. ส่วนประดับของสถาปัตยกรรมที่มีต้นเค้ามาจากรูปทรงของดอกบัว เช่น บัวหัวเสาแบบต่าง ๆ.

๒. รูปกลีบบัวทั้งที่เป็นบัวเกลี้ยงหรืออาจมีลวดลายประดับในกลีบ เช่น บัวคว่ำ บัวหงาย บัวพันยักษ์.

๓. ส่วนประดับที่นูนพ้นกว่าระนาบเรียบของสถาปัตยกรรม อาจมีเส้นเดียวหรือมากกว่า เป็นชุดเรียกว่า ชุดลวดบัว โดยลวดบัวแต่ละเส้นอาจมีลักษณะและรูปร่างต่าง ๆ กันไป และมีชื่อเรียกเฉพาะ เช่น หน้ากระดานบน บัวหงาย บัวคว่ำ เส้นลวด, ลวดบัว ก็เรียก.

บัวกระหนก

ตัวลายกระหนกแบบต่าง ๆ ที่อยู่ในรูปทรงพุ่มของดอกบัวสัตตบงกชตามหนังสือตำราลายไทย ของพระท้าวภินิมิต ตัวลายเป็นอย่างดอกกลอยหรือเรียงกันเป็นแนว แบบบัวคว่ำบัวหงาย เป็นต้น

ตามความเหมาะสมของงานตกแต่ง เช่น ลายปูนปั้น ลายรดน้ำ ลายแกะสลัก ลายประดับกระจก.

บัวกลีบบายศรี

ลายไทยแบบหนึ่ง มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมทรงสูงซ้อนลดหลั่นกัน ลายนี้ใช้ในการสลักหยวก ตัดกระดาษเงินกระดาษทองหรือกระดาษสี สำหรับประดับตกแต่งสถานที่ในงานชั่วคราว หรือใช้ประดับเบญจาในงานมงคล เช่น ทำขวัญนาค รดน้ำผู้สูงอายุ.

บัวกลุ่ม

๑. บัวหัวเสาแบบหนึ่งของเสากลมและเสาแปดเหลี่ยมของโบสถ์ วิหาร พบมากในสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา มีลักษณะกลมทรงกลมมีกลีบเล็ก ๆ ซ้อนโดยรอบ ทำด้วยปูนปั้นหรือประดับด้วยกลีบบัวดินเผาหรือเผาเคลือบ เนื่องจากบัวกลุ่มมีรูปร่างลักษณะเป็นทรงกลมคล้ายโถ จึงเรียกอีกอย่าง

บัวหัวเสาทางเข้าพระอุโบสถวัดธรรมิกราช
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

หนึ่งว่า *บัวโถ*

คำ “บัวกลุ่ม” นี้ยังมีเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *บัวคลุม* ดังปรากฏในลายพระหัตถ์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงประทานอธิบายหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ความว่า “ ‘บัวคลุม’ ชื่อนี้คล้ายกับที่เรียกกันว่าบัวกลุ่ม มีรูปร่างที่เขียนให้ดูนี้ที่ทำบัวชนิดนี้ที่ยอดปราสาทและบุษบก จะเรียกว่าบัวกลุ่มพอไปได้ เพราะทำซ้อนกันไว้ห้าหกเจ็ดดอกเป็นกลุ่มกัน แต่เมื่อเอามาทำในที่อื่นเป็นดอกเดี่ยว เหนขัดข้องที่จะเรียกว่าบัวกลุ่ม จึงสืบสวนได้ความว่าโบราณเรียกบัวกลุ่มก็พอใจ” คำ บัวคลุม นี้สะกดตามต้นฉบับเดิม ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “บัว

บัวกลุ่มที่เจดีย์รายวัดสุวรรณดาราราม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

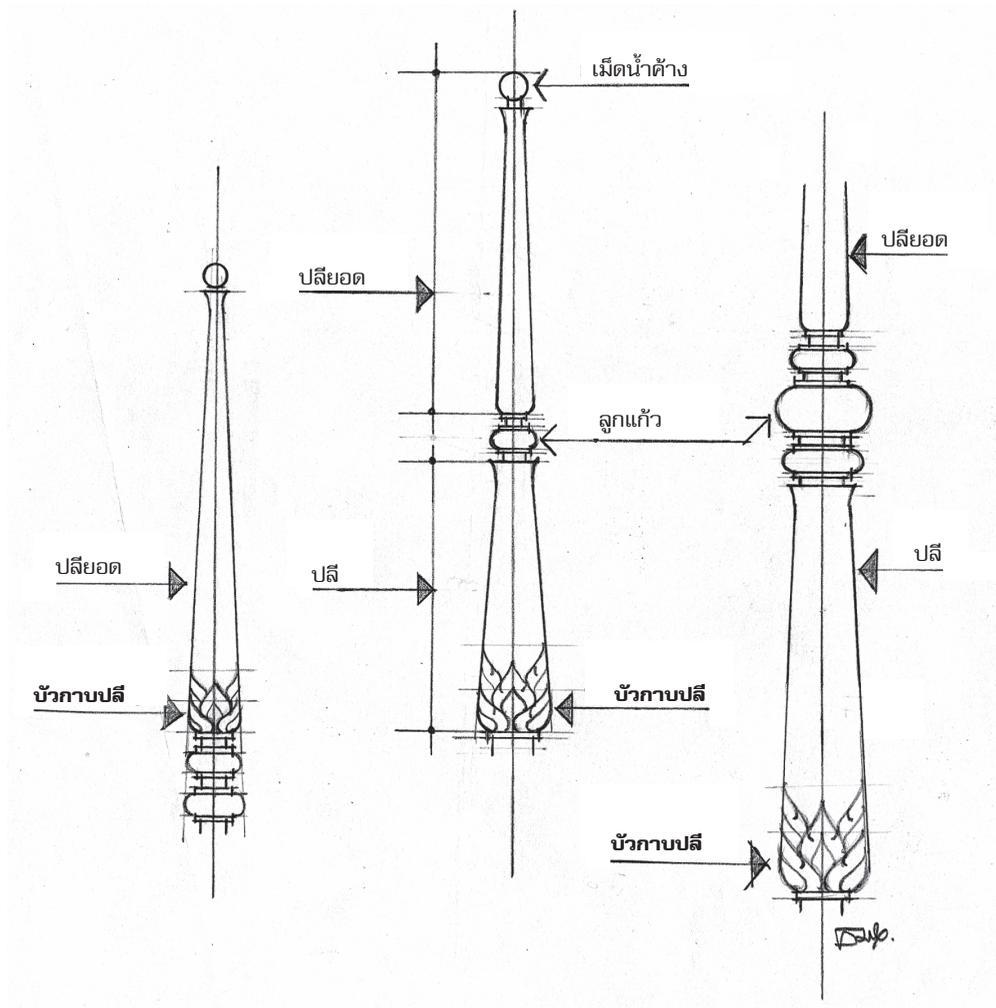
กลุ่ม” ตัวอย่างบัวกลุ่มเช่น บัวหัวเสาที่พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิหาร พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัด พิษณุโลก.

๒. ส่วนของยอดเจดีย์ อยู่เหนือบัลลังก์ก่อนถึงปลี หรือปลียอด เป็นรูปดอกบัวเรียงซ้อนกันตั้งแต่ใหญ่ ขึ้นไปหาเล็ก โดยมากตั้งแต่ ๕ ชั้นขึ้นไป ถ้าเป็น ส่วนของเครื่องยอดบุษบก ธรรมาสน์ ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง ที่มีส่วนยอดแบบเดียวกับหลังคายอด

ปราสาท บัวกลุ่มจะอยู่เหนือหมากก่อนถึงปลีหรือปลี ยอด การที่รูปดอกบัวเรียงซ้อนกันขึ้นไปเช่นนี้ จึง มีบางท่านเรียกว่า *บัวกลุ่มเถา* หรือ *บัวกลุ่ม เถา*.

บัวกาบปลี

ลายที่ประดับตกแต่งตรงโคนปลีหรือปลียอด เช่น ปลียอดของสถูปเจดีย์หรือยอดมงกุฏ ทำเป็นรูป กลีบบัวซ้อนกัน มีลักษณะคล้ายกาบ.

บัวคว่ำ

ส่วนของฐานอาคารสถาปัตยกรรมไทย หรือฐานรองรับสิ่งต่าง ๆ เช่น ฐานชุกชี และรัตนบัลลังก์ที่รองรับพระพุทธรูป มีรูปร่างคล้ายกลีบบัวที่ปลายกลีบผายออก มีส่วนที่เรียกว่าเส้นลวดหรือลวดบัว กำกับด้านบนและด้านล่าง สัดส่วนของบัวคว่ำรวมกับเส้นลวดที่กำกับจะมีความสูงน้อยกว่าความสูงของหน้ากระดานล่าง. (ดู *บัวหงาย* ประกอบ).

บัวจกกล

บัวหัวเสาชนิดหนึ่งของสถาปัตยกรรมไทยประเภทอาคารทางพระพุทธศาสนาและอาคารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ มีรูปทรงคล้ายดอกบัวจกกล (บัวสาย) ซึ่งมีกลีบยาว หัวเสาแบบบัวจกกลนี้มีที่มา ๒ แบบ คือ

๑. ดัดแปลงมาจากบัวแวง บัวหัวเสาแบบนี้แต่เดิมปลายกลีบจะคุ่มเข้าเหมือนดอกบัวที่เริ่มบาน และไม่มีการตกแต่งลวดลายบริเวณช่วงความยาวของกลีบ ปรากฏในสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

ต่อมาภายหลังในสมัยอยุธยาตอนปลาย และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มีการออกแบบให้กลีบคลี่บานออกมากขึ้น แล้วให้ปลายสุดของกลีบคุ่มเข้าเล็กน้อย นอกจากนั้นช่วงความยาวของกลีบจะตกแต่งให้กลมกลืนเข้ากับลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยมากขึ้น

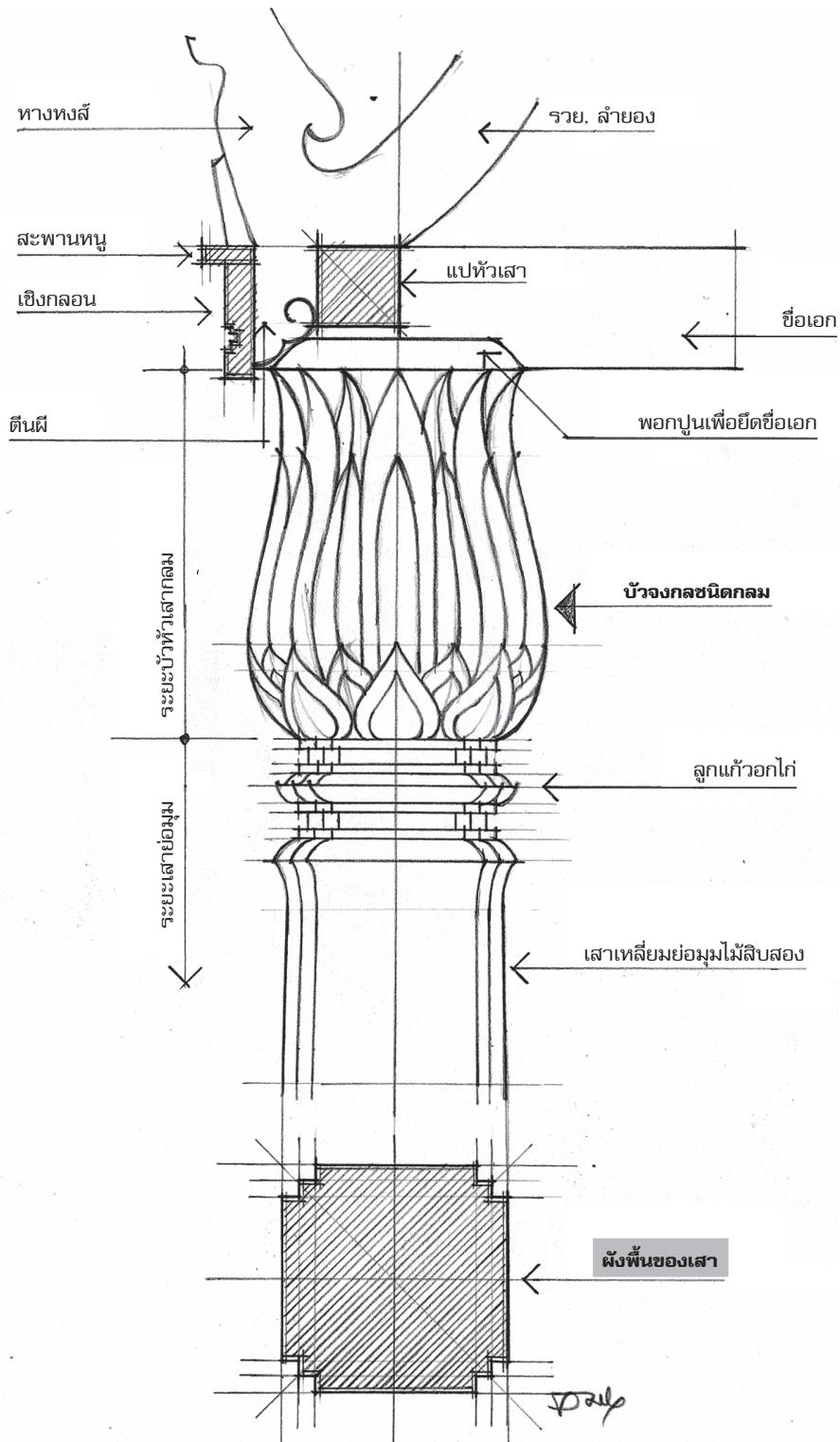
๒. ดัดแปลงมาจากบัวกลีบขนุน บัวหัวเสาแบบนี้ลักษณะของกลีบคล้ายกลีบขนุนของปรางค์ไม่อ่อนช้อยเหมือนแบบที่ ๑ ส่วนความยาวของ

กลีบนั้นมีการตกแต่งให้กลีบต่อกัน ๒ ชั้น ปรากฏในสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์

บัวหัวเสาแบบบัวจกกลนี้มีรูปร่างตามลักษณะของเสาด้วย เช่น เสาอิง เสาลอยตัว ซึ่งมีทั้งเสาประธาน เสาร่วมใน และเสานางเรียง ถ้าเป็นเสาเหลี่ยม บัวหัวเสาจะเป็นเหลี่ยม เสาเหลี่ยมย่อไม้ บัวหัวเสาจะเป็นเหลี่ยมย่อไม้ และถ้าเป็นเสากลม บัวหัวเสาจะมีลักษณะกลมด้วย.

บัวจกกลที่เสาพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ในพระบรมมหาราชวัง

บัวจกกลของอุโบสถวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร

บัวเชิง

ลวดบัวแบบหนึ่ง ใช้ตกแต่งประดับส่วนล่างของเสาศิลาหรือเรือนธาตุ เป็นต้น เพื่อช่วยทำให้แนวนอนกับแนวตั้งมีความกลมกลืนกันและงดงามยิ่งขึ้น บัวเชิงเมื่อนำไปประดับตกแต่งส่วนใดของสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม มักมีชื่อเรียกตามส่วนนั้น ๆ ด้วย เช่น บัวเชิงผนัง บัวเชิงเรือนธาตุ บัวเชิงเสาศิลา

บัวถลา

ส่วนประกอบของสถูปเจดีย์ อยู่เหนือบัลลังก์ใต้ปล้องโถงหรือใต้บัวกลุ่ม และอยู่เหนือฐานได้มาลัยลูกแก้ว มีรูปร่างเป็นบัวคว่ำแต่ความลาดเอียงของบัวจะมากกว่าปรกติ, *บัวฟาละมี* ก็เรียก

บัวโถ

ดู *บัวกลุ่ม ๑*.

บัวปลายเรือนธาตุ

ส่วนประกอบที่อยู่บนสุดของผนังเรือนธาตุก่อนถึงชั้นอัสดงของปราสาท มีรูปร่างแตกต่างกันไปตามสมัยของสถาปัตยกรรม, *บัววัดเกล้า* ก็เรียก

บัวปลายเสาศิลา

ดู *บัวหัวเสาศิลา*.

บัวปากฐาน

ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมที่อยู่เหนือฐานสถูปเจดีย์และฐานพระพุทธรูปบางสมัย รูปร่างคล้ายบัวกลุ่ม มีกลีบบัวซ้อนและเรียงกันโดยรอบ

เช่น ฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฐานพระเจดีย์ทองในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

บัวปากปลิง

ลวดบัวแบบหนึ่ง มีลักษณะเป็นจระเขยคล้ายปากของปลิง ใช้ประดับส่วนประกอบสถาปัตยกรรม เช่น ประดับปลายเสาศิลาหรือผนังเรือนธาตุ

บัวปากพาน

ลายประดับตัวพาน มีลักษณะเป็นกลีบบัวยาวเรียงติดต่อกันเป็นรูปทรงของพานขนาดต่าง ๆ ที่ไม่มีเส้นขอบปากพาน ใช้สำหรับรองรับสิ่งของ เช่น พานรองรับเครื่องราชูปโภค

บัวปากระฆัง

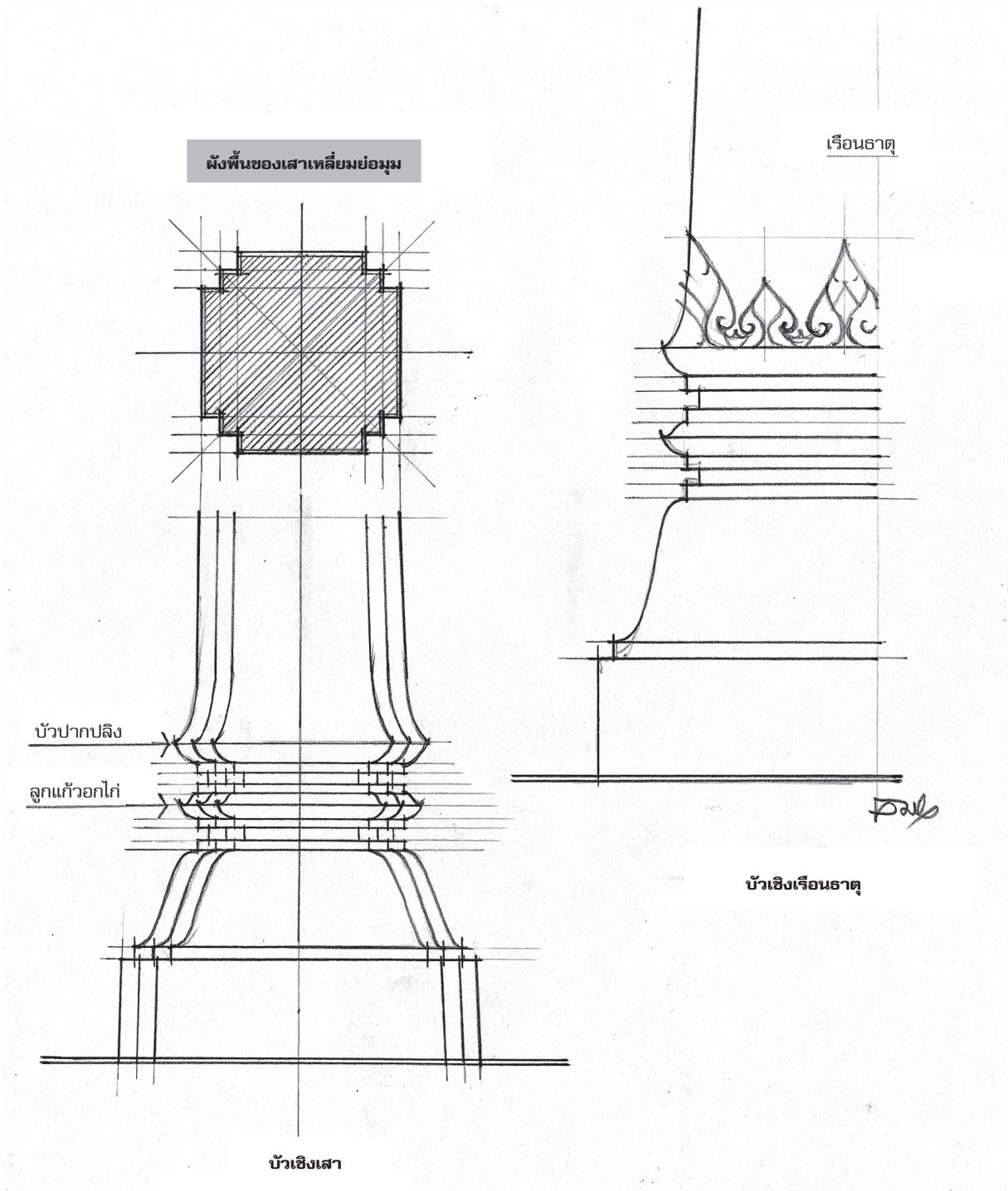
ส่วนประดับที่อยู่ถัดลงมาจากรูปปากระฆังของเจดีย์ทรงระฆัง นิยมปั้นเป็นกลีบบัวคว่ำบัวหงาย เช่น ที่พระศรีรัตนเจดีย์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

บัวฟาละมี

ดู *บัวถลา*.

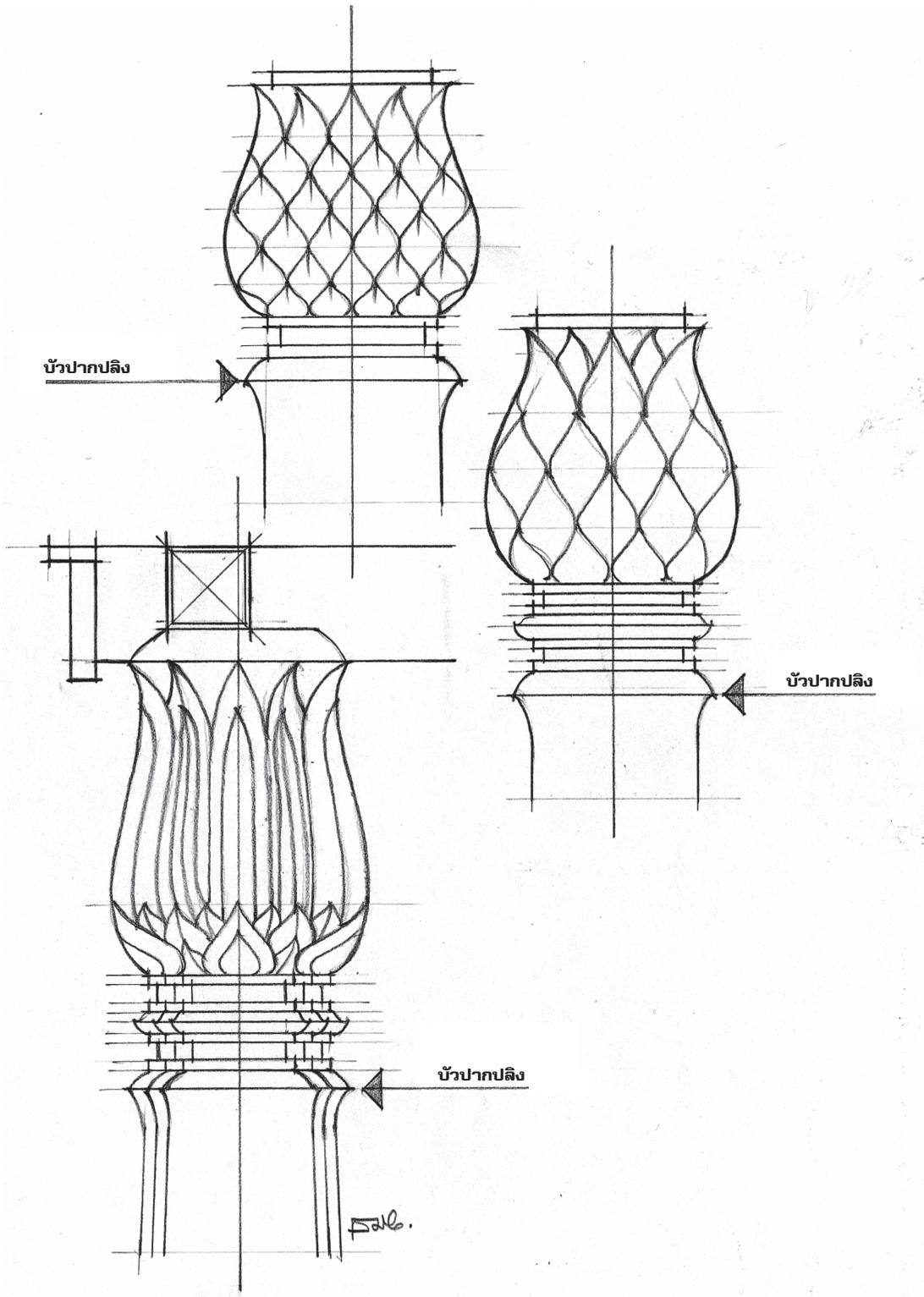
บัวพินัยักษ์

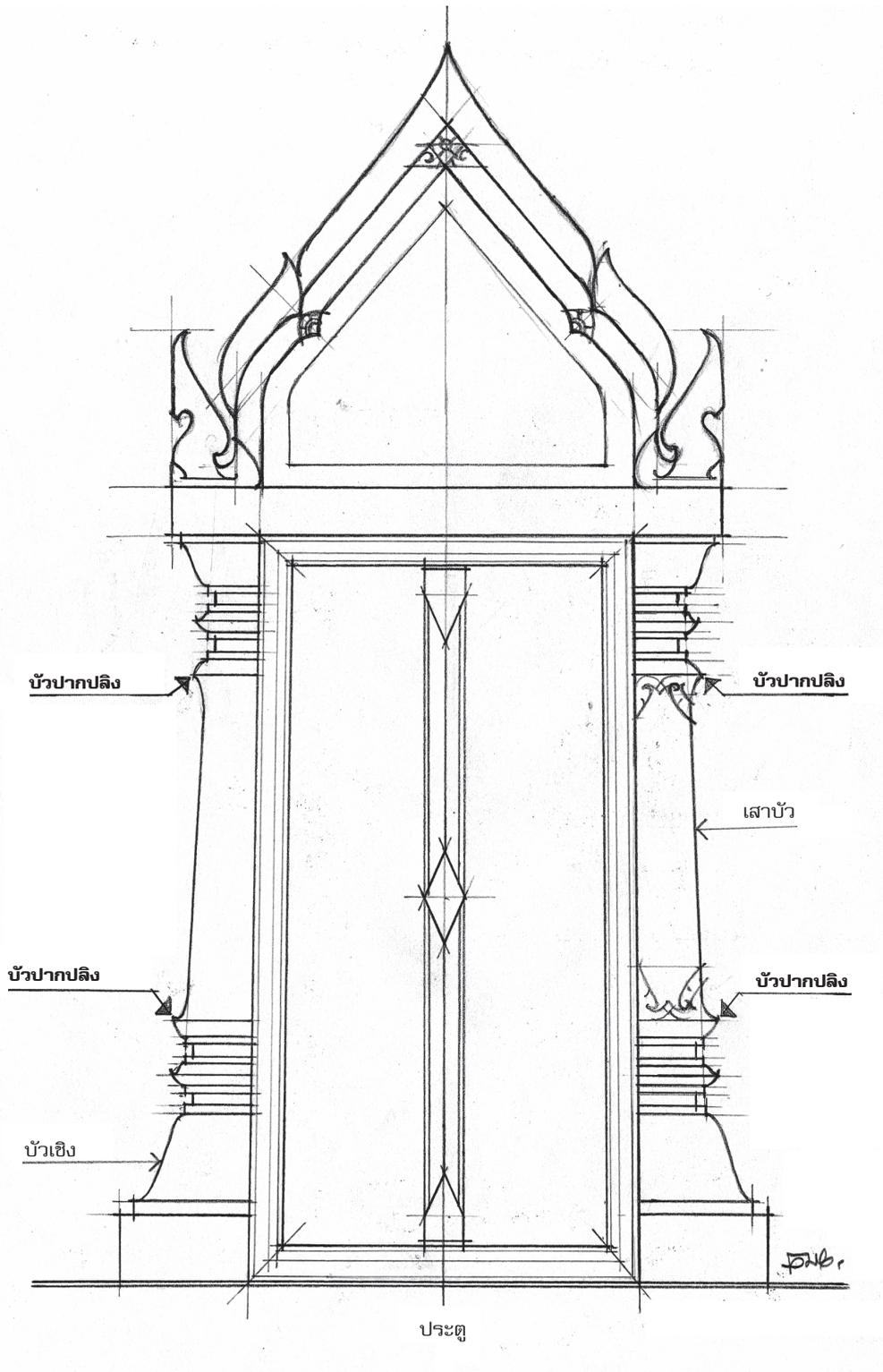
ลายที่มีลักษณะเป็นรูปกลีบบัวโค้ง มีหยักตอนบนคล้ายลักษณะของพินัยักษ์วางเรียงกันไปตามแนวยาวเหนือเส้นลวด เช่น ที่ใต้องค์ระฆังของเจดีย์วัด

บัวเชิง

ลายบัวพันยักษ์ที่เสมาหินในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

ป่าสัก จังหวัดเชียงราย ที่บัวปลายเรือนธาตุและ
บัวเชิงเรือนธาตุของปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัด
บุรีรัมย์ ที่รัตนบัลลังก์รองรับพระพุทธรูป.

บัวรวม

ลายกลีบบัวที่บรรจุอยู่ตรงส่วนที่เป็นบัวหงายบัว
คว่ำ ทำเป็นกลีบเรียงเอนไปตามรูปทรงของบัว
หงายและบัวคว่ำ.

๔๙๖

บัวรดเกล้า

ดู บัวปลายเรือนธาตุ.

บัวรับปลี

ส่วนประดับของยอดเจดีย์ อยู่ระหว่างปลีกับปล้อง
โฉน ทำเป็นรูปกลีบบัวเรียงกัน มีทั้งบัวหงายและ
บัวคว่ำ ตัวอย่างเช่นที่ยอดเจดีย์วัดพระมหาธาตุ
จังหวัดนครศรีธรรมราช.

บัวลูกแก้ว

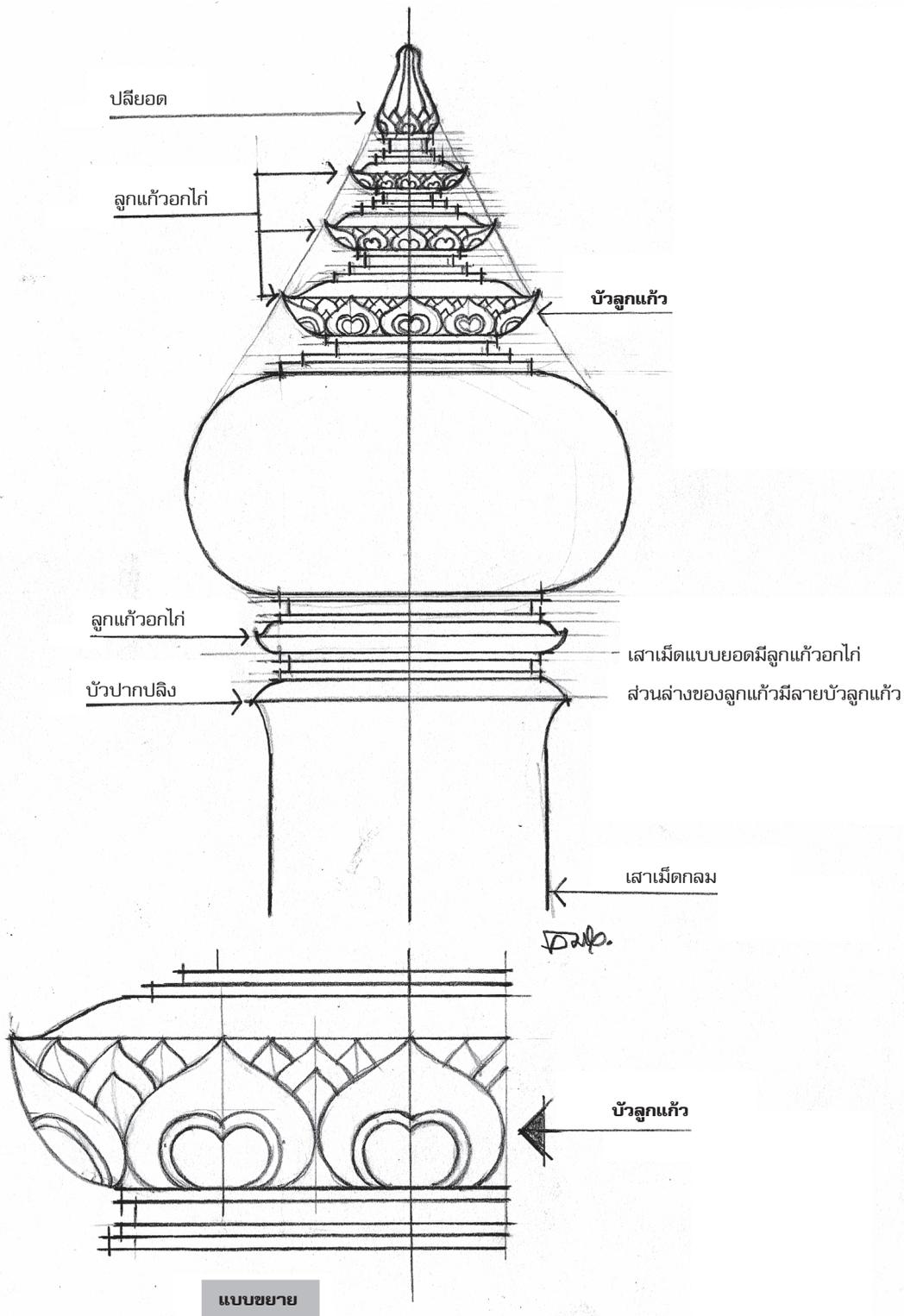
ลายกลีบบัวที่เรียงซ้อนกันอยู่ตรงส่วนล่างของลูก
แก้วออกไข่ เช่นที่หัวเสาเม็ดหรือเสาเม็ดทรงมันท์.

บัวแวง

บัวหัวเสาชนิดหนึ่ง กลีบบัวแวงมีลักษณะแคบและ
ยาว ปลายกลีบผายออกเล็กน้อย นิยมทำไว้ที่เสาอิง
เสาเก็จ หรือเสาหลอก ซึ่งมีทั้งเสาเหลี่ยมและเสา
ย่อมุม.

บัวหงาย

ส่วนของฐานอาคารสถาปัตยกรรมไทย หรือฐาน
รองรับสิ่งต่าง ๆ รูปร่างคล้ายกลีบบัวที่กำลังบาน
ปลายกลีบผายออกและมีลักษณะหงายขึ้นกลับกัน
กับบัวคว่ำ. (ดู บัวคว่ำ ประกอบ).

บัวลูกแก้วของเสามีต

บัวหลังเจียด-บัวหลังเบ้า

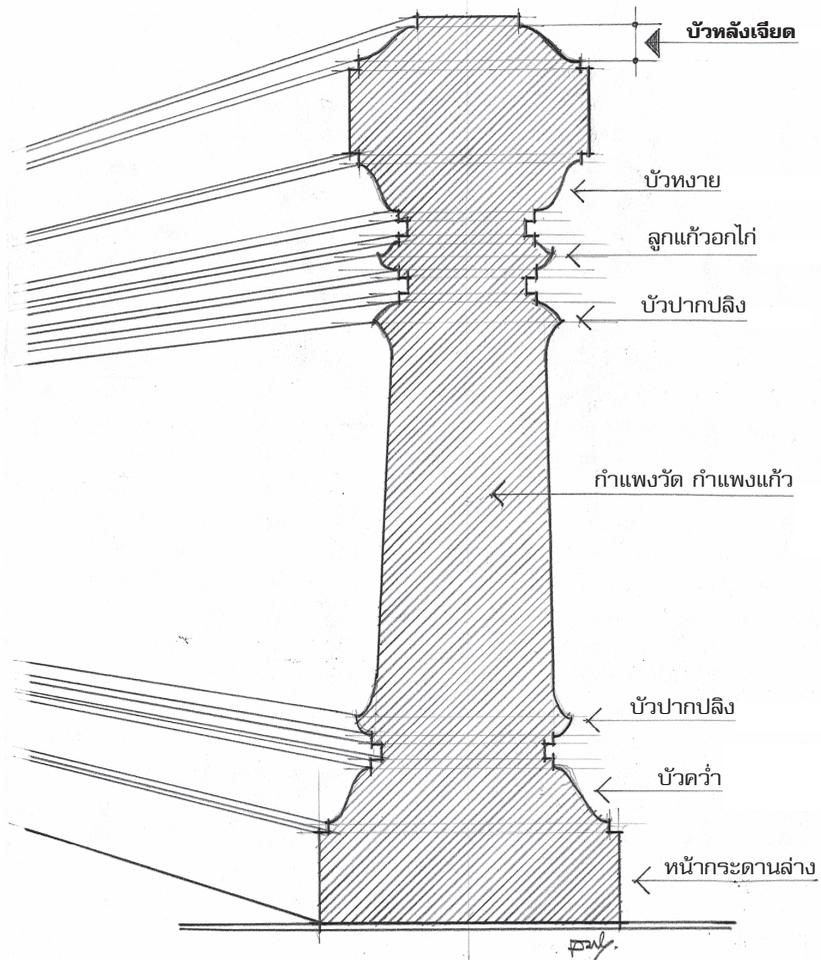
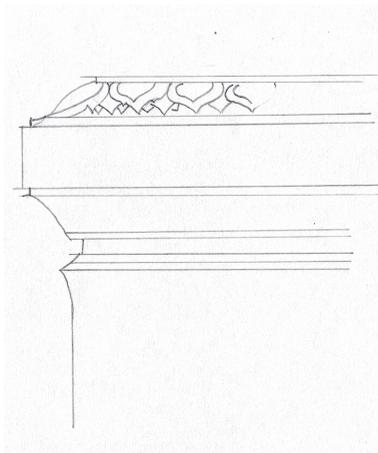
บัวหลังเจียด

บัวคว่ำชนิดหนึ่งแต่มีลักษณะแบนกว่า นิยมทำเป็นสันกำแพง เช่น กำแพงวัด กำแพงแก้ว การที่มีลักษณะเป็นบัวคว่ำทำให้น้ำฝนไม่ขังอยู่บนสันกำแพง ดูคล้ายปิดครอบสันกำแพงเช่นเดียวกับลักษณะของฝาปิดภาชนะชนิดหนึ่งที่เรียกว่า

เจียด จึงได้ชื่อว่า “บัวหลังเจียด”.

บัวหลังเบ้า

ส่วนบนของลูกแก้วอกไก่ มีลักษณะกลมเล็กน้อย คล้ายหลังเบ้า อาจเป็นผิวเรียบหรือทำเป็นลายกลีบบัวก็ได้.

บัวหลังสิงห์

ส่วนหนึ่งของฐานสิงห์ มีลักษณะเป็นบัวคว่ำแต่ค่อนข้างแบนกว่าบัวคว่ำโดยทั่วไป. (ดู ฐานสิงห์ ประกอบ).

บัวหัวเสา

ส่วนของหัวเสาอาคารทางสถาปัตยกรรมไทย ที่ออกแบบและตกแต่งให้เป็นรูปทรงดอกบัว มีความสวยงามสอดคล้องกับรูปแบบของอาคารนั้น ๆ บัวหัวเสามีหลายแบบแตกต่างกันไปตามความนิยมในแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น สมัยอยุธยานิยมบัวหัวเสาทรงกลุ่มที่เรียกว่า *บัวกลุ่ม* *บัวคุ่ม* หรือ *บัวโถ* หรือทรงที่ยึดกลีบให้ยาวขึ้นที่เรียกว่า *บัวจงกล* แบบหนึ่ง และอีกแบบหนึ่งเรียกว่า *บัวแวง* ส่วนสมัยรัตนโกสินทร์นิยมแบบบัวจงกลและแบบบัวแวง, *บัวปลายเสา* ก็เรียก.

บาก

๑. วิธีการแบ่งเส้นขอบของลายไทยเช่นลายกระหนกหรือลายกระจังให้ละเอียดและสวยงามมากขึ้น สำหรับตัวกระหนกการบากก่อนเริ่มส่วนโค้งจะบากให้เป็นเหงา เรียกว่า *บากเหงา* การบากตรงข้ามกับกาบหรือบากตอนบนของส่วนโค้ง เรียกว่า *บากกาบ* พระพรหมพิจิตรแสดงภาพการบากเหงา บากกาบซึ่งดูคล้ายเงาของพีชที่มีการแตกยอดเป็นระยะ ๆ ไว้ในหนังสือ *พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* วิธีการนี้บางทีก็เรียกว่า *บากลาย*.

๒. การใช้เครื่องมือของมีคม เช่น มีด ขวาน ทำให้เป็นรอยแสดงเครื่องหมาย หรือตกแต่งให้เป็นรูปร่างต่าง ๆ เพื่อใช้ในการเข้าไม้ เช่น บากคนละครึ่ง

บากเป็นเดือยอย่างเดือยหางเหยี่ยว บากเป็นบัวอย่างบากเสาเป็นบารับคาน. (ดู *เข้าปากไม้* และ *เข้าไม้* ประกอบ).

บานกบ

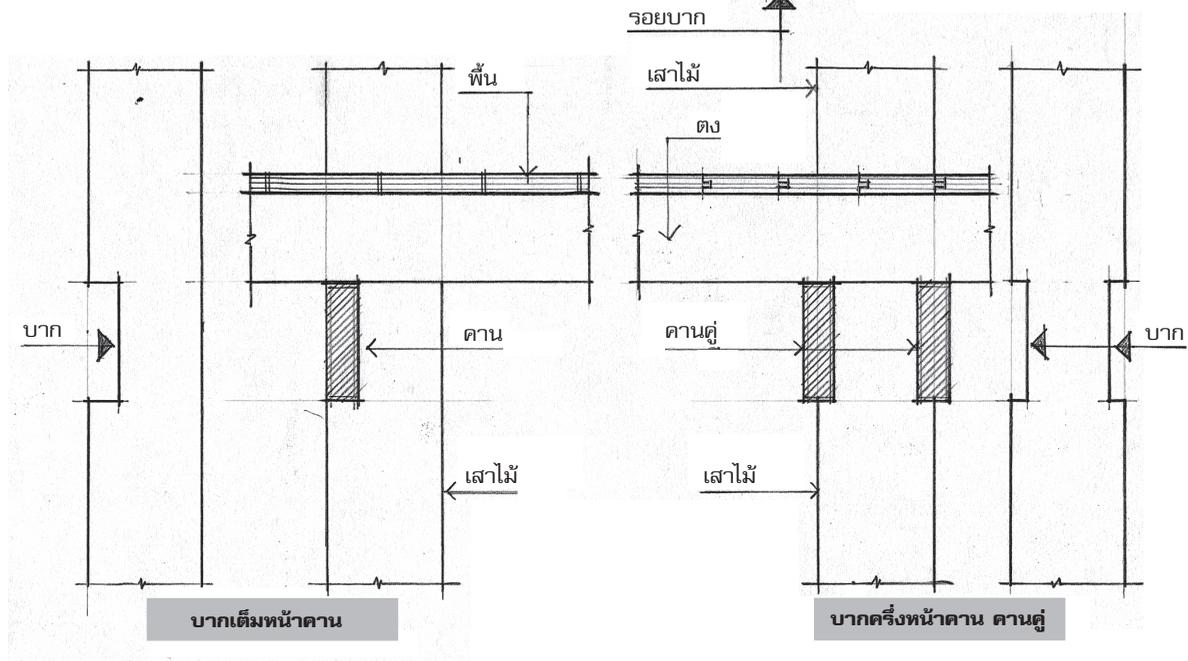
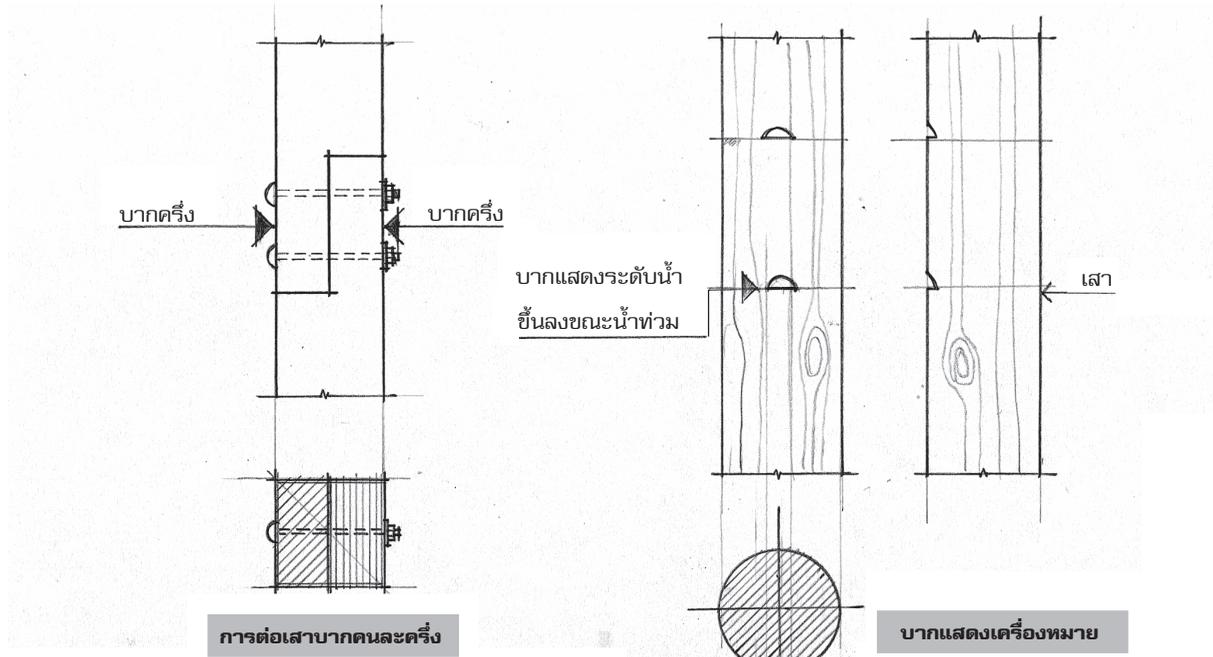
ช่องประตูหน้าต่างที่มีกรอบเซ็ดหน้า (วงกบ) และมีบานประตูหน้าต่าง (ใบบาน).

บานเกล็ด

บานประตูหรือบานหน้าต่างที่ใช้ไม้แผ่นเล็กหรือวัสดุอื่น ๆ พาดขวางซ้อนเหลื่อมกันเป็นเกล็ด อาจทำเป็นแบบที่ดึงหรือหมุนให้เกล็ดปิดเปิดได้พร้อมกันหรือ

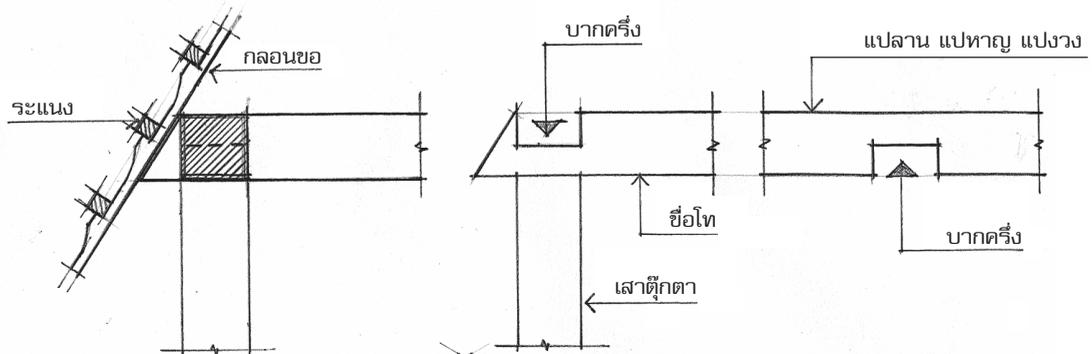

บานเกล็ดที่บรรจุในบานเพ็ชรม

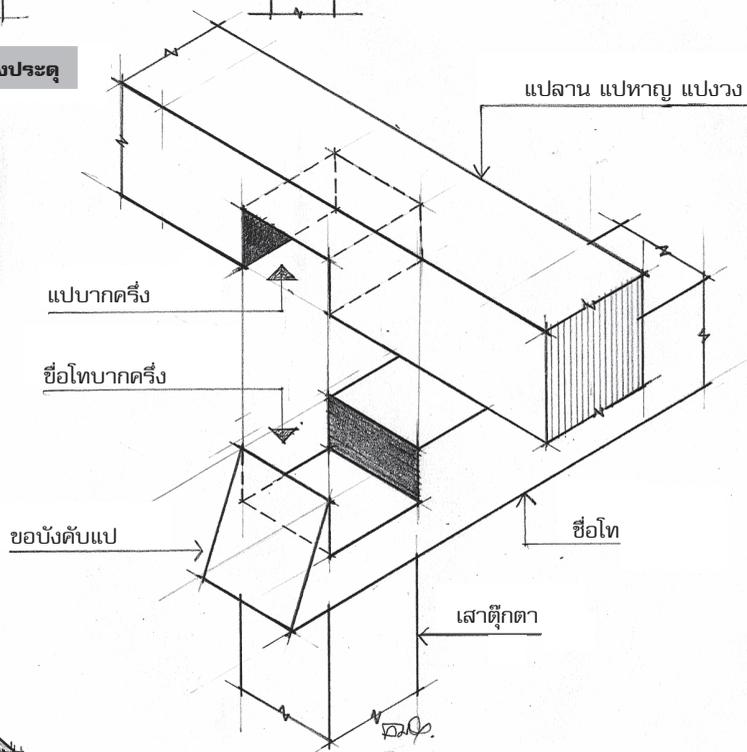

บากเสารับคาน

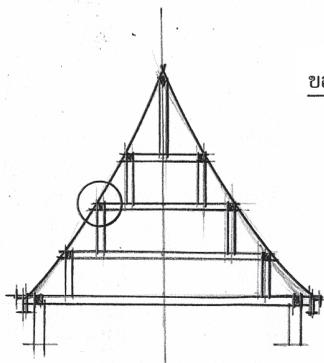

โครงหลังคาแบบโครงประดู่

ทัศนียภาพแสดงการบากคนละครึ่ง

โครงประดู่

การบากโครงประดู่

ตริงหัวท้ายเป็นบานติดตาย บานเกล็ดนี้ใช้บรรจุเป็นลูกปักในฝาเพ็ยม หรืออาจใช้ทำเป็นช่องลมระบายอากาศด้วย.

บานแพละ

ผนังกบจากด้านในของกรอบเข็ดหน้าถึงด้านในของผนัง มีลักษณะผายออกและกว้างพอกับบานประตูและบานหน้าต่างที่ไปแนบอยู่. (ดู ผนังกบ ประกอบ).

บานเพ็ยม

ดู เพ็ยม.

บานเลื่อน

บานประตู บานหน้าต่าง บานตู้ เป็นต้น ที่เลื่อนไปมาทางด้านข้างโดยใช้ลูกล้อหรือรางเลื่อน บางทีก็เลื่อนขึ้นลงโดยใช้ลูกรอกแขวนหรือกลไกอื่นแทน การทำบานเลื่อนนี้จะทำให้ประหยัดพื้นที่ใช้สอย.

บิฐ

ตั้งหรือแทนที่นั่งรูปสี่เหลี่ยม มีทั้งที่ไม่มีพนักและมีพนักซึ่งทำเป็นรูปโค้งเป็นกง เช่น พระที่นั่งภัทรบิฐ ซึ่งใช้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ประดิษฐานอยู่ภายใต้ต้นพญาลมहाเศวตฉัตร ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง.

บิตหล่า

เครื่องมือชนิดหนึ่งสำหรับเจาะไม้ ตัวบิตหล่าทำด้วยไม้ท่อนยาวกลม มีหัวซึ่งเป็นไม้กลมเช่นเดียวกันสวมทับอยู่ตอนบน ทำให้หมุนได้โดยรอบ

ส่วนปลายมีเหล็กสำหรับเจาะยาวพอประมาณฝังติดอยู่ มีคันชักคล้ายคันกระสุนพร้อมทั้งเชือกพันตัวบิตหล่ารอบหนึ่ง เมื่อต้องการเจาะเนื้อไม้จะต้องให้ปลายเหล็กแหลมฝังลงในเนื้อไม้แล้วจึงดึงคันชักไปมาพร้อมกับกดส่วนหัวบิตหล่าไว้ ตัวบิตหล่าจะหมุนกลับไปกลับมาเจาะไม้เป็นรูได้คล้ายสว่าน.

บิตหล่า

บุษบก

อาคารไม้หรือโลหะ มักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปหลายเหลี่ยม หรือรูปกลม ด้านข้างโปร่ง มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๓ ส่วนคือ ส่วนยอด ส่วนกลาง และส่วนฐาน ส่วนยอดทำเป็นแบบต่าง ๆ หลายแบบ เช่น ยอดปราสาท ยอดปรางค์ ยอดมงกุฏ แต่ละแบบมีลักษณะแตกต่างกัน เช่น บุษบกยอดปราสาททำเป็นหลังคาซ้อนหลายชั้นลดหลั่นกัน อยู่ในทรงจอมแห ส่วนกลางโปร่ง มีเสารับส่วนยอด ๔ เสาหรือมากกว่านั้น ส่วนฐานทำเป็นทรงสูงตามรูปทรงของบุษบก บุษบกใช้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เช่น บุษบกในพระที่นั่งต่าง ๆ บุษบกบนราชรถ บุษบกในเรือพระที่นั่ง นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ เช่น

บุษบกประดิษฐานพระพุทธรูปทองคำในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
กรุงเทพมหานคร

บุษบกประดิษฐานพระพุทธรูปทองคำมณีรัตนปฏิมากร
ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราช
วัง บุษบกประดิษฐานพระพุทธรูปทองคำ ในพระที่นั่ง
พุทไธสวรรย์ บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร กรุงเทพมหานคร

ส่วนบุษบกซึ่งใช้เป็นที่นั่งแสดงพระธรรม-
เทศนาของภิกษุและสามเณร เรียกว่า *บุษบก*
ธรรมาสน์ หรือ *ธรรมาสน์บุษบก* มีรูปแบบต่างกัน
ไปตามยุคสมัยและความนิยมของแต่ละท้องถิ่น

นอกจากนี้ ยังมีการประดับตกแต่งเพิ่ม
เติมเพื่อให้บุษบกงดงามยิ่งขึ้นเช่นทำเป็นบุษบกมี
เกริน.

เบ้า

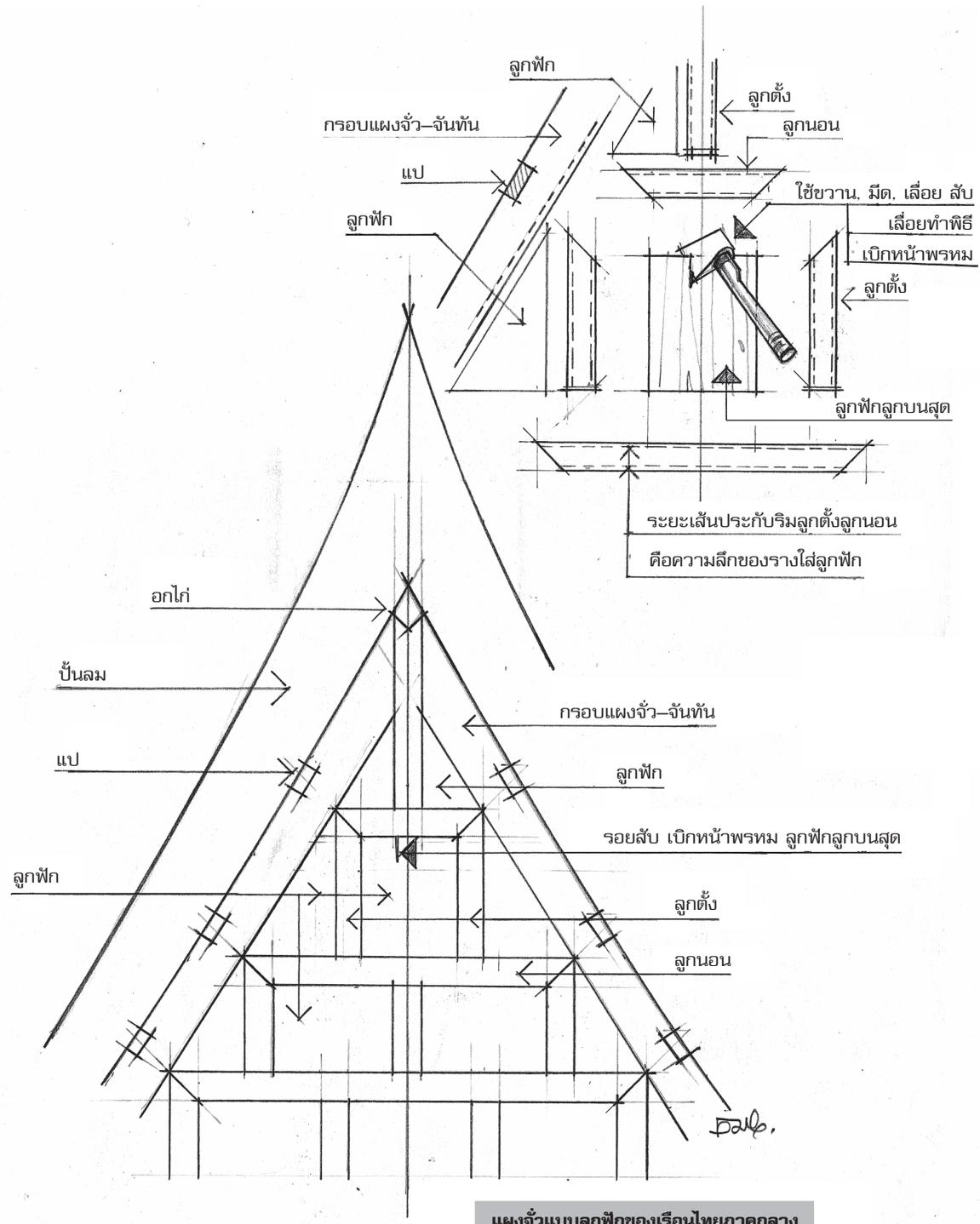
ภาชนะที่ใช้หลอมโลหะ เช่น เงิน ทองเหลือง
สัมฤทธิ์ รูปคล้ายถ้วย ทำด้วยดินหรือโลหะ เบ้ามี
หลายขนาดตามลักษณะของการใช้งาน เช่น เบ้าที่
ใช้หลอมงานประติมากรรมสัมฤทธิ์ มักเป็นเบ้าดิน
ทนไฟหรือโลหะขนาดใหญ่ เบ้าที่ใช้หลอมโลหะ
เป็นเบ้าดินเผาขนาดเล็ก เรียกว่า *ขลุบ* (ดู *ขลุบ*
ประกอบ).

เบ้า

เบ็กหน้าพรหม

พิธีกรรมของช่างปรงเรือไทยภาคกลางบางคนและ
บางท้องถิ่น ซึ่งเชื่อว่ากระทำเพื่อความโชคดีและ
ความเป็นสิริมงคลของตัวเอง ช่างจะทำตอน
ประกอบแพจั่วแบบลูกฟัก โดยใช้ของมีคมอย่าง
มีดหรือขวานลับเบา ๆ ตรงส่วนบนของลูกฟักลูกบน
สุดพอให้เห็นเป็นรอย แล้วจึงวางลูกนอนทับ จาก
นั้นช่างจะประกอบกรอบของแพจั่วทั้ง ๒ ช่างซึ่ง
กรอบนี้ทำหน้าที่เป็นจันทันไปในตัว, *ผ้าหน้าพรหม*
ก็เรียก.

แผงจั่วแบบลูกฟักของเรือนไทยภาคกลาง

เบ็ทหน้าพรหม

โบสถ์, อุโบสถ

อาคารสำคัญของวัดทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีการเรียกโบสถ์ตามฐานะของวัดคือ ถ้าเป็นพระอารามหลวง เรียกว่า พระอุโบสถ ส่วนวัดราษฎร์เรียกว่า โบสถ์หรืออุโบสถ โบสถ์ใช้เป็นที่ประชุมพระสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรม ในสมัยโบราณใช้สีมาหรือสระน้ำ เป็นต้น เป็นเครื่องกำหนดขอบเขต

ในการสร้างโบสถ์ต้องขอพระราชทานวิสุงคามสีมา คือเขตที่พระมหากษัตริย์พระราชทานเป็นสิทธิ์ขาดเพื่อให้ใช้เป็นที่สร้างโบสถ์ก่อน ต่อเมื่อได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วจึงจะสามารถสร้างโรงโบสถ์ได้ บริเวณภายนอกโบสถ์โดยรอบฝั่งลูกนิมิตเป็นเครื่องกำหนดเขตที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามปรกติมีลูกนิมิต ๔ ลูก ใน ๔ ทิศ เหนือลูกนิมิตมักมีใบสีมาประดิษฐานอยู่และอาจสร้างซุ้มครอบใบสีมาด้วย เรียกว่า *ซุ้มพัทธสีมา* หรือ *ซุ้มสีมา*

รูปแบบของโบสถ์โดยทั่วไปมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มักมีระเบียง มุข หรือเฉลียงประกอบด้วย

ก่อนสมัยสุโขทัย ยังไม่พบหลักฐานหรือร่องรอยแน่ชัดว่ามีการสร้างโบสถ์ ในสมัยสุโขทัยหลักฐานเท่าที่พบมีเพียงซากฐานของโบสถ์จำนวนไม่มากนักที่หลงเหลืออยู่ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าโบสถ์สมัยสุโขทัยมีขนาดเล็ก ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีฐานชุกชีเป็นที่ประดิษฐานพระประธาน และมียกพื้นอยู่ด้านข้างเป็นอาสน์สงฆ์เพื่อทำสังฆกรรม โบสถ์นิยมสร้างน้อยกว่าวิหารซึ่งถือว่าสำคัญกว่า

ในสมัยอยุธยาตอนต้น โบสถ์นับว่ามีความสำคัญขึ้นกว่าเดิมแต่ยังน้อยกว่าวิหาร โบสถ์จึงยังคงมีขนาดเล็กและนิยมสร้างไว้ทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นด้านหลังของวัด สันนิษฐานว่ารูปแบบของโบสถ์เป็นผนังทึบ อาจเจาะช่องแสงแทนช่องหน้าต่าง

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย โบสถ์มีความสำคัญมากขึ้นและถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของวัดสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้รูปแบบและขนาดของโบสถ์เปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังตัวอย่างโบสถ์สมัยอยุธยาตอนกลางที่มีขนาดใหญ่ขึ้น แต่ยังคงเจาะช่องแสงแทนช่องหน้าต่าง โบสถ์สมัยอยุธยาตอนปลายส่วนมากมีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเดิม มีการเจาะช่องหน้าต่าง และมีลักษณะเด่นตรงส่วนฐานที่ทำเป็นเส้นอ่อนโค้งอย่างที่เรียกว่า *ตักทองช้าง* หรือ *ตักทองสำเภา*

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนมากมีการสร้างโบสถ์ขนาดใหญ่ มีหลายรูปแบบแตกต่างกันออกไปตามขนบนิยมและแบบอย่าง เช่น พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร และบางวัดมีการสร้างโบสถ์โดยได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศมาผสมผสานเช่น วัดราชโอรสาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร วัดนิเวศธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อย่างไรก็ตาม โบสถ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ยังมีรูปแบบและลักษณะเฉพาะทางศิลปะที่แตกต่างกันออกไป เช่น โบสถ์ในภาคเหนือ โบสถ์หรือสิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

อุโบสถวัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระอุโบสถวัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร

ใบเทศ

ลายไทยแบบหนึ่ง ช่างโบราณได้แนวความคิดมาจากใบของต้นฝ้ายเทศ นำมาประดิษฐ์ประกอบกับลายประเภทต่างๆ เช่น ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ ใบเทศ ลายก้านชดใบเทศ ลายเกลียวใบเทศ ใช้เป็นลายประดับหน้ากระดาน ลูกแก้ว หรือริมขอบพัดยศชั้นพระราชอาคันนะ เป็นต้น.

ใบบาน

คำโบราณที่ใช้เรียกบานประตูและบานหน้าต่าง.

ใบปรือ

๑. ดู *จั่วรูปใบปรือ*.
๒. ส่วนประดับด้านข้างทั้ง ๒ ด้านของกำพอง ธรรมาสันแบบเก้าอี้ พระที่นั่งพุทธาน ลับคัมพระคชาธาร ทำด้วยไม้หรือวัสดุอื่น มีรูปร่างคล้ายกระจัง แกะสลักลวดลายอย่างประณีต ลงรักปิดทองประดับกระจกหรือถมตะทอง ใบปรือใช้ตกแต่งเพื่อเพิ่มความงดงามให้สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าว.

ใบไม้ปลายมือ

สร้อยข้อมือชนิดหนึ่งที่มีสายเล็กห้อยโยงอยู่เป็นระยะ ๆ ปลายสร้อยเล็กนั้นทำเป็นรูปใบไม้ติดเป็นส่วนประดับ สร้อยใบไม้ปลายมือนี้นี้ช่างทองเพชรบุรีเรียกว่า *ลูกไม้ปลายมือ* แต่ช่างบางกลุ่มยืนยันว่าเป็นคนละอย่างกันคือ ใบไม้ปลายมือทำเป็นรูปของใบไม้ชัดเจน ส่วนลูกไม้ปลายมือนั้นมี

ใบปรือของธรรมาสัน วัดสุทัศนเทพวราราม
กรุงเทพมหานคร

รูปกลมอยู่กลางประกอบด้วยส่วนที่มีรูปคล้ายใบไม้สองข้าง แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วมีความคล้ายคลึงกันอยู่มาก.

ใบระกา

เครื่องประดับด้านบนของตัวราวหรือตัวล่ายอง เรียงกันเป็นครีบริบจากช่อฟ้าลงมาถึงทางหงส์หรือนาคเป็นรูปร่างลักษณะเป็นใบที่มีเส้นขอบและตรงกลางใบเป็นสันนูนเอียงลาดลงทั้ง ๒ ข้าง ส่วนปลายใบอาจระเบิดออกเล็กน้อย แต่เดิมตัวราวหรือตัวล่ายองและใบระกาทำด้วยไม้แผ่นใหญ่แผ่นเดียวกัน ส่วนที่เป็นใบระกาจะฉลุเป็นใบ ๆ มีช่องว่างระหว่างใบพอประมาณ แต่ปลายใบไม่ฉลุให้ขาดจากกัน คงเหลือเนื้อไม้ไว้เป็นเส้นยึดปลายของแต่ละใบเพื่อความแข็งแรง เส้นนี้เรียกว่า *ไม้ร้อย*.